

За издавача: министар унутрашњих послова
Главни и одговорни уредник: мр Милан Даничић
Замјеник главног и одговорног уредника: др Љубинко Митровић

Чланови уредништва: мр Душан Роквић
проф. др Миодраг Симовић
Стево Иветић
проф. др Душко Вејновић
Нијаз Смајловић
Индира Рогић
мр Урош Пена

Чланови из иностранства: др Жељко Кешетовић, СР Србија
проф. др Бернхард Престел, Фрајбург,
Њемачка

Технички уредник: Слободан Маунага
Лектор: Јованка Борић
Преводилац: Татјана Понорац

Адреса уредништва: Бањалука, Булевар Живојина Мишића
10А
телефон: 333 603
телефакс: 333 699
e-mail: police-academy@inecco.net

Тираж: 300 примјерака
Штампа: Графомарк, Лакташи

ISSN 1840-0698

Рјешењем Министарства просвјете и културе Републике Српске број: 6-01-8-1/05 од 31.01.2005. године "Безбједност – Полиција - Грађани" Бањалука, уписан је у Регистар јавних гласила под редним бројем 487

1. ПОЛИТИЧКИ И ПРОФЕСИОНАЛНИ АСПЕКТИ РЕФОРМЕ ПОЛИЦИЈЕ	850
2. ЖАЛБА ПРОТИВ ПРВОСТЕПЕНОГ РЈЕШЕЊА ДОНЕСЕНОГ У УПРАВНОМ ПОСТУПКУ	864
3. ПРЕДИКЦИЈА УТИЦАЈА ЛАТЕНТНИХ МОТОРИЧКИХ СПОСОБНОСТИ И МОРФОЛОШКИХ КАРАКТЕРИСТИКА НА УСПЕШНОСТ ИЗВОЂЕЊА ТЕХНИКА ИЗ ПРОГРАМА СПЕЦИЈАЛНОГ ФИЗИЧКОГ ОБРАЗОВАЊА	878
2. Предмет, циљ и задаци истраживања	880
3.1. Узорак испитаника	880
3.2. Узорак варијабли	881
3.3. Статистичка обрада података.....	882
4. ЗЛОЧИНИ ПРОТИВ ЧОВЈЕЧНОСТИ У НАШЕМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ	892
2.1. Настанак и појмовно одређивање	895
2.2. Законско одређење дјела	897
3.1. Појам и карактеристике дјела	899
3.2. Радња извршења и извршилац дјела.....	901
3.3. Примјена закона у времену важења и кажњавање	902
5. КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРОГНОЗЕ КРИМИНАЛИТЕТА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ	906
1.1. Насилнички криминалитет.....	907
1.2. Привредни криминалитет	908
1.3. Криминалитет на штету приватне имовине	909
1.4. Наркокриминалитет	909
1.5. Криминалитет неморала.....	910
1.6. Организовани криминалитет.....	910
6. Биолошка оријентација у криминологији	918
7. КРИМИНОЛОШКО - КРИМИНАЛИСТИЧКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ТАМНЕ БРОЈКЕ КРИМИНАЛИТЕТА	930
8. НЕКИ ПРОБЛЕМИ У РАДУ КРИМИНАЛИСТИЧКЕ ТЕХНИКЕ НА ОТКРИВАЊУ, УЗИМАЊУ, ПАКОВАЊУ И ЧУВАЊУ ТРАГОВА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА	940
9. СПЕЦИЈАЛНЕ ИСТРАЖНЕ ТЕХНИКЕ	950

10.	– неки правни и криминалистички аспекти –	950
11.	УЛОГА МЕНАџЕРА БЕЗБЈЕДНОСТИ У ИНТЕГРАЦИЈАМА И АКВИЗИЦИЈАМА ПРЕДУЗЕЋА	966
12.	ПРАЊЕ НОВЦА	980
13.	СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ТИПОЛОГИЈЕ И МОДЕЛЕ ФИНАНСИЈСКО-ОБАВЈЕШТАЈНИХ ЈЕДИНИЦА У СВИЈЕТУ	980
	Nominees	986
	Структурирање или "smurfing"	986
	Куповина капитала гомилом готовине	986
	Позјмица од банке	986
	Легитимно пословање / "Co-mingling" средства	986
	Саучесништво банке	987
	Новчане услуге и мијењање валута	987
	Кријумчарење валуте	987
	Електронски трансфер средстава	987
	Коцкање у казинима	987
	Незаконите арбитражне трансакције стране валуте	988
	Пореске утаје	989
	Злоупотреба легитимних предузећа	989
	Утаја пореза, кориштење подметнутог човјека	989
	Вриједносни папири	990
	ПДВ (Порез на додату вриједност)	990
	Приватизација	991
	Административни тип FIU	993
	Полицијски тип FIU	994
	Судско-тужилачки тип FIU	995
	Мјешовити или „хибридни“ тип FIU	996
15.	СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ У КОНЦЕПТУ ИСТРАГЕ У КРИВИЧНОПРОЦЕСНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ И СРБИЈЕ	999
	Улога тужиоца у истрази	1004
	Улога полиције у истрази	1006
16.	“ОСНОВИ ЦИВИЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ ”	1014

ТЕОРИЈСКИ РАДОВИ

УДК:

Проф. др Душко Вејновић¹

Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука

(Не)демократија, нациократија и тоталитаризам зауставили реформу полиције у Босни и Херцеговини

Апстракт

У раду се говори о политичким и професионалним аспектима реформе полиције у Босни и Херцеговини. Посебно се истиче да је проблем ако се државни режим БиХ осјећа несигурно због етничке разноликости својих бирача, на често подупире државну сигурност подешавањем етничког састава полиције тако да се етничко неповјерење претвара у удаљавање слабијих заједница од самог политичког система. Даље се указује на недовољан развој демократије и етничких односа, те доминацију нациократије, тоталитаризма и говора мржње који су успорили све реформе у БиХ, па и реформу полиције.

1. ПОЛИТИЧКИ И ПРОФЕСИОНАЛНИ АСПЕКТИ РЕФОРМЕ ПОЛИЦИЈЕ

Нужно је сагледати политичке и професионалне аспекте реформе полиције и на основу тога понудити реформска рјешења која су у интересу оба ентитета, свих грађана и Босне и Херцеговине као цјелине. Раформу полиције је неопходно

¹ Аутор је професор Дефендологије и Социологије на Високој школи унутрашњих послова у Бањој Луци и директор Центра за геостратешка истраживања Универзитета у Бањој Луци, те председник Дефендологија центра за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања у Бањој Луци.

спровести у складу са Уставом, како би се полиција организационо и структурно прилагодила постојећим безбједносним изазовима и потребама. То подразумјева адекватну анализу чињеничног стања, друштвених односа, глобалних друштвених промјена, али и осталих фактора који могу да утичу на креирање функционалне полиције на нивоу Републике Српске и Босне и Херцеговине. Реформа полиције која не уважава интересе сва три конститутивна народа је увод у неповољне промјене Устава БиХ, а основ је за промјену политичке конфигурације у БиХ. То би могло поставити питање објективних разлога за постојање Републике Српске. С тим у вези овакав концепт манифестно има за циљ ефикаснију борбу против криминала, а латентно, циљ му је промјена уставне архитектуре БиХ, али на штету Републике Српске. Овакав приступ говори о реформи полиције као процесу са примарно политичким циљевима. Међутим, овакав приступ нема политичку подршку у Републици Српској. Свако наметање рјешења без политичке подршке нема легитимитет, јер наметање интереса и воље једне политичке групације и нуђење рјешења која су по њеном критерију једино добра, даје читавом процесу идеолошку и политичку димензију, више него професионалну. На овај начин се поткопавају темељи дејтонске БиХ, а уколико не постоје озбиљни друштвени и историјски разлози за преиспитивање и мијењање дејтонских темеља и принципа уређења БиХ, а сматрамо да не постоје, онда те принципе треба респектовати, политички им се враћати и чистити их од разних, па и унитаристичких насртаја и којекаквих наплавина. Недовољно развијена политичка култура у БиХ – са обиљежјима провинцијализма, патријархалног менталитета и неповјерења према другом и другачијем блокирала је преговоре о реформи полиције. Дакле, главно спорно питање није питање реформе полиције, него неповјерење и питање општења међу политичарима. Неки политичари у (не)култури говора користе појмове као што су хијерархија, нужност, принуда, моћ, деспотизам, структура, догма, судбина, умјесто културе разговора у којој владају појмови слободе, једнакости, сарадње, открића, плурализма, избора, маште и слично.

У приступу реформе система безбједности БиХ приоритетно треба имати на уму **утицај етничког састава безбједносних снага на функционисање уставом дефинисане дејтонске БиХ, утицај односа у полицији на функционисање Уставом дефинисане дејтонске БиХ, то што нам етничке формуле и подјела рада између субјеката безбједности у БиХ говоре о концепцији, доктрини и стратегији безбједности дејтонске БиХ.**

С обзиром на то да концепт који је предложила такозвана Мартенсова комисија није био прихваћен од стране Народне скупштине Републике Српске, за даљи процес реструктурисања полицијских структура у Босни и Херцеговини постигнуто је компромисно рјешење – Споразум о реструктурисању полицијских структура који су усвојили Народна скупштина РС, Парламент Федерације БиХ и Парламентарна скупштина Босне и Херцеговине. У том смислу сматрамо да је потребно прихватити примјену принципа Европске комисије и њихову реализацију у Уставом БиХ и уставима Ентитета утврђеном поретку, на начин како је то регулисано Споразумом прихваћеним од ентитетских парламената и Парламентарне скупштине БиХ, што никако не значи укидање полиције Републике Српске, већ стварање ефикаснијих и функционалнијих полицијских структура на нивоу Босне и Херцеговине, као и Федерације БиХ и Брчко Дистрикта.

Према Одлуци о успостављању Дирекције за реформу полиције предвиђа се да је Дирекција одговорна за предлагање «...јединствене структуре обављања полицијских дужности за БиХ под свеобухватним политичким надзором министра или министара у Савјету министара.» Доминантни ставови о овом питању су да реформу полиције треба извршити тако да на нивоу ентитета полицијске послове обављају ентитетска министарства унутрашњих послова, а у Брчком – Полиција Брчко Дистрикта. Организовање на нивоу Републике Српске, ФБиХ и Брчко Дистрикта ће обезбиједити оптимално функционисање ових конститутивних елемената БиХ, те дати сву неопходну и тражену подршку цјелокупном систему безбједности БиХ.

Опредјељење утемељено на теорији, пракси, али и међународним искуствима и рјешењима је да полиција у Републици Српској и Босни и Херцеговини буде децентрализована у интересу свих народа, а не само у интересу власти, да не би било злоупотреба од стране власти.

Оправдано је подржати реформу полиције и то на тај начин да се изврши пренос одређених надлежности на ниво заједничких институција БиХ, уз поштовање постојећих дејтонских уставних рјешења, као што су надлежности у областима: организовани криминал – тероризам, базе података – комплементаран информациони систем, послови из надлежности ЦИПС-а, политика миграција, координација рада свих субјеката безбједности на нивоу БиХ, уједначеност – синхронизација правних прописа, уједначавање плата, парламентарна контрола, криминалистичке експертизе, међународна сарадња итд.

Систем безбједности БиХ би представљао савремени децентрализован мултиетнички модел полицијског организовања базиран на искуствима постојећих савремених модела полицијског организовања у Европи. Он би требало да буде сложен систем, заједнички, организован, уређен, ефикасан, отворен, динамичан и спољнополитички функционалан, а удовољио би захтјевима грађана, социјалних и етничких група, јавности – медијима, па и политичким процесима. Такав систем прилагодио би се окружењу. Дирекција за реформу полиције кроз своје активности (састанке, јавне трибине, округле столове итд.) није усагласила коначне ставове око реформе полиције у БиХ. Прецизно речено, дошла је у конфликтну ситуацију у којој представници Дирекције из Републике Српске не подржавају и немају уставно овлашћење да прихвате приједлоге за укидање МУП-а Републике Српске. Стратегија рјешавања овог конфликта требало би да буде кооперативна, уз високу бригу за интересе свих, ненападање особа него проблема, постојање отворености према новим идејама, тежњу ка томе да обје стране буду на добитку.

Неки заговорници централизације и унитаризације, дакле етатизма и тоталитаризма у БиХ, основу за своју активност траже у Уставу БиХ произвољно тумачећи поједине одредбе, губећи при том из вида да је дејтонска БиХ настала компромисом два ентитета и три народа, а не вољом једног народа, који себе проглашава јединим чуваром БиХ. Унапријед припремљена рјешења реформе полиције која не уважавају интересе и вриједности Републике Српске скривају демократију и у њу уводе елементе диктатуре и тако стварају амбијент демократуре.

Разрјешење реформе полиције у БиХ неће бити трајно ако постигнута безбједност буде само безбједност државе БиХ, а не и безбједност сваке етничке заједнице у њој.

2. Државни режим БиХ – поштивање устава или провизориј

Проблем је ако се државни режим БиХ осјећа несигурно због етничке разноликости својих бирача, па често подупире државну сигурност подешавањем етничког састава полиције тако да се етничко неповјерење претвара у удаљавање слабијих заједница од самог политичког система.

Неопходно је да водимо рачуна о томе да у БиХ на демократију не насрну разне недемократске тенденције, као што су

слабљење законодавних тијела и ширење тајних органа и организација и других облика државне цензуре. Треба имати у виду чињеницу да ефикасност система безбједности БиХ зависи од повјерења грађана, у противном, систем није ефикасан и неопходно га је реформисати.

Одржива безбједносна политика у БиХ треба да се базира на укључивању грађана у њено спровођење, треба да се базира на развијајућим компромисима међу различитим мишљењима, на консултацијама и консензусу. Њен квалитет у основи зависи од степена прилагођености средини (грађанину, нацији, вјери, правди, идеји итд.). У систему безбједности БиХ неопходно је обезбиједити највиши степен јединства различитости. При томе је битно да систем безбједности БиХ потврди структуру уставом дефинисане дејтонске БиХ, да буде израз државне власти, а не средство за одржавање било које странке – партије или појединца на власти.

Организација безбједности БиХ је социјални систем са одређеним тежњама и утицајем на друштво БиХ, односно на појаве на које друштво дјелује и мијења их према својим захтјевима и које такође дјелују на друштво. Она одговара датом стању у друштвеним условима и околностима.

Ефикасност система безбједности БиХ директно зависи од функционисања свих субјеката система, али и од њихове улоге у досљедном остваривању дејтонским уставом утврђеног уређења БиХ.

3. (Не)демократија и етнички односи у Босни и Херцеговини – немогућа БиХ руши и ову могућу БиХ

Босна и Херцеговина је типично сегментирана држава и друштво. Она је сегментирана по различитим обиљежјима: етничким, вјерским, регионалним, културно-историјским. Међутим, структурирање Босне и Херцеговине као државе не уважава овај фактички плуралитет. Криво протумачени државни разлог спречава Босну и Херцеговину да се политички (државно) конституше плуралистички. Будући да државно устројство и политичка артикулација не уважавају овај фактички плуралитет, тешко је говорити о демократији, поготово о савременој, плуралистичкој демократији, која се темељи на политичком субјективитету различитих сегмената (група, организација, колективитета, регија, етничких заједница).

Националне државе настале на рушевинама комунистичких идеологија и поредака (а таква је и Босна и Херцеговина) имају шансу за демократско устројство и модерни политички, привредни и социјални развитак само ако не устрају на начелима на којима су конституисане – на етноцентризму и националном ексклузивизму који их води у нациократију.

Истицање колективних (националних) идеологија и њихова идентитета и самопоштовања – што је данас карактеристика свих посткомунистичких друштава (па и Босне и Херцеговине) – занемарује индивидуално самопоштовање, или га чак проказује као непожељну дисонанцију. У протесту против „социјалистичког колективизма“ садашњи национални колективизми руше и оно мало индивидуализма што је заметало клице на сушном тлу соц-колективизма.

Због комунистичке инволуције, у Босни и Херцеговини, а и у већини посткомунистичких друштава, и због изостанка демократске традиције, не постоји ни релевантна политичка свијест, ни збиљска диференцијација аутономних сфера друштвеног живота. У таквим условима не постоји ни темељна дихотомија грађанско друштво – политичка држава. Напротив, на дјелу је, овако или онако, идеологијски мотивисано политичко произвођење јединства, прије класног, сада националног.

Чињенице показују да комунистички и националистички колективизам остварују занимљиву симбиозу у готово свим посткомунистичким друштвима, па и у Босни и Херцеговини. Не на корист, него на уштрб демократије, нажалост. С већим или мањим разликама, увјетованим етно-културним, друштвено-историјским и другим специфичностима, сва су посткомунистичка друштва успоставила синтезу између идеолошки преодјевених комуниста и националиста. Тако компоноване управљачке структуре неће моћи стабилизovati политички поредак, нити дуже остати у изнуђеном браку.

Нека врста компромиса што га у тој структури налазимо, није компромис за демократију, него компромис за власт, а против демократије.

Највећа запрека демократском устројству Босне и Херцеговине и других посткомунистичких друштава (поред изостанка демократске традиције) управо је национални колективизам. Овај је колективизам преузео готов модел комунистичког (класног) колективизма, који је појединца лишио слободе и политичког субјективитета. Сваки систем који не допушта појединцу да слободно слиједи своје интересе и своје

циљеве, претпостављајући му неке више интересе (класне, националне, и др.), јесте недемократски. Без те елементарне либералне претпоставке, као што смо то покушали показати, нема демократије.

Заговарање демократије не значи идеализацију народа. Народ је увијек дана и задана категорија. Демократија треба народу управо зато што је такав какав јест: поданички, колебљив, неодговоран, подложен манипулацијама, превртљив, бруталан. Демократија је начин да се такав народ (пук, гомила, маса) преображава у политички освјештен демос. **Нема демократије без народа, али нема ни народа без демократије.** Треба тежити најбољем могућем друштву и најбољој могућој држави, а то је демократски уређена држава. То је она држава која минимизира принуду а максимизира сагласност у датим друштвено-историјским условима.

Ствараоци државне политике обично не препуштају случају састав својих органа принуде, подијелили су становништво по етничком начелу и употребљавају то начело при избору социјалних основица за регрутацију у различитим врстама сукоба. Држава је, чини се, производ далеко свјеснијег планирања него што мисле многи посматрачи.

Однос између етничких скупина и државе Босне и Херцеговине је вишестран и динамичан. Етничка идентификација може обликовати државу, но држава много чешће него што се мисли може обликовати и доиста и обликује етничке идентитете и међуетничке односе. Другим ријечима, **етницитет је политичке природе не само по томе што служи као темељ за мобилизацију интересних скупина него и по томе што представља пресудни фактор у стварању, развоју и одржавању најмоћнијег политичког апарата – државе.**

Многим посматрачима постало је јасно да изградња државе и изградња нације нису тако неразмрсиво испреплетене како су то претпостављали теоретичари модернизације. Изградња нације и изградња државе Босне и Херцеговине су не само два посве одвојена историјска процеса, него је изградња државе умногоме засјенила изградњу нације. **Централизација моћи, јачање бирократије, изградња војске и полиције и милитаризација многих политичких питања указују на надмоћ државе над нацијом.**

Трендове усмјерености на државу подржавају двије појаве:

- **све већи неуспјех средишњих твораца политике у изградњи нације,**

▪ **реакција на покушаје уплитања страних сила.**

Изградња нације нарочито је двојбено питање за елиту кад покреће мобилизацијске снаге које подржавају противљење владајућим порецима. Многи од тих поредака јачају нацију само уколико вјерују да с врха могу успјешно контролисати народну мобилизацију како би учврстили властити средишњи положај. **Како постаје очито да јачање нације садржи ризике за централну власт, такве режимске елите настоје или каналисати народну мобилизацију у државно усмјерене токове или демобилисати обичне грађане. У оба случаја угрожени пореци настоје ојачати државне институције и тако се окрећу изградњи државе.**

Истодобно су и инострана уплитања потпомогла јављање надмоћи државе над нацијом. Инострана су уплитања, путем међувладиних програма помоћи, путем мултилатералних зајмова и улагања, појачала улогу бирократских, војних и полицијских институција државе-примаоца. Управо су оне, а не странке или владе, главни канали примања таквих иностраних помоћи и улагања. **Политичка се елита настоји служити таквим иностраним уплитањима како би надомјестила некада обећавајући народни активизам.**

Државе се разликују од других облика политичких организација по томе што имају монопол на моћ принуде. Државе не могу бити трајне и дјелотворне ако њихова експанзија и ауторитет овисе искључиво о присили. Но, свака елита која ствара државу претпоставља да има на располагању могућност принуде и принуда се доиста и употребљава далеко чешће него што се обично признаје у стварању већине државних система.

Мада је то можда додатан напор за наше аналитичке способности, најреалнији приступ схваћању процеса и начина јачања државе јест разматрање односа између разних државних органа (бирократија, војска, полиција, полудржавне корпорације) с једне стране и односа државе и етничко-класне друштвене стратификације с друге стране. **Етницитет може за државне режиме бити врло корисно политичко средство.** Уобичајена изрека каже да су етничке припадности у најбољем случају сметња, а у најгорем пријетња савременим владама. Етничка идентификација становништва за елиту свакако представља проблем, но показала се и корисним државним оруђем којим се властодршци вјешто служе у сврхе изградње странке, мобилизације становништва, сузбијања опозиције и расподјеле права и награда.

Прави смисао развоја у политици Босне и Херцеговине јесте способност постојећих политичких институција и процеса да предвиде и проналазе релевантна рјешења за јавне проблеме који се стално мијењају.

Босна и Херцеговина је етнички фрагментирана заједница. Њеном конституисању претходио је етнички сукоб. На њега су утицали класа, култура, институционалне структуре као и вањски чиниоци. Етничка непријатељства израсла су из споја неповјерења међу културама и разлика у моћи. Такођер су производ злоупотребе силе и, колико год чудно звучало, недостатка силе. Злоупотреба води неправедној расподјели државне моћи и јавних служби. Недостатак води ескалацији силе без стварног повећања осјећаја сигурности обичних грађана. **И злоупотреба и недостатак моћи произлазе из тога што се државна елита првенствено посвећује одржавању државног поретка.** Занемарити улогу силе у обликовању међуетничких односа у држави значи стварати погрешну теорију и нереалну политику. **Полиција и војска и њихови међусобни односи нису само дио реакције на етничку поларизацију, него су дио њеног узрока.**

Полиција и војска често погоршавају умјесто да разрјешавају сукобе у вишеетничким друштвима као што је Босна и Херцеговина. Истодобно такви односи, таква политика регрутације и унапређивања често даје припадницима фаворизованих етничких скупина увјерење да је држава њихова приватна заштитна служба и стога се оне опиру сваком захтјеву слабијих скупина за већим удјелом у полицији или војсци. Повећање и милитаризација полиције нагласили су њену важност за међуетничке односе. Велики дио тог повећања и милитаризације био је омогућен продајом и даровима страних покровитеља.

За разрјешење међуетничких сукоба неопходно је да се полиција и војска преиспитају не као неутрални инструменти за рјешавање проблема него и као потенцијални узрочници тих проблема. Нису све етничке неравнотеже у државним снагама сигурности резултат намјерних политичких планова – али већина јест.

У приступу безбједности Босне и Херцеговине приоритетно треба имати на уму:

- утицај етничког састава безбједносних снага на разрјешење сукоба,
- утицај односа полиције и војске на разрјешење сукоба,
- што нам етничке формуле и подјела рада између полиције и војске говоре о концепцији државне безбједности.

За свако трајно рјешење етничких сукоба у Босни и Херцеговини биће нужна темељита промјена у расподјели политичке моћи и утицаја у друштву, и као дио те промјене, етничко преуређење полиције и војске и на врху и на дну. Разрјешење међуетничког сукоба неће бити трајно ако постигнута безбједност буде само безбједност државе, а не и безбједност сваке заједнице у њој.

Демократија је увијек, у свим својим аспектима, концептуалном, моралном и емпиријском, компромис. Сви се ти аспекти могу сагледати у компромису између захтјева да се ни с једном особом не може владати нити јој се могу наметати правила понашања без њезина пристанка и императива поштивања општег консензуса. На емпиријској разини тај се компромис манифестује у односу већине и мањине. Идеја и модел који се највише приближава демократском идеал-типу свакако је владавина већине. Принцип већинске демократије јесте најбољи, под претпоставком да се не апсолутизује и не злоупотребљава. **Најсигурнији тест за испитивање слободе и демократије у некој држави није у владавини већине, већ у томе колико сигурности и слободе ужива мањина.**

Демократија нам не треба као украс. Она нам не треба зато што смо једнаки, слободни и непорочни, него управо зато што смо неједнаки, неслободни и дефектни. **Демократија није ни хармонија, ни гаранција општег склада, али је свакако најпримјеренији облик уређивања односа у заједници, у којима ће неједнаки бити мање неједнаки, неслободни мање неслободни, а немоћни мање немоћни него у било ком другом поретку.**

Један од темељних проблема демократије у Босни и Херцеговини јесте како фактички плурализам превести на политички демократски плурализам. Како објективну различитост и конфликтност интереса рјешавати по договореним правилима игре, а не насиљем и репресијом. То неће бити лако, јер смо десетљећима тренирали ово друго, а не оно прво. За разлику од тоталитарних поредака, демократија не скрива и не елиминише разлике, несугласице и конфликте, поготово то не чини под присилом. **Демократија је и навикавање на „заједнички живот“ с разликама, несугласицама и сукобима.** У демократском процесу и демократском поретку конфликти су легитимни и посве природни. Демократија се и препознаје по томе како се односи према конфликтима и како њима управља. Трајни је и можда најважнији проблем демократије у слиједећем: **како стално**

развијати и сачувати све врлине и предности представничке демократије и већинског начела одлучивања, а истодобно се осигурати од „тираније већине“, која, попут сваке друге тираније, може угрозити саму демократију и вриједности које она штити и пропагира.

Национални принцип државне и политичке конституције не може осигурати ни демократски поредак ни заштиту етничких мањина. Национални принцип конституције цјелине поретка нужно води у **национал-тоталитаризам**, јер, између осталог, индивидуалитет који је темељна претпоставка демократије подређује колективном, наиндивидуалном ентитету, а све друге етничке мањине десубјективише и дискриминише. Критериј и мјера људских права нису иста таква права других, него „виши“, национални интереси.

4. Говор мржње – велика опасност по дијалог и толеранцију у БиХ

У Босни и Херцеговини, као последица рата, евидентан је одређени степен мржње међу различитим етничким заједницама. Мржња као интегрирајући чинилац народа показује се као ограничавајућа за развој демократије. Мржња према другом народу може хомогенизовати један народ, али га она истовремено двоструко хендикепира за демократске процесе.

Говор мржње је велика опасност по БиХ. Он потискује дијалог и толеранцију и понајбоље успијева управо тамо гдје има најмање истинске демократије. Политичари који се користе говором мржње са циљем да сатанизују неку етничку, националну, конфесионалну, социјалну или политичку групацију треба да у интересу свих грађана оду са политичке сцене. Ријечима се могу изрећи највише истине и најподлије лажи. Данас у БиХ ријечи су постале оружје - језик и говор су поље борбе за моћ и власт. Непријатне, отровне и смртне ријечи које се задњих дана користе у БиХ постижу страشان учинак на људску душу и колективно сјећање. Обољели језик и говор увијек претходе обољелим друштвима: **прве тамнице, први злочини и прве гробнице припремају се у језику и говору. Прве mine су језичке mine и грађани морају бити свјесни свих болести што их кратковидне политике одређених појединаца и група уносе у језик и говор.**

Зато је неопходно у интересу мира у интересу помирења одмах прекинути са говором мржње и језичким манипулацијама. Босна и Херцеговина као држава у транзицији проживљава тешке тренутке.

Потребна јој је демократија која јамчи мир, спокој и добре одлуке, демократија која грађанима даје право да доносе (и мијењају) суд о квалитету тих одлука, демократија која значи владавину јавности која (јавно) просуђује, **демократија у којој неће владати „личности“ већ закони, демократија у којој треба бирачи да се ослободе тираније партијске (страначке) организације а народ јарма владавине новца и монопола, демократија која наликује старој кухињи састављеној од елемената који су у употреби већ двије и по хиљаде година.**

5. Владавина већине и зајамчена права мањина – ослобађање од тираније већине

Демократија, између осталог, значи у првом реду једнакост грађана да слободно говоре (...**нема мудрости без слободе мисли, а јавне слободе нема без слободе говора**: она је право сваког човјека, докле год не повређује и не омета право другог, то је једина кочница која смије да га обуздава, једина граница за коју смије да зна. Та света повластица је толико пресудна за слободну владавину да сигурност власништва и слобода говора увијек иду заједно, а у оним несрећним земљама гдје човјек не може властити језик назвати својим, тешко да својим може назвати било шта друго) и једнакост пред законом. За разлику од свих облика владавине, демократија укључује процедуре за доношење колективних одлука на начин који осигурава најпотпуније и квалитативно најбоље учешће заинтересованих страна.

Минимални захтјеви демократских процедура су слиједећи: „једнако и свеопште право гласа за одрасле грађане, **владавина већине и зајамчена права мањина**, која предвиђају да колективне одлуке морају добити одобрење великог броја оних који имају право да их доносе, владавина права, најзад, уставна јамства за слободу удруживања и изражавања, као и друге слободе које обезбеђују да ће људи од којих се очекује да одлуче, или да изаберу оне који одлучују, моћи да бирају између истинских

алтернатива.² У Босни и Херцеговини на демократију насрћу разне недемократске тенденције, као што су слабљење законодавних тијела и ширење тајних органа и организација и других облика државне цензуре.

За разлику од тоталитарних поредака, демократија не скрива и не елиминише разлике, несугласице и конфликте, поготово то не чини под присилом. Демократија је навикавање на „заједнички живот“ с разликама, несугласицама и сукобима. У демократском процесу и демократском поретку³ конфликти су легитимни и посве природни. Демократија се и препознаје по томе како се односи према конфликтима и како њима управља. Појам интереса имплицира конфликт, па је у друштву слободне игре интереса сукоб саставни и легитимни дио те игре. Према концепцији либералне демократије интереси се путем политичке владавине настоје контролисати подјелом власти, поштовањем људских права и слобода и правом на опозицију. Претпоставка свему томе су слободни избори. У данашњем времену транзиције политичког монизма у политички плурализам, либерално-демократске вриједности постају „политичка оса“ око које се обрће готово цијела планета. Те вриједности у првом реду су:

- ослобођење економије од туторства политике,
- стварање грађанског друштва,
- конституисање грађанина,
- правна држава и владавина права,
- системска контрола носилаца политичке власти,
- подјела власти,
- парламентаризам и политички плурализам,
- демократски тип изборног система,
- институционализована јавност и слобода информисања,

² Џон Кин, Медији и демократија, Филип Вишњић, Београд, 1995, страна 124.

³ Демократски поредак би требало да удовољи слиједећим захтјевима: грађани морају имати могућност усклађивања својих циљева и интереса с општим интересима, али исто тако и слободу диференцијације; представничко тијело мора бити мало, али репрезентативно, како би могло рефлектовати различите интересе и усклађивати их; грађани морају имати могућност окупљања и директног политичког одлучивања; партиципација грађана, међутим, није редуцирана само на скупове, него се одвија и кроз друге институционалне облике управљања општим пословима; лиге, алијансе, савези се могу склапати за сврхе одбране, рата и др, али град – држава мора сачувати пуну аутономију (потцртао Д. В.).

- партиципативно демократски тип политичке културе и цивилно друштво.

Друштвена превирања у свјетским оквирима, па и превирања у Босни и Херцеговини, имају све већу „потребу за државом“, опасности од новог етатизма и тоталитаризма су присутне, а захтјев за демократијом и демократским поретком у БиХ поставља се као императив и без њега нема реформе полиције у БиХ у интересу свих који су договорили и конституисали БиХ, али истински, а не као провизориј...?

Professor Dusko Vejnović PhD

Advanced school of Internal Affairs, Banja Luka

Democracy, nationalism and totalitarianism stopped the police reform in Bosnia and Herzegovina

Abstract

This paper is about political and professional aspects of the police reform in Bosnia and Herzegovina. Particularly, if the state regime of BiH feels insecure due to ethnic diversity of its voters, it often supports state security by adjusting the ethnic police composition, so the ethnic distrust turns into furthering away of weaker communities from the political system itself. Further, insufficient development of democracy and ethnic relations is stressed, and the dominance of nationalism, totalitarianism and hatred which slowed down all the reforms in BiH, and the police reform as well

УДК:

Доц. др Љубинко Митровић

Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука

2. ЖАЛБА ПРОТИВ ПРВОСТЕПЕНОГ РЈЕШЕЊА ДОНЕСЕНОГ У УПРАВНОМ ПОСТУПКУ

Резиме: Предмет овог рада су специфични аспекти поступка по жалби против првостепеног рјешења донесеног у управном поступку, са посебним освртом на Закон о општем управном поступку Републике Српске из 2002. године. С тим у вези обрађена су сљедећа питања: појам жалбе, право на изјављивање жалбе, надлежни орган за рјешавање по жалби, рок за жалбу, садржај и дејство жалбе, рад првостепеног органа по жалби, рјешавање другостепеног органа по жалби, жалба када првостепено рјешење није донесено, рок за доношење рјешења по жалби и достављање другостепеног рјешења и посебна жалба против закључка.

Појам жалбе

У управном поступку, слично као и у другим поступцима, овлашћена лица, односно странке могу користити редовна и ванредна правна средства. Правна средства или правни лијекови су средство за исправљање грешака које су могуће и у најсавршенијим процесним одредбама и судским поступцима. Постојање правних средстава упућује првостепене органе на квалитетнији рад и поступање, јер контролом правилности њихове одлуке постоји могућност контроле њиховог рада од стране виших, односно другостепених органа. Поред тога, значајна је улога

правних лијекова и у уједначавању праксе управног рјешавања, као важном елементу законитости.

Редовни правни лијекови су правна средства која користе странке с циљем побијања првостепених рјешења, односно то су они правни лијекови који се улажу против рјешења која још нису постала правоснажна и који су деволутивни и по правилу имају суспензивно дејство. У управном поступку постоји само један редовни правни лијек – жалба.

Ванредни правни лијекови су, начелно, они правни лијекови који се могу улагати против одлука, односно рјешења која су постала правоснажна. Ови правни лијекови нису суспензивни, а често нису ни деволутивни.

Жалба је редован, потпун и деволутиван правни лијек – са суспензивним дејством – који могу изјавити странке против рјешења донесеног у првом степену. Жалба је једино редовно правно средство у управном поступку, односно правни лијек који предвиђа Закон о општем управном поступку („Службени гласник Републике Српске”, број 13/02 – у даљем тексту ЗУП).

Под жалбом се подразумијева правно средство, односно правни лијек којим странка или друго овлашћено лице оспорава законитост или правилност, односно цјелисходност првостепеног рјешења донесеног у управном поступку. Жалбом се тражи да се првостепено рјешење поново испита и исправи од стране другостепеног органа, односно странка или друго овлашћено лице жалбом тражи да се првостепено рјешење поништи или измијени као незаконито или неправилно, односно нецјелисходно. Активирање жалбеног поступка зависи, прије свега, од тога да ли је странка задовољна рјешењем надлежног органа управе или не. Жалбом као редовним правним средством у управном поступку странка покреће поступак инстанционе контроле законитости, односно цјелисходности рјешења које је донио орган ниже инстанце, односно првостепени орган, код органа више инстанце, односно другостепеног органа.

Право на жалбу

Право на жалбу, односно легитимацију за подношење жалбе имају странке које посједују страначку способност и посебан однос према конкретној управној ствари (страначка легитимација за жалбу).

Право на подношење жалбе против рјешења донесеног у првом степену има странка.

Странацка легитимација за жалбу означава да мора постојати посебан однос странке према конкретној управној ствари. Наиме, потребно је да је првостепеним рјешењем тангиран правни интерес странке у управном поступку. При одређивању квалитета правног интереса, у пракси се, углавном, полази од сљедећих начела:

- правни интерес мора бити непосредан и конкретан, што опет даље значи да тај интерес не треба да буде само евентуалан, већ стваран и садашњи, и да поништај побијаног рјешења мора жалиоцу непосредно пружити задовољење, и

- правни интерес мора бити лични, а то значи да се побијано рјешење мора односити непосредно и лично на жалиоца, а не на неко друго лице. Лични интерес мора да произилази из једне посебне правне ситуације у којој се жалилац налази у односу на побијано рјешење и у којој би му то рјешење могло нанијети штету. Захтјев да правни интерес буде лични искључује могућност изјављивања жалбе у случају постојања таквог интереса који има сваки појединац у погледу правилног функционисања управе.

Правни интерес жалиоца може се заснивати како на материјалноправном, тако и на формалноправном пропису, тј. жалбом се рјешење може побијати како због повреде материјалноправних тако и због повреде формалноправних прописа.

Поред странке, жалбу могу поднијети и јавни тужилац, јавни правобранилац и други државни органи, кад су законом овлашћени, и то против рјешења којим је повријеђен закон у корист физичког или правног лица, а на штету јавног интереса.

Надлежни орган за рјешавање по жалби

Једно од основних начела управног поступка је начело двостепености у рјешавању. Против рјешења донесеног у првом степену странка има право на жалбу. Само се законом може прописати да у појединим управним стварима жалба није допуштена, и то ако је на други начин обезбијеђена заштита права и правних интереса странке, односно заштита законитости. Против рјешења донесеног по жалби, односно другостепеног рјешења, жалба није допуштена (члан 12. ЗУП-а). То истовремено значи да је свако рјешење донесено по жалби коначно, будући да се против њега не може изјавити нова жалба (по правилу, може се поднијети тужба у управном спору).

Наведено начело означава правило да по жалби против првостепеног рјешења може рјешавати само још један –

другостепени орган и да се, према томе, рјешењем другостепеног органа окончава рјешавање у управном поступку. Међутим, ЗУП предвиђа одређене изузетке од начела двостепености у рјешавању у управном поступку. Наиме, према ставу 2. члана 212. ЗУП-а, против рјешења Владе се не може изјавити жалба, док се према ставу 1. члана 214. ЗУП-а против првостепеног рјешења републичког органа управе или републичке организације може изјавити жалба само кад је то законом предвиђено, као и у случају кад се ради о управној ствари у којој је искључен управни спор. Према ставу 3. члана 214. ЗУП-а против рјешења Народне скупштине, скупштине града и скупштине општине донесеног у првом степену, не може се изјавити жалба.

За рјешавање у другом степену је надлежан орган одређен законом. Тако је Законом о административној служби у управи Републике Српске прописано да по жалби против првостепеног рјешења подручне јединице рјешава министар, стерјешина другог републичког органа управе или републичке управне организације. По жалби против првостепеног рјешења органа који врши пренијете послове државне управе рјешава министар, уколико законом није друкчије одређено.

Против првостепеног рјешења министарства може се изјавити жалба само кад је то законом одређено, као и у случају кад се ради о управној ствари у којој је искључен управни спор. По жалби против овог рјешења рјешава Влада, ако законом није друкчије одређено.

Рок за жалбу, садржај и дејство жалбе

Жалба се подноси у року од петнаест дана, рачунајући од дана достављања рјешења странци, ако законом није друкчије одређено.

Иако ЗУП не прописује посебну форму за жалбу, ипак је потребно да жалба коју треба да разматра другостепени орган садржи одређене податке. Жалилац у жалби мора навести рјешење које се побија, назив органа који је донио рјешење, као и број и датум рјешења.

У погледу садржине разлога којима се побија правилност рјешења, није прописана посебна форма жалбе. Због тога је потребно и довољно да жалилац у жалби изложи због чега је незадовољан рјешењем, као и у ком погледу је незадовољан, с тим да жалба не мора садржавати посебно образложење, нити се сваки од евентуалних захтјева странке мора посебно образлагати. Стога,

жалилац није дужан да се у жалби позива на правне прописе због којих сматра да је рјешење незаконито или нецјелисходно.

У жалби се могу износити нове чињенице и нови докази (*beneficium novorum*). Уколико странци не би била дата ова могућност, она би морала, или да на основу нових чињеница и нових доказа покреће нов поступак, или да употрејеби ванредно правно средство – понављање поступка. Међутим, да би другостепени орган могао узети у разматрање нове чињенице и нове доказе, потребно је да жалилац образложи због чега те нове чињенице и нове доказе није изнио у првостепеном поступку. Другостепени орган је у сваком случају овлашћен да цијени оправданост разлога због којих је странка закаснила са изношењем правно релевантних чињеница и нових доказа. Ако су у жалби изнесене нове чињенице и нови докази, а у поступку учествују двије или више странака са супротним интересима, жалби се прилаже још и онолико преписа колико има таквих странака. У том случају орган доставља свакој таквој странци препис жалбе и оставља јој рок да се о новим чињеницама и доказима изјасни. Овај рок не може бити краћи од осам, ни дужи од петнаест дана.

Жалбом се рјешење може побијати у цјелини, а могу се побијати и само неки дијелови рјешења, односно само неке тачке рјешења.

Жалба се непосредно предаје или шаље поштом органу који је донио првостепено рјешење. Међутим, ако је жалба предата или послата непосредно другостепеном органу, он је дужан да је одмах достави првостепеном органу. Иначе, за жалбу која је послата непосредно другостепеном органу у погледу рока се сматра као да је предата првостепеном органу.

Изјављена жалба у управном поступку има суспензивно, односно одгодно и деволутивно дејство. Суспензивно дејство жалбе значи да изјављена жалба спречава, односно одлаже извршење првостепеног рјешења (уз неке изузетке) до доношења коначне одлуке о њој. У вези с тим, суспензивно дејство има и рок за жалбу, што значи да се рјешење не може извршити за вријеме док тече законом предвиђени рок за изјављивање жалбе (суспензивно дејство рока за жалбу). Када је жалба прописно изјављена, рјешење се не може извршити све док се рјешење које је донијето по жалби не достави странци (суспензивно дејство жалбе).

Изузетно, рјешење се може извршити и у жалбеном року, као и послје изјављене жалбе у слједећим случајевима:

1. ако је законом предвиђено да жалба не одлаже извршење рјешења,
2. ако се ради о предузимању хитних мјера и
3. ако би услед одлагања извршења била нанијета којој странци штета која се не би могла поправити. У овом случају може се тражити одговарајуће обезбјеђење од странке у чијем се интересу спроводи извршење и овим обезбјеђењем условити извршење.

Деволутивно дејство жалбе се састоји у томе што по жалби рјешење доноси орган коме се жалба изјављује, а не првостепени орган који је донио рјешење против којег се жалба улаже. Деволутивно дејство жалбе има за посљедицу да се рјешавање о жалбеним наводима преноси на други орган, који треба да на непристрасан начин одлучи о жалбеним наводима. Међутим, од правила деволутивног дејства жалбе постоје изузеци. У тим случајевима првостепени орган је овлашћен да сам ријеши жалбу коју му је жалилац поднио, а то су сљедећи случајеви: одбацивање недопуштене, неблагоприятне и од неовлашћеног лица изјављене жалбе, измјена првостепеног рјешења у случају погрешног рјешења правног питања, отклањање неправилности у поступку који је претходно доношењу рјешења и доношење новог рјешења, и накнадно спровођење испитног поступка и доношење новог рјешења.

Рад првостепеног органа по жалби

Рад и дужности првостепеног органа не завршавају се доношењем првостепеног рјешења, јер овај орган има одређена права и дужности и у вези са жалбом коју је странка изјавила.

Када прими жалбу против свога рјешења, првостепени орган испитује да ли је жалба допуштена, благовремена и изјављена од овлашћеног лица.

Жалба је допуштена против сваког рјешења донесеног у првом степену, изузев оних рјешења против којих је посебним законом, односно одредбама ЗУП-а искључена жалба.

Жалба је благовремена ако је изјављена у року од 15 дана од дана пријема рјешења, односно у краћем или дужем року ако је он одређен посебним законом. Треба истаћи да првостепени орган цијени благовременост жалбе која је предата или послата непосредно другостепеном органу према дану када је предата, односно послата другостепеном органу.

Жалба је изјављена од овлашћеног лица ако ју је изјавило лице о чијем је праву или правном интересу, односно обавези одлучено у рјешењу, јер су само таква лица легитимисана да изјаве жалбу, као и јавни тужилац, јавни правобранилац или други државни орган када се ради о рјешењима којима је повријеђен закон у корист појединца или правног лица, а на штету јавног интереса.

Недопуштену, неблаговремену или од неовлашћеног лица изјављену жалбу првостепени орган одбациће својим закључком. Против закључка којим је првостепени орган одбацио жалбу као недопуштену, неблаговремену или изјављену од неовлашћеног лица странка има право жалбе. Ако орган који рјешава по жалби нађе да је жалба оправдана, односно основана, ријешитиће уједно и по жалби која је била одбачена.

Ако првостепени орган нађе да је жалба допуштена, благовремена и изјављена од овлашћеног лица, он може да поступи на један од следећих начина:

а) ако орган који је донио рјешење нађе да је жалба оправдана, а није потребно спроводити нов испитни поступак, може ствар ријешити друкчије и новим рјешењем замијенити рјешење које се жалбом добија. Против новог рјешења странка има право на жалбу.

б) да употпуни поступак ако поводом жалбе нађе да је спроведени поступак био непотпун и да је то могло да буде од утицаја на рјешење ствари. Орган употпуњава поступак и онда када су у жалби изнесене нове чињенице и нови докази који би могли бити од утицаја за друкчије рјешење ствари. На основу резултата допуњеног поступка, орган може, у границама захтјева странке, ријешити ствар друкчије и новим рјешењем замијенити рјешење против кога је изјављена жалба. Против тог новог рјешења странка има право на жалбу.

в) да спроведе посебни испитни поступак, ако је он био обавезан а није спроведен, као и у случају када је рјешење донијето по скраћеном поступку да омогући странци да се изјасни о чињеницама и околностима о којима није имала могућности да се изјасни, уколико странка тражи да се испитни поступак спроведе, односно да се изјасни о таквим чињеницама и околностима. По спроведеном поступку првостепени орган може да уважи захтјев странке и да донесе ново рјешење.

г) да достави без одлагања, а најкасније у року од петнаест дана од дана пријема жалбе, жалбу органу надлежном за рјешавање по њој (другостепеном органу) када нађе да је поднијета жалба

допуштена, благовремена и изјављена од овлашћеног лица, а новим рјешењем не замијени рјешење против кога је жалба изјављена. Уз жалбу се достављају сви списи који се односе на предмет.

Ако првостепени орган не достави списе предмета другостепеном органу у року од петнаест дана од дана пријема жалбе, другостепени орган затражиће од првостепеног органа да му достави списе предмета и одредиће му рок за то. Ако првостепени орган не достави списе предмета у остављеном року, другостепени орган може ријешити управну ствар и без списка предмета.

Рјешавање другостепеног органа по жалби

Другостепени управни поступак спроводи, односно одлучује о жалби другостепени орган. У оквиру поступка по жалби код другостепеног органа могу се разликовати двије посебне фазе поступка:

- А) претходни поступак по жалби и
- Б) редовни поступак по жалби у коме се мериторно расправља жалбени захтјев, тј. рјешава предмет жалбе.

А) У претходном поступку по жалби другостепени орган поново спроводи контролу испуњености формалних и процесних услова за вођење поступка по жалби. Као и првостепени орган, тако и другостепени орган одбацује жалбу ако нађе да је она недопуштена, неблаговремена и изјављена од неовлашћеног лица (уколико је то пропустио првостепени орган), не улазећи у разматрање саме управне ствари. Против рјешења другостепеног органа којим се жалба одбацује није допуштена жалба (јер је свако рјешење другостепеног органа коначно), али се против њега може водити управни спор.

Б) Када другостепени орган утврди да је жалба допуштена, благовремена и изјављена од овлашћеног лица, он приступа рјешавању управне ствари која је предмет жалбе у тзв. редовном поступку по жалби. У редовном поступку другостепени орган треба да ријешити предмет жалбе, односно да ријешити мериторно управну ствар и све захтјеве изнијете у жалби.

У редовном поступку другостепени орган може жалбу одбити (када рјешење остаје на снази) или је усвојити (када се рјешење поништава). Ако се жалба усвоји, рјешење се поништава (у цијелости или дјелимично), а у неким случајевима рјешење се може и измијенити. У случају поништавања рјешења, другостепени орган може, према условима предвиђеним у закону, те околностима

случаја, сам ријешити управну ствар, упутити је на рјешавање надлежном органу или је вратити првостепеном органу на поновно рјешавање.

У редовном поступку другостепени орган може донијети сљедеће рјешење:

1. о одбијању жалбе као неосноване,
2. о усвајању жалбе и поништавању рјешења у цијелости или дјелимично и
3. о усвајању жалбе и измјени првостепеног рјешења у цијелости или дјелимично.

1. Одбијање жалбе. У редовном поступку по жалби другостепени орган ће жалбу одбити ако није дошло до повреде материјалног права или битних правила поступка.

Другостепени суд ће одбити жалбу када утврди да је поступак који је рјешењу претходио правилно спроведен и да је рјешење правилно и на закону засновано, а жалба неоснована. Другостепени орган ће одбити жалбу кад установи да не постоје недостаци формалног и материјалног карактера, односно да су у првостепеном поступку чињенице потпуно и тачно утврђене, да се у поступку водила брига о правилима и одредбама поступка које би могле утицати на рјешење ствари, да су докази правилно оцијењени, да је из утврђених чињеница изведен правилан закључак у погледу чињеничног стања, да је слободна оцјена правилно употријебљена, да рјешење има саставне дијелове, да нема противрјечности између диспозитива и образложења рјешења и др.

Другостепени орган ће одбити жалбу и када нађе да је у првостепеном поступку било недостатака, али да су они такви да нису могли имати утицаја на рјешење управне ствари. Овдје се ради о тзв. небитним повредама правила поступка.

Уколико другостепени орган утврди да је првостепено рјешење на закону засновано, али због других разлога, а не због оних који су у рјешењу наведени, он ће у свом рјешењу изложити те разлоге, а жалбу одбити.

2. Поништавање рјешења. У редовном поступку по жалби другостепени орган ће жалбу усвојити ако је дошло до повреде материјалног права или повреде битних правила управног поступка.

Ако другостепени орган утврди да је првостепено рјешење донио ненадлежни орган, поништиће то рјешење по службеној дужности и доставити предмет органу надлежном за рјешавање.

Разлози због којих другостепени орган може поништити рјешење на основу жалбе могу се сврстати у двије групе:

- а) формалноправни разлози и
- б) материјалноправни разлози.

У формалноправне разлоге убрајамо: непотпуно или погрешно утврђено чињенично стање; повреда правила поступка која је од утицаја на рјешење ствари; погрешна оцјена доказа; извођење погрешног закључка из утврђених чињеница у погледу чињеничног стања; нејасност диспозитива побијаног рјешења и противречност диспозитива и образложења рјешења.

У материјалноправне разлоге убрајамо случајеве када је погрешно примијењен правни пропис на основу кога је ријешена управна ствар и када је на основу слободне оцјене управну ствар требало друкчије ријешити.

Ако другостепени орган утврди да су у првостепеном поступку чињенице непотпуно или погрешно утврђене или се у поступку није водило рачуна о правилима поступка, што је имало утицаја на рјешење ствари, или је диспозитив побијаног рјешења нејасан или је у противрјечности са образложењем, он ће употпунити поступак и отклонити изложене недостатке сâм или преко првостепеног органа или ког замољеног органа. Ако другостепени орган нађе да на подлози чињеница утврђених у употпуњеном поступку ствар мора ријешити друкчије него што је ријешено првостепени орган, он ће поништити првостепено рјешење и сам ријешити ствар.

Ако другостепени орган нађе да ће недостатке првостепеног поступка који се односе на непотпуно или погрешно утврђене чињенице – или да се у поступку није водило рачуна о правилима поступка што је имало утицаја на рјешење ствари или је диспозитив побијаног рјешења нејасан или је у противрјечности са образложењем – брже и економичније отклонити првостепени орган, он ће својим рјешењем поништити првостепено рјешење и вратити предмет првостепеном органу на поновни поступак. Првостепени орган је, у том случају, дужан да поступи по примједбама другостепеног органа и да без одлагања, а најкасније у року од тридесет дана од дана пријема предмета донесе ново рјешење. Против новог рјешења странка има право жалбе.

Ако другостепени орган утврди да су у првостепеном рјешењу погрешно оцијењени докази, да је из утврђених чињеница изведен

погрешан закључак у погледу чињеничног стања, да је погрешно примијењен материјални пропис на основу кога се рјешава ствар (повреда материјалног права) или ако нађе да је на основу слободне оцјене требало донијети друкчије рјешење (оцјена цјелисходности рјешења у поступку по жалби), он ће својим рјешењем поништити првостепено рјешење и сам ријешити управну ствар.

3. Измјена рјешења. Другостепени орган може измијенити првостепено рјешење у три одређена случаја, а под одређеним околностима, и то:

- а) ако утврди да је рјешење правилно у погледу утврђених чињеница и у погледу примјене закона, али да се циљ због кога је рјешење донијето може постићи и другим средствима повољнијим за странку,
- б) када утврди да постоје разлози за измјену првостепеног рјешења у корист жалиоца и мимо захтјева постављеног у жалби, под условом да је он постављен у првостепеном поступку и да се тиме не вријеђа право трећих лица (установа *reformatio in melius* састоји се у томе што другостепени орган може, у сврху правилног рјешења управне ствари, поводом жалбе измијенити првостепено рјешење у корист жалиоца и мимо захтјева постављеног у жалби, а у оквиру захтјева постављеног у првостепеном поступку, ако се тиме не вријеђа право другог лица.),
- в) када утврди да постоје разлози за измјену рјешења на штету жалиоца (начело забране *reformatio in peius* састоји се у томе да првостепено рјешење не може поводом жалбе бити измијењено на штету жалиоца, изузев у законом предвиђеним случајевима). Другостепени орган може поводом жалбе измијенити првостепено рјешење на штету жалиоца, али само из оних разлога који касније могу довести до поништавања, укидања или оглашавања рјешења ништавим, употребом одређених ванредних правних средстава (односно, поништавање и укидање по праву надзора; ванредно укидање или оглашавање рјешења ништавим).

Жалба када првостепено рјешење није донесено

Првостепени орган је дужан да донесе рјешење и да га достави странци што прије, а најкасније у року од мјесец дана од дана предаје уредног захтјева. Овај рок важи за случајеве када се

покреће поступак поводом захтјева странке, а прије доношења рјешења није потребно спроводити посебан испитни поступак, нити постоје други разлози због којих се не може донијети рјешење без одлагања (нпр. рјешавање претходног питања и сл.), Посебним прописима може се регулисати обавеза органа да донесе рјешење и достави га странци и у року краћем од мјесец дана. У осталим случајевима када се поступак покреће по захтјеву странке, надлежни орган је дужан да рјешење донесе и достави га странци најкасније у року од два мјесеца.

Ако надлежни првостепени орган против чијег је рјешења допуштена жалба не донесе рјешење у законом прописаном року (ћутање првостепеног органа), странка има право жалбе непосредно органу другог степена – као да је њен захтјев одбијен. Жалба коју странка изјави због недоношења рјешења од стране првостепеног органа предаје се непосредно другостепеном органу. У оваквом случају, другостепени орган ће тражити да му првостепени орган саопшти разлоге због којих рјешење није донијето у року. Уколико другостепени орган нађе да рјешење није донијето у року из оправданих разлога или због кривице странке, одредиће првостепеном органу рок за доношење рјешења, који не може бити дужи од мјесец дана.

Међутим, уколико разлози због којих рјешење није донијето у року нису оправдани, другостепени орган ће затражити да му првостепени орган пошаље списе предмета. Ако другостепени орган може ствар ријешити на основу достављених списа, донијеће своје рјешење, а ако нађе да на основу списа не може ријешити ствар, спровешће поступак и својим рјешењем ријешити ствар. Ипак, могуће је да другостепени орган нађе да ће се поступак боље, брже и економичније спровести пред првостепеним органом. У таквом случају ће наложити првостепеном органу да спроведе поступак и да му прикупљене податке достави у одређеном року. На основу прикупљених података другостепени орган ће својим рјешењем ријешити ствар. Овакво рјешење је коначно (тј. против њега се не може изјавити жалба).

Рок за доношење рјешења по жалби и достављање другостепеног рјешења

За доношење рјешења по жалби или другостепеног рјешења, ЗУП одређује крајњи рок од два мјесеца. Овај рок се рачуна од дана предаје жалбе. У року од два мјесеца се рјешење

мора не само донијети већ и доставити странци. Посебним прописом се може одредити и краћи рок за доношење рјешења по жалби, али не и дужи. Одређивање рока за доношење другостепеног рјешења има за циљ да заштити странку у остваривању њених права и правних интереса.

Ако странка одустане од жалбе, поступак по жалби обуставља се закључком, против кога није допуштена жалба. Против тог закључка може се непосредно покренути управни спор пред надлежним судом.

Другостепени орган, по правилу, не доставља своје рјешење непосредно странци, већ своје рјешење са списима предмета шаље првостепеном органу. Првостепени орган је дужан наведено рјешење доставити странци, и то без одлагања и на прописани начин, односно у року од осам дана од дана пријема списка.

Од тренутка достављања другостепеног рјешења странци почиње да тече рок за тужбу којом се покреће управни спор.

Посебна жалба против закључка

Под посебном жалбом подразумијева се право странке да изјави жалбу против закључка, када је то изричито предвиђено одребама ЗУП-а, односно другим законом. Странци мора бити достављен писмени отправак таквог закључка, а такав закључак мора бити образложен и садржавати упутство о праву на жалбу.

ЗУП у низу одредаба предвиђа могућност изјављивања посебне жалбе против закључка. Тако, нпр., посебна жалба је допуштена: против закључка којим се одређује постављање заједничког пуномоћника, против закључка којим је захтјев одбачен због ненадлежности; против закључка о привођењу, о изрицању казни, и о плаћању трошкова од стране лица које се није одазвало позиву; против закључка којим је одбијен приједлог за повраћај у пређашње стање; против закључка о казни због нарушавања реда; против закључка којим се утврђује износ накнада свједоцима, вјештацима, тумачима и службеним лицима; против закључка о одбијању захтјева странке за покретање поступка; против закључка којим се одбија захтјев странке за ослобађање од накнаде трошкова и др.

Жалба против закључка се изјављује у истом року, на исти начин и истом органу као и жалба против рјешења. Ова жалба не одлаже извршење закључка, осим ако је законом или самим закључком друкчије одређено. Један од случајева гдје жалба одлаже извршење закључка предвиђен је у члану 157. ЗУП-а, према

коме треће лице има право жалбе (која одлаже извршење закључка) против закључка којим му се наређује показивање исправе, као и против закључка о казни због непоказивања исправе.

Ако законом није предвиђено право странке да против закључка изјави посебну жалбу, странка у таквом случају има право да закључак побија у жалби против рјешења које је донијето у главној ствари, осим ако је жалба против закључка одредбама ЗУП-а искључена.

Dr Ljubinko Mitrović PhD

Advanced School of Internal Affairs, Banja Luka

Complaint against first-degree verdict in legal proceedings

Summary: This paper is about specific aspects of a complaint against first-degree verdict in legal proceedings, with regard to Law on general law proceedings of Republic Srpska from 2002. In that regard the following questions were discussed: the term complaint, right upon complaint, authorized body for dealing with verdicts, deadline for complaint, the contents and the result of the complaint, performance of the first-degree body on the complaint, performance of the second-degree body on the complaint, a complaint when the first-degree verdict hasn't been reached, deadline for verdict upon the complaint and the deliverance of second-degree verdict and special complaint against its resolution.

УДК:

Доц. др Милан Гужвица
Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука

**3. ПРЕДИКЦИЈА УТИЦАЈА ЛАТЕНТНИХ
МОТОРИЧКИХ СПОСОБНОСТИ И
МОРФОЛОШКИХ КАРАКТЕРИСТИКА НА
УСПЕШНОСТ ИЗВОЂЕЊА ТЕХНИКА ИЗ
ПРОГРАМА СПЕЦИЈАЛНОГ ФИЗИЧКОГ
ОБРАЗОВАЊА**

**Повезаност моторичких способности и морфолошких
карактеристика
са преферентношћу одговорана познати напад из
програма сфо**

Кључне речи:

*специјално физичко образовање, моторичке способности,
морфолошке карактеристике*

Резиме:

Предмет овог истраживања односи се на утврђивање утицаја морфолошких и моторичких карактеристика на ниво усвојености комбинације удараца рукама и ногама из програма Специјалног физичког образовања

Истраживање је вршено на узорку од 36 студената ВШУП из Бање Луке, старости између 20 и 23 године. Примењена је батерија од 10 моторичких тестова, 2 морфолошка и комбинације техника грађене од по два удараца руком и ногом у кретању напред.

Утврђено је да постоји статистички значајна повезаност нивоа извођења комбинације удараца рукама и ногама са постуларним моторичким способностима испитаника за дати модел, односно, могуће је извршити предикцију успеха у извођењу комбинације техника из програма Специјалног физичког образовања на основу моторичких способности и морфолошких карактеристика.

1. Увод

Будући правници унутрашњих послова школују се по посебним плановима и програмима у оквиру којих слушају и наставу из Специјалног физичког образовања. Специјално физичко образовање (у даљем тексту СФО) карактерише велики број техничких елемената, њихових варијанти и комбинација које се изводе у непредвидивим и варијабилним ситуацијама са различитим противницима. Едукација се проводи моделом фазног учења (основна, усмјерена и ситуациона обука). Свака од фаза има специфичне циљеве и задатке. Задаци основне обуке се односе на учење базичних концептуалних алгоритама, усмерена на учење изведених концептуалних и неких ситуационих алгоритама, док је задатак ситуационе обуке примена већ научених алгоритама и програма са циљем успостављања потпуне контроле над "противником". Дакле, у питању је предмет са веома сложеном грађом и, као такав, СФО већ дуги низ година представља актуелан истраживачки проблем. У неким раније објављеним радовима констатовано је да ефикасност усвајања садржаја СФО зависи од моторичких способности студената, али и да настава СФО значајно утиче на трансформацију психомоторног статуса, као и неких морфолошких карактеристика студената. Актуелност проблема је и

овом приликом иницирала нови истраживачки покушај који се односи на утврђивање утицаја моторичких способности и морфолошких карактеристика на успешност извођења техника из програма Специјалног физичког образовања студената Високе школе унутрашњих послова из Бање Луке. Могуће је да добијени резултати укажу на значај моторичких способности сигнификантних за усвајање нових кретних структура из програма Специјалног физичког образовања, те иницирају другачији приступ при селекцији кандидата за упис у Високу школу унутрашњих послова.

2. Предмет, циљ и задаци истраживања

Предмет истраживања односи се, дакле, на утврђивање односа између нивоа усвојености техника из програма Специјалног физичког образовања и латентних моторичких способности студената Високе школе унутрашњих послова из Бања Луке. Истраживањем треба да се добију подаци који ће допринети ефикаснијој едукацији студената, будућих радника МУП-а, ради успешнијег обављања професионалних задатака.

3. Методологија истраживања

Укупна едукација основних техника и удараца руком и ногом, као и њихових комбинација трајала је 19 часова, од чега је на ставове утрошено 2 часа; на кретање – 3; ударце руком – 4; ударце ногом – 6, а на њихову комбинацију – 4 часа. Из простора морфолошких карактеристика измерене су висина и тежина тела, а моторичке способности испитаника утврђене су са по два стандардизована теста за процену координације, експлозивне снаге, репетитивне снаге, фреквенције покрета и са по једним тестом брзине спринтерског трчања и брзине реакције и убрзања.

На крају обуке, експертском оценом три испитивача утврђен је достигнути ниво успешности извођења елемената технике из програма Специјалног физичког образовања. Комбинације техника су извођене по три пута, при чему су испитаници били бочно окренути у односу на испитиваче.

3.1. Узорак испитаника

Узорак испитаника сачињавали су студенти 2. године Високе школе унутрашњих послова у Бањој Луци (N = 36), старости између 20 и 23 године. Сви испитаници су били клинички здрави, без видљивих телесних недостатака или морфолошких абериација. Студенти који су имали ранија знања компатибилна са елементима из програма СФО-а, овим истраживањем нису били обухваћени.

3.2. Узорак варијабли

Узорак варијабли је изабран тако да хипотетски покрије репрезентативни простор моторичких способности испитаника за дати модел.

3.2.1. ПРЕДИКТОРИ

- **Моторичке варијабле:** број претклона урађених за 30 секунди (МРФТР), број склекова урађених за 10 секунди (МРФСК), вертикални одскок са замахом руку (АБАЛЈАК), скок у даљ из места (МФСДМ), трчање 20 метара летећим стартом (МФЕ20Л), трчање 20 метара високим стартом (МФЕ20В), трчање 50 метара високим стартом (МФЕ50Н), Куперов тест трчања (12 минута), окретност с палицом (МКОПЛ), окретност на тлу (МАГОНТ), тапинг руком за 20 секунди (МБФТАП), тапинг ногом за 20 секунди (МБФТАН).
- **Морфолошке варијабле:** телесна тежина (ТТ) и телесна висина (ТВ).

Мерења моторичких способности спроведена су у поподневним часовима при температури сса 25° Целзијусијевих. Тестови трчања су спроведени на атлетској стази од шљаке, док су сви остали тестови спроведени у сали. Испитаници су долазили у спортској опреми (гаћице, мајице и патике), у групама по 25. Мерење су обавили испитивачи који су за то едуковани. Тестови су били распоређени тако да се након урађеног теста сасвим уклони утицај замора насталог при претходном тесту.

Антропометријска мерења обављена су у преподневним часовима, по методу који препоручује интернационални биолошки програм. Просторија у којој је мерено била је светла, са температуром ваздуха при којој су се испитаници осећали угодно. Сви испитаници су били боси и у гаћама. Инструменти су

били стандардне израде, са баждарењем пре почетка мерења. При мерењу, у просторији са мериоцем налазила се група од 5 испитаника. Резултати су читани док је испитаник на инструменту. Особа која је уписивала резултате, ради контроле, гласно је понављала резултате.

Како би се спровела мерења моторичких способности, коришћена је: штоперица са 1/10 секунди; стаза од 400 м; пиштаљка; дрвена платформа са гајком; мерна трака; струњаче; палица дужине 1м; кимоно за цудо, сложен и чврсто везан појасом; сто са округлим плочама пречника 20 см, међусобно удаљеним 60 см, и столица и клупица за равнотежу

За мерење телесне тежине и телесне висине коришћен је антропометар по Мартину, са могућношћу читања од 0,1 см и медицинска децимална вага са могућношћу читања од 0,1 кг.

3.2.2. КРИТЕРИЈУМ

Критеријумска варијабла процењена је експертским оценама три испитивача на основу комбинације техника удараца руком напред (челом песнице) и удараца ногом право напред и полукружно напред.

3.3. Статистичка обрада података

Статистичка обрада података урађена је на персоналном рачунару Пентијум IV, уз коришћење апликационог статистичког програма СПСС (верзија10,00). Подаци добијени истраживањем обрађени су компаративном статистичком процедуром, при чему је утврђивање веза између променљиве величине, односно утврђивање просечних промена зависне варијабле изазване удруженим независним варијаблама вршено регресионом анализом.

4. Резултати истраживања

У Табели 1 приказани су коефицијенти мултипле корелације за ниво успешности извођења технике. У дијагонали су уписане јединице, будући да свака варијабла сама са собом исказује максималну нумеричку сагласност, док су испод дијагонале уписане интеркорелацијске вредности. Када се детаљно погледају коефицијенти у табели, види се да се они крећу у великом распону – од одсуства било какве везе, која је добијена између варијабли

вертикалног одскока и окретности с палицом, па све до веома високе повезаности (која је, уосталом, и очекивана) између спринтерског трчања и брзине моторне реакције и стартног убрзања.

Колико регресиона раван верно одсликава релације између зависне варијабле (нивоа усвојености технике) и независних удружених варијабли, тј. с којим степеном вероватноће је могуће користити регресиони модел за предикцију зависне варијабле, видљиво је из Табеле 2. У табели су садржане следеће информације: коефицијенти мултипле корелације, чија вредност ($R = 0,731$) указује на високу сагласност зависне варијабле са независним варијаблама. Ипак, будући да коефицијент мултипле корелације може бити последица различитих узрока, није могуће донети прави закључак о његовој статистичкој значајности. Даље, коефицијент вишеструке детерминације, чија је вредност $R^2=0,535$, показује да се 53,5% укупног варијабилитета зависно променљиве (УДАРЦИ) може објаснити утицајем удружених независних варијабли, док је преосталих 46,5% варијабилитета под утицајем неидентификованих фактора. С обзиром на то да добијена вредност коефицијента вишеструке детерминације превазилази $R^2 = 0,5$, могуће је закључити да постоји статистички значајна повезаност зависне варијабле са удруженим независним варијаблама. Како би се отклонили евентуални недостаци коефицијента мултипле детерминације, вршена је његова корекција. Том приликом добијена је мања вредност коригованог коефицијента мултипле детерминације ($R^2A = 0,292$), те закључак да постоји статистички значајна повезаност удружених варијабли са зависном варијаблом остаје исти. Стандардна грешка регресије (као апсолутна мера необјашњеног варијабилитета) износи 0,81, али с обзиром на то да је њена вредност директно пропорционална нивоу вредности зависне варијабле, није погодна за предвиђање повезаности на основу независно променљивих.

Даљом статистичком процедуром, анализом варијансе мултипле регресије добијени су подаци о значајности мултипле регресионе везе (Табела 3), одакле се види да су вредности објашњеног (регресионог) варијабилитета нешто веће од вредности необјашњеног (резидуалног) варијабилитета. Вредност F -теста износи 2,201, а остварени ниво значајности ($p = 0,050$) налази се на самој граници статистичке значајности, те се може тврдити да између објашњеног и необјашњеног дела укупне варијансе мултипле регресије постоји статистички значајна разлика, односно да је регресиони варијабилитет статистички значајно већи од

резидуалног варијабилитета. Дакле, могуће је закључити да је информација коју је дао коефицијент вишеструке детерминације (R^2) потврђена, тј. да постоји сигнификантност регресионе везе.

Информације о појединачном утицају независних варијабли на зависну варијаблу тестиране су преко процедуре засноване на примени t -теста, чије су вредности приказане у Табели 4. Вредности t -теста су релативно мале, и крећу се од 0,075 за АБАЛАК тест до 0,3497 за МАГОНТ тест, док се двострани ниво значајности креће од $p = 0,002$ за МАГОНТ; $p = 0,028$ за телесну тежину; $p = 0,037$ за телесну висину; $p = 0,045$ за МФСДМ и $p = 0,049$ за МРФТР - предиктори који статистички значајно утичу на ниво усвојености комбинације техника, до $p = 0,941$ за АБАЛАК. Поред t -теста, у табели су приказани и коефицијенти регресије (B), који се крећу од 0,141, за репетитивну снагу трбуха, до 8,911, за телесну висину. Стандардна грешка (std. error) коефицијента регресије креће се у распону од 0,016 за МФСДМ до 1,246 за МФЕ20Л. Стандардизовани коефицијент β се креће у распону од 0,014 за АБАЛАК до 0,627 за МФСДМ.

Дакле, могуће је тврдити да се (иако мали број тестова) на основу проведених тестова моторичких способности и антрополошких карактеристика испитаника може предвидети успешност у извођењу комбинације техника удараца рукама и ногама из програма Специјалног физичког образовања. Анализа је показала да највећи утицај на извођење комбинације техника удараца рукама и ногама има окретност на тлу (МАГОНТ тест), затим телесна тежина и телесна висина. Значајан утицај имали су, такође, експлозивна снага опружача ногу (варијабла МФСДМ) и репетитивна снага трбушне мускулатуре (варијабла МРФТР). Велики проценат необјашњеног варијабилитета који се може приписати неидентификованим факторима који значајно утичу на успешност извођења кретних структура, а које нису биле предмет овога рада, свакако имају когнитивни и конативни фактори, који имају посебно место у учењу нових кретних структура. На овоме месту потребно је такође истаћи склоности испитаника које су изражене кроз функционалност, позитивну (унутрашњу) мотивацију, иницијативу и спремност на прихватање промена. За ефикасно моторно учење, а тиме и за достизање нивоа усвојености елемената технике и извођење њихове комбинације, засигурно су одговорни: способност моторног памћења, мотивација, свесно постављање циља да се материја трајно задржи, логичко учење уз потпуну активацију личности, трансфер учења и вишеструко понављање. Ипак, као што је већ речено, напред наведени фактори

нису били предмет овога истраживања, па се као такви нису ни разматрали.

Pearson Correlation		UDAR CI	MFSD M	ABAL AK	MRFS K	MRFT R	MBFT AP	MBFT AN	MAGO NT	MKOP L	MFE2 OL	MFE5 ON	TT	TV
UDAR CI	1.000	.250	.264	-.021	-.005	.118	-.040	-.507	-.140	-.226	-.236	.142	.038	
MFSD M	.250	1.000	.510	.257	.634	.154	.128	-.326	-.254	-.487	-.714	-.046	.346	
ABAL AK	.264	.510	1.000	.038	.295	.291	-.062	-.185	.001	-.265	-.427	.155	.184	
MRFS K	-.021	.257	.038	1.000	.276	.001	.115	-.190	-.117	-.372	-.302	-.358	-.267	
MRFT R	-.005	.634	.295	.276	1.000	.319	.322	-.317	-.260	-.360	-.464	-.018	.204	
MBFT AP	.118	.154	.291	.001	.319	1.000	.216	-.272	-.214	-.088	-.319	.144	.303	
MBFT AN	-.040	.128	-.062	.115	.322	.216	1.000	-.053	-.314	-.027	-.064	-.090	-.154	
MAGO NT	-.507	-.326	-.185	-.190	-.317	-.272	-.053	1.000	.357	.246	.357	.150	-.124	
MKOP L	-.140	-.254	.001	-.117	-.260	-.214	-.314	.357	1.000	.331	.372	.175	-.164	
MFE2 OL	-.226	-.487	-.265	-.372	-.360	-.088	-.027	.246	.331	1.000	.798	.000	-.147	
MFE5 ON	-.236	-.714	-.427	-.302	-.464	-.319	-.064	.357	.372	.798	1.000	.021	-.307	
TT	.142	-.046	.155	-.358	-.018	.144	-.090	.150	.175	.000	.021	1.000	.622	
TV	.038	.346	.184	-.267	.204	.303	-.154	-.124	-.164	-.147	-.307	.622	1.000	

Табела 1 – Корелациона анализа посматраних варијабли: УДАРЦИ; МФСДМ; МФСДМ; АБАЛАК; МРФСК; МРФТР; МБФТАП; МБФТАН; МАГОНТ; МКОПЛ; МКОПЛ; МФЕ20Л; МФЕ50Н; ТТ и ТВ

Табела 2 – Параметри мултипле регресије за варијаблу ниво усвојености комбинације техника (УДАРЦИ)

	R	Adjusted Square	R Std. Error of the Estimate	Change Statistics		Durbin-Watson
Model				R Change	Square F Change	F Change
1	.731	.292	.8071	.535	2.201	12.23

a Predictors: (Constant), TV, MAGONT, MBFTAN, ABALAK, MFE20L, MBFTAR, MRFSK, MKOPL, MRFTR, TT, MFSDM, MFE50N

b Dependent Variable: UDARCI

Табела 3 – Значајност мултипле регресионе везе за варијаблу ниво усвојености техника (УДАРЦИ)
ANOVA

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	17.207	12	1.434	2.201
	Residual	14.981	23	.651	.050
	Total	32.188	35		

a Predictors: (Constant), TV, MAGONT, MBFTAN, ABALAK, MFE20L, MBFTAR, MRFSK, MKOPL, MRFTR, TT, MFSDM, MFE50N

b Dependent

Variable:

UDARCI

Табела 4 – Коефицијенти регресије за варијаблу ниво усвојености елемената технике, као критеријумске варијабле у односу на скуп предикторских варијабли

		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
Model		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	17.305	8.501		2.036	.053
	MFSDM	3.412E-02	.016	.627	2.118	.045
	ABALAK	-1.431E-03	.019	-.014	-.075	.941
	MRFSK	-6.002E-02	.073	-.143	-.823	.419
	MRFTR	-.141	.068	-.432	-2.081	.049
	MBFTAP	3.226E-02	.039	.157	.823	.419
	MBFTAN	-2.088E-02	.040	-.091	-.517	.610
	MAGONT	-.262	.075	-.578	-3.497	.002
	MKOPL	-8.251E-02	.148	-.101	-.557	.583
	MFE20L	-1.027	1.246	-.225	-.824	.418
	MFE50N	.482	.679	.246	.710	.485
	TT	5.150E-02	.022	.533	2.350	.028
	TV	-8.911E-02	.040	-.565	-2.220	.037

a Dependent Variable: UDARCI

5. ЗАКЉУЧАК

У раду је истраживана повезаност извођења моторичких алгоритама грађених од по два удараца челом песнице и удараца ногом право и полукружно у кретању напред. Истраживање је организовано на узорку од 36 испитаника (студенти 2. године Високе школе унутрашњих послова). Узрасна доб испитаника кретала се између 20 и 23 године. За тестирање моторичких способности испитаника примењена је батерија од 10 познатих тестова потврђених и испробаних у пракси. Морфолошке карактеристике процењене су преко телесне тежине и телесне висине.

Узорак варијабли је изабран тако да хипотетски покрије репрезентативни простор моторичких способности испитаника за дати модел. Студенти који су имали ранија знања компатибилна са елементима из програма Специјалног физичког образовања, овим истраживањем нису били обухваћени.

Математичко процесирање добијених података реализовано је на ПС рачунару Пентијум IV, уз коришћење апликационог статистичког програма СПСС (верзија 10,00). Сви подаци добијени овим истраживањем обрађени су компаративном статистичком процедуром, односно, регресионом анализом. Након извршене анализе добијени су подаци на основу којих је могуће тврдити да се на основу проведених тестова моторичких способности и антрополошких карактеристика испитаника може предвидети успешност у извођењу комбинације техника удараца рукама и ногама из програма Специјалног физичког образовања.

Анализа је показала да највећу одговорност за извођење комбинације техника удараца рукама и ногама има систем за регулацију кретања (окретност на тлу – МАГОНТ тест), затим антрополошке димензије, телесна тежина и телесна висина. Значајну одговорност сноси и систем за контролу и регулацију силе (експлозивна снага опружача ногу – МФСДМ), као и систем за контролу и регулацију снаге (репетитивна снага трбушне мускулатуре – МРФТР).

Ипак, анализа је показала веома респектибилан проценат необјашњеног варијабилитета, који се може приписати неидентификованим факторима, а који значајно утичу на успешност извођења кретних структура. Мисли се, пре свега, на склоности испитаника које су изражене кроз функционалност, позитивну (унутрашњу) мотивацију, иницијативу и спремност на прихватање промена. Наиме, за ефикасно моторно учење, а тиме и за достизање нивоа усвојености елемената технике и извођење њихове комбинације, засигурно су одговорни следећи елементи: способност моторног памћења, мотивација, свесно постављање циља да се материја трајно задржи, логичко учење уз потпуну активацију личности, трансфер учења и вишеструко понављање. Нажалост, напред наведени фактори нису били предмет овога истраживања, па се као такви нису ни разматрали.

На крају, могуће је закључити да добијени резултати приказују статистички значајну предикцију утицаја моторичких способности и морфолошких карактеристика на успешност извођења моторичких алгоритама из програма Специјалног физичког образовања.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Благојевић, М., 1966, Утицај морфолошких и моторичких карактеристика полицајаца на ефикасност учења џудо техника, Београд.
2. Благојевић, М., Ћирковић, З., Милошевић, М., Стојичић, Р., Јовановић, С., Арлов, Д. и Допсај, М., 1994, Утицај неких адаптационих карактеристика приправника милиционара на ефекте учења моторичких алгоритама и програма у Специјалном физичком образовању. Зборник радова првог саветовања из Специјалног физичког образовања.
3. Гужвица, М., 2005, Валоризација новог модела ситуационо-моторичке обуке студената Високе школе унутрашњих послова, докторска дисертација, ФСФВ, Београд.
4. Гужвица, М., 2003-2004, Релације морфолошких и моторичких карактеристика и ефикасност примене појединих борилачких техника из програма Специјалног физичког образовања.
5. Ђорђевић, А., 2003, Ефекти примене програма општег и специјалног физичког васпитања посебних јединица полиције, докторска дисертација, ФФК, Нови Сад.
6. Хошек - Момировић, А., 1981, Повезаност морфолошких таксона са манифестним и латентним димензијама координације, Кинезиологија, Вол. 11, бр. 4, Загреб.
7. Јовановић, С., 1989, Утицај основних психомоторних фактора на испољавање специфичних способности карате спортиста за решавање симулираних типичних задатака спортске борбе, докторска дисертација, ФФК, Београд.
8. Мудрић, Р., 1994, Утицај моторичких фактора на објашњење модела сложених структура напада у каратеу, Магистарски рад, ФФК, Београд.

УДК:

Проф. др Милош Бабић

Професор Правног факултета у Бањој Луци
и судија суда Босне и Херцеговине

4. ЗЛОЧИНИ ПРОТИВ ЧОВЈЕЧНОСТИ У НАШЕМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ

Резиме:

Аутор у овом раду обрађује ратни злочин против човјечности и злочин геноцида, два кривична дјела која несумњиво представљају најтеже злочине против међународног хуманитарног права. Стога се ова два деликта често означавају као «злочини над злочинима» или тзв. «капитални злочини», чиме се жели управо нагласити њихов злочиначки карактер, нечовјечност у поступању и висок степен окрутности и безозбирности у њиховом вршењу.

У раду се прво излаже сам појам и настанак међународних кривичних дјела, након чега аутор обрађује ова два кривична дјела, анализирајући њихове законске елементе.

Посебно је обрађено кривично дјело ратни злочин против човјечности, које је у нашем кривичном законодаву ново дјело, јер га наше раније кривично законодавство није познавало као посебно кривично дјело, иако су многи његови облици били укључени у законске описе неких других кривичних дјела из ове групе кривичних дјела. При томе је аутор одређену пажњу посветио питању разграничења овог дјела од кривичног дјела геноцида, као и осталих дјела из ове групе дјела, што је од посебног значаја за практичну примјену ових дјела.

1. Појам међународних кривичних дјела

У најопштијем смислу, под међународним кривичним дјелима (*delicta iuris gentium*) подразумевају се она дјела којима се угрожавају и нападају универзалне људске вриједности, заједнички интереси, добра која су услов и основ за заједничко постојање. Као таква, ова дјела су управљена против безбједности свих држава као међународне заједнице народа, односно вриједности од интернационалног значаја чија кривичноправна заштита прелази националне оквире, односно за чију заштиту и очување постоји заједнички интерес свих држава, међународне заједнице као цјелине.

Атрибут „међународна“ у њиховом називу управо указује на природу ових дјела; ријеч је о дјелима која нису ограничена на заштиту оних вриједности које су ограничене или везане за један национални, државни или неки други ентитет, већ представљају дјела таквог карактера којима се угрожавају наднационалне вриједности, дјела која представљају тешке повреде норми међународног права којима се штите наведене вриједности. То су првенствено класични деликти међународног кривичног права, или тзв. *права међународна кривична дјела*, по којима је међународно кривично право и препознатљиво, тј. дјела која су за међународно кривично право од идентификационог значаја. Ова се дјела обично називају и *међународна кривична дјела у ужем смислу*. То су углавном дјела као што је геноцид, апартхејд, ратни злочини и злочини против човјечности, као инкриминације за које у данашње вријеме постоји непосредна одговорност по међународном праву, дакле без обзира на то да ли их је нека држава унијела у своје кривично законодавство, односно да ли је приступила датом међународном уговору. Међутим, међународна кривична дјела чине и многа друга кривична дјела у односу на која постоји заједнички интерес међународне заједнице да буду спречавана и кажњива у националним кривичним законодавствима, као што су међународни тероризам, отмица ваздухоплова, производња и промет опојним дрогама, трговина људима, опасним оружјима, дјела у вези са биомедицином односно медицинским експериментима, дјела везана за нуклеарну енергију, затим за заштиту свемирског простора, као и уопште дјела којима се штите нове вриједности које настају у процесу глобализације, интернационалне вриједности које представљају заједничке потребе и интерес свих. Поред тога, у условима савременог живота, када свијет све више чини цјелину, многи видови криминалитета постају све мобилнији и прелазе границе националних држава, па и многа друга дјела добијају карактер међународних кривичних дјела (нпр. дјела у вези са порнографијом, проституцијом, у вези са новцем и знацима за вриједност, еколошка кривична дјела, дјела у вези са ауторским и сродним правима и сл.). Овако схваћена, ова кривична дјела представљају *међународна кривична дјела у ширем смислу*.

Заједничка карактеристика ових дјела јесте да она представљају повреде правила међународног права, и то првенствено међународног ратног и

хуманитарног права, чији настанак и развој је у тијесној вези са настанком међународног кривичног права. Наиме, као посљедица нечовјечних поступања у току ратова или оружаних сукоба јављају се настојања најприје у оквиру појединих држава, а касније и на међународном плану да се забране и санкционишу одређена понашања којима се вријеђају постављена правила хуманог поступања према учесницима у сукобу, као и неборачком становништву. На тај начин су се обавезивале државе које су прихватале такве конвенције да обезбиједе примјену наведених правила, односно да инкриминишу њихово кршење. Тако је и отпочео процес стварања међународног кривичног права које представља скуп правила којима се нормирају међународна кривична дјела, тј. понашања која тангирају значајне међународне вриједности, добра интернационалног значаја, чије сузбијање представља интерес цијеле међународне заједнице.

Међу најзначајније конвенције или међународна акта која се односе на хуманитарно односно ратно право (донесена прије II свј. рата) спадају: Женевска конвенција о побољшању судбине рањеника у рату на копну из 1864, Петроградска декларација о употреби експлозивних метака из 1868, конвенције и декларације донесене на I и II Хашкој конференцији из 1899. и 1907. које се односе на законе и обичаје рата на копну и мору, затим на поступање с цивилним становништвом, рањеницима, болесницима и ратним заробљеницима, те низ конвенција које су донесене између два свјетска рата, а којима се углавном реafirмишу и допуњују раније утврђена правила о вођењу рата, која су била масовно кршена у току I свјетског рата.

Након II свјетског рата донесен је такође значајан број међународних аката којима се предвиђа обавеза санкционисања тешких повреда међународног хуманитарног права. То су, прије свих, четири Женевске конвенције о хуманизацији рата односно заштити жртава рата из 1949. године, које су допуњене са два Допунска протокола из 1977. године, Протокол I, којим се појачава заштита жртава међународних оружаних сукоба и Протокол II, којим се обезбјеђује заштита жртава немеђународних сукоба; Правила о законима и обичајима вођења рата, која представљају анекс уз Хашку конвенцију из 1907. године; Хашка конвенција о заштити културних добара у случају оружаних сукоба из 1954. године, те Конвенција о незастаривости ратних злочина и злочина против човјечности из 1968. Осим ових, донесено је и више конвенција које се односе на заштиту човјечности, сузбијање тероризма и недозвољене трговине опојним доргама, те о безбједности ваздушног саобраћаја. То су: Конвенција о спречавању и кажњавању злочина геноцида из 1948. године, Међународна конвенција о уклањању свих облика расне дискриминације из 1966., Међународна конвенција о сузбијању и кажњавању злочина апартхејда из 1973., Допунска конвенција о укидању ропства, трговине робљем и установа и праксе сличних ропству из 1956. (допуна Међ. конвенцији у сузбијању ропства из 1926), Конвенција против тортуре из 1984, Европска конвенција за превенцију од тортуре и нечовјечног или понижавајућег поступања или

кажњавања из 1989; Конвенција о српечавању и кажњавању кривичних дјела против лица под међународном заштитом, укључујући и дипломатске агенте из 1973, Међународна конвенција против узимања талаца из 1979; Јединствена конвенција о дрогама из 1961, Конвенција о психотропним супстанцама из 1971, Конвенција о незаконитом промету наркотичким дрогама и психотропним супстанцама из 1988; Токијска конвенција о кривичним дјелима у ваздухопловима из 1963, Хашка конвенција о сузбијању незаконите отмице ваздухоплова из 1970, те Монреалска конвенција о сузбијању незаконитих аката управљених против безбједности цивилних ваздухоплова из 1971. и др.

Наведене међународне конвенције су ратификоване од стране СФРЈ, а БиХ је чланица наведених конвенција по основу сукцесије (в. „Сл. лист РБиХ“, бр. 25/93).

Након ступања на снагу новог кривичног законодавства у Босни и Херцеговини 2003. године, ова кривична дјела спадају у искључиву законодавну надлежност Босне и Херцеговине. При обликовању ових кривичних дјела, као уосталом и других кривичних дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом из главе VХII КЗ БиХ, поред наведених међународних аката, значајну улогу су имали Статут Међународног трибунала у Хагу (Рез. УН, бр.827 од 25.5.1993, са измјенама у три наврата, в. *Бабић* и др., Коментари кривичних закона у Босни и Херцеговини, стр. 557, фусн. 1) и Римски статут Сталног међународног кривичног суда, из којих су нека кривична дјела готово дословно преписана, као и одредбе о индивидуалној односно командној кривичној одговорности.

2. Злочин против човјечности – члан 172. КЗ БиХ

2.1. Настанак и појмовно одређивање

Иако су неки облици овог кривичног дјела дјелимично били садржани и у неким другим злочинима из ове законске групе кривичних дјела, злочин против човјечности представља ново кривично дјело које је као посебно кривично дјело уведено у наше кривично законодавство тек након измјена учињених 2003. године, када је регулисано у одредби чл. 172. Кривичног закона Босне и Херцеговине.

Злочин против човјечности, заједно са геноцидом, спада међу најтежа кривична дјела међународног кривичног права. Као посебна врста међународних кривичних дјела, ова кривична дјела су правно обликована у 20. вијеку, након 2. свјетског рата. Ради ограничења ратних свирепости, забране поступака који улазе у овај злочин налазе се већ у Хашким конвенцијама из 1899. и 1907. године. Управо се у IV Хашкој конвенцији о

законима и обичајима рата на копну из 1907. (ступила на снагу 1910. године) назире овај злочин у чијој се преамбули истиче потреба уважавања начела међународног права која произилазе из обичаја установљених међу цивилизованим народима. У његовој основи је Де Мартенсово позивање на законе човјечности и захтјеве јавне свијести, што је наметнуло потребу ограничавања дејстава само на војне потребе и избјегавање непотребних жртава, заштиту људи и њиховог достојанства – тзв. *Мартенсова клаузула*, названа по Фјодору Фјодоровичу Мартенсу. Као што је познато, у оквиру злочина против човјечности настао је и егзистирао и геноцид као његов најекстремнији облик и у моменту настајања првих званичних дефиниција међународних кривичних дјела у Статуту Међународног војног суда у Нирнбергу ова два дјела формално нису разликована, јер геноцид том приликом није званично ни спомињан, већ је био подведен под злочине против човјечности који су били тако широко постављени да су у себи инкорпорирали поред осталог и геноцид⁴. Нормативно-технички ратни злочин против човјечности први пут се ипак спомиње у чл. 6/ц. Нирнбершке повеље, а као међународно кривично дјело прво је, дакле, дефинисан у Статуту Међународног војног суда. Врло брзо након тога ова два дјела су раздвојена доношењем Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида из 1948. године и више не постоје никакве сумње у потребу постојања ова два дјела као самостална и међусобно различита међународна кривична дјела.

Овако обликован овај злочин наше претходно кривично законодавство није познавало као самостално кривично дјело. Иако су неки облици овог деликта садржајно егзистирали у оквиру ратних злочина, ипак се може рећи да је ово ново дјело из ове законске главе. Према се према неким својим објективним елементима поклапа са ратним злочинима и геноцидом, злочин против човјечности се разликује од њих, али и од појединачних дјела из његовог састава. Тако се једна од суштинских ознака по којој се ово дјело разликује од убистава, мучења, силовања и др., састоји у високом степену окрутности, нехуманости и уопште злочиначког понашања. Стога се редовно наглашава да је овај злочин, заједно са геноцидом, један од најтежих међународних злочина, што је посебно истакнуто и у Конвенцији о незастаријевању ратних злочина и злочина против човјечности, као и у чл. 7. Статута МКС. Иако у одређењу овог злочина постоје различити приступи, може се рећи да ово дјело означава *понашање које је управљено против цивилног становништва којим се крше основни принципи међународног хуманитарног права, морала и човјечности и које карактерише висок степен нехуманости и окрутности*. Као посебно кривично дјело злочин

⁴ В. детаљније код *Шурлан*, Однос злочина против човјечности и геноцида у Статуту Међународног кривичног суда, Зборник УМКП “Релевантна питања међународног кривичног права”, Тара, 2003, стр. 166; *Трипало, Д.* (2005), Геноцид, ратни злочин против цивилног становништва, уништавање културних добара и објеката у којима се налазе културна добра, www.vc.xp, стр. 1-29, стр. 3.

против човјечности је предвиђен и у чл. 5. Статута МКСЈ као и у чл. 7. Статута МКС, одакле је готово дословно преузет и у КЗ БиХ.

2.2. Законско одређење дјела

Злочин против човјечности према одредби из чл. 172. КЗ БиХ чини онај ко изврши једно од дјела наведених у ст. 1, тач. (а) до (к), као дио широког или систематског напада усмјереног против било којег цивилног становништва, знајући за такав напад, односно уз постојање свијести о карактеру тог напада од стране оног који врши наведена дјела.

Радња извршења је, дакле, одређена алтернативно и састоји се од комплекса различитих дјелатности којима се ово кривично дјело може учинити, од којих свака сама за себе представља кривично дјело. То су радње као што је убијање, истребљење, одвођење у ропство, депортација или присилно расељење становништва, затварање, мучење, силовање, сексуално ропство, прогон било које групе људи или колективитета на политичкој, расној, етничкој, националној, културној, вјерској, полној или некој другој основи која је универзално прихваћена као недопустива по међународном праву. И поред тога ове радње нису наведене лимитативно (као нпр. код геноцида у чл. 171), јер је у тачки (к) дата и тзв. *генерална клаузула* којом се обухватају и сва “*друга нечовјечна дјела сличне природе*” извшена у наведеној намјери. То значи да ово дјело може бити учињено и са другим радњама које испуњавају наведене услове из ове тачке, односно које имају за циљ изазивање великих патњи или озбиљних повреда тијела, менталног или физичког здравља.

Као такав овај злочин представља једну збирну инкриминацију која обухвата низ посебних кривичних дјела, као што су убиство, силовање, мучење, противправно затварање, апартхејд и др. Међутим, ово дјело није обични збир тих дјела, већ представља сасвим нову и аутономну криминалну (не)вриједност, један сасвим нови криминални квалитет који изузетно подиже степен опасности и невриједности овом дјелу и чини га једним од најтежих злочина против хуманости и човјечности, против интереса цјелокупне међународне заједнице. Такав карактер овом дјелу дају његове двије суштинске одреднице односно претпоставке без којих ово дјело не постоји и које га истовремено одвајају, како од класичних кривичних дјела која га чине тако и од других злочина из ове групе дјела. Прва претпоставка постојања овог дјела састоји се у томе да се овај злочин може извршити само као “дио широког и систематског напада усмјереног против било којег цивилног становништва, са знањем таквог напада” од стране оног који га чини, док се друга састоји у високом степену окрутности, нехуманости и уопште злочиначком понашању. Прва претпоставка обухвата два кумулативно постављена услова, једном објективном и једном субјективном, без којих ово дјело не постоји. *Објективни* се састоји у томе да се дјело чини у оквиру *широког* или

систематског напада, тј. понашања усмјереног према било којем цивилном становништву, а *субјективни* се састоји у томе да је учинилац *свјестан карактера тог напада*, односно радњи, или како се у чл. 172. ст. 1. наводи „знајући“ за такво распрострањено, систематско или организовано дјеловање. При томе, за потребе процесуирања овог злочина није потребно доказивати да ли је учинилац знао све карактеристике напада или детаље плана, званичне политике или организације.⁵ Другим ријечима, постојање овог злочина не би се могло свести на постојање једне или неколико изолованих радњи које је појединац предузео независно од званичне политике државе или неке организације односно политичке партије или структуре која пропагира, подстиче или организује такво понашање. Уколико би нека од радњи овог дјела била предузета изван овог контекста, односно без знања и намјере да се оно чини у том контексту, онда се не би могло говорити о злочину против човјечности, већ о „обичним“ убиствима, силовањима, мучењу или неком другом дјелу. За напад у смислу овог злочина није нужно да је он војног карактера, већ је битно да он испуњава услове из ст. 2. тач. а), тј. да није изолован и појединачан акт, већ да представља дио систематског и организованог плана као израза државне политике или политике одређених политичких структура којима је циљ вршење таквог напада.

Из наведеног произилази да је основна карактеристика овог злочина *масовност, велики број жртава, учесталост у вршењу злочина, велики број извршилаца*, што се чини у оквиру плана односно организованог дјеловања. Ово је доминантно схватање и у досадашњем поступању судова у процесуирању овог злочина. Овакво становиште на извјестан начин сугерише и одредба из ст. 2.а. у којој је објашњен појам напада усмјереног против било којег цивилног становништва. Дилеме и недоумице, међутим, изазива језичка експресија првог дијела одредбе из ст. 1. у којој се напад описује атрибутима „широк“ или „систематичан“, дакле са везником „или“, а не „и“. Ово питање, односно проблем кумулације или алтернације ових услова било је тема супротстављених ставова и приликом рада на тексту Статута МКС, односно члана 7, одакле је овај злочин заправо и преузет, па је на крају усвојено рјешење које се приклонило алтернацији.⁶ У кривичноправној доктрини чини се да ипак преовлађује схватање према којем се масовност радњи и организовано понашање посматрају као јединствен концепт, односно као кумулативно постављени услови, па би се тиме алтернација која је дата у ст. 1. чл. 172. губила.

Извршење овог злочина могуће је како за вријеме рата тако и за вријеме мира. Како се ради о једном од најтежих злочина, он спада међу кривична дјела са најтежом прописаном казном – затвор намање десет година или

⁵ В. Бабић и др., Коментари кривичних (казнених) закона у Босни и Херцеговини, Сарајево, 2005, стр. 365.

⁶ Изгледа да ово питање на овај начин тумачи и Хашки трибунал, тако нпр. у случају Налетилић-Мартинковић; Кунарац, Ковач и Вуковић.

дуготрајни затвор. У односу на ово дјело не примјењује се установа застарјелости (чл. 19. КЗ БиХ), а према споменутој Конвенцији (чл. VII), по питању екстрадиције не третира се као политичко кривично дјело, што значи да нема запрека да се за ово дјело врши изручење предвиђено у члану 415/1е ЗКП БиХ. Примјена института помиловања изричито је искључена у односу на ово дјело (в. чл. 3. Закона о помиловању БиХ, “Сл. гласник БиХ”, бр.42/04).

3. Геноцид – члан 171. КЗ БиХ

3.1. Појам и карактеристике дјела

Иако геноцид као друштвени феномен има дугу историју, може се рећи да је он у кривично право ушао тек у новије вријеме, јер је као појам у нормативном смислу у правну науку ушао тек после Другог свјетског рата. За међународно кривично дјело геноцид је проглашен први пут у Резолуцији УН (Рез. 96,1.) коју је Генерална скупштина усвојила 11. децембра 1946. године, у којој је геноцид окарактерисан као негирање права на опстанак колективитета, као што је убиство (*homicidium*) негирање права на живот појединца. Поред тога, у тој резолуцији се констатује да је кажњавање геноцида ствар од међународног интереса, те “потврђује да је геноцид злочин по међународном праву, који цивилизовани свијет осуђује и чији главни извршиоци као и њихови саучесници требају бити кажњени, без обзира ради ли се о приватним лицима, јавним службеницима или државницима и без обзира на то је ли злочин учињен из вјерских, расних, политичких или ма каквих других разлога”. Види се да је ова резолуција садржавала тзв. *екстензивни* или *шири појам геноцида*, који је подразумевао да објекат овог дјела могу бити и политичке или неке друге групације људи, какав концепт геноцида је заступао и Рафаел Лемкин, који се сматра родоначелником теоријског концепта геноцида⁷. На основу ове резолуције Генерална скупштина УН је донијела Конвенцију о спречавању и кажњавању злочина геноцида 9. децембра 1948. године, али за разлику од концепта тог појма у Резолуцији, у Конвенцији је усвојен став да се геноцид ограничи само на групе које су трајнијег карактера и које су повезане националном, вјерском, расном или етничком припадношћу (*рестриктивна дефиниција геноцида*). Основни разлог што политичке, социјалне, културолошке, економске или неке друге групе не представљају објекат геноцида састоји се у томе што им недостаје елемент трајности и

⁷ Рафаел Лемкин (Raphael Lemkin), пољски теоретичар, подстакнут нацистичким злочинима компоновао је 1944. године термин геноцид који представља грчко-римску сложеницу која се састоји од грчке ријечи *genos* (племе или род) и латинске ријечи *occidere* (убити), што означава убиство или уништавање колективитета или групе.

постојаности.⁸ Тиме се окончава фаза оформљења геноцида као злочина међународног права.

Појам “геноцид” истицан је и током суђења у Нирнбергу (у главној оптужници Комитета главних тужилаца), али не као посебно кривично дјело, већ само као један од облика злочина против човјечности. Тако је кривичноправна теорија обogaћена једним сасвим новим појмом, који је израстао из најмрачније странице савремене историје, из злочина и суровости које је фашизам показао у истребљењу одређених група на вјерској, расној, етичкој и националној основи.

Кривично дјело геноцида представља злочин против човјечности или злочин против човјечанства као заједнице народа, који се састоји у предузимању различитих радњи са циљем потпуног или дјелимичног уништења неке националне, етничке, расне или вјерске групе. Геноцид стога спада међу најтеже злочине међународног права; ради се о уништењу једног цијелог народа коме се одриче право на постојање; негира се право на постојање и егзистенцију група људи које треба да буду ликвидирани.

Како је цијела група кривичних дјела против међународног кривичног права, након измјена у кривичном законодавству 2003. године, прешла у надлежност на нивоу државе, и ово кривично дјело је сада у Кривичном закону БиХ (чл. 171). Према овом члану ово дјело чини онај ко у циљу да потпуно или дјелимично истреби неку националну, етничку, расну или вјерску групу људи, нареди извршење или изврши које од сљедећих дјела: убијање припадника групе људи; наношење тешке тјелесне повреде или душевне повреде припадницима групе људи; смишљено наметање групи људи или заједници таквих животних услова који би могли резултирати њеним потпуним или дјелимичним истребљењем; увођење мјера којима је циљ спречавање рађања унутар групе људи, те присилно пресељење дјеце из те у другу групу људи.⁹

Из описа законског бића овог дјела произилази да је његов *објекат заштите* право наведених колективитета на постојање. Из тога јасно произилази да је геноцид уперен против колективитета, да је он злочин над групама људи повезаним по наведеним основима, што представља један од диференцирајућих критеријума по којима се геноцид разликује од других међународних кривичних дјела. Други се састоји у посебном облику умишљаја (*dolus specialis*) који обухвата споменуто геноцидну намјеру, тј.

⁸ в. *Т.Шурлан*, Однос злочина против човечности и геноцида у Статуту Међународног кривичног суда, Зборник УМКП “Релевантна питања међународног кривичног права”, Тара, 2003, стр. 165-179.

⁹ У ствари, ријеч је о опису овог дјела који је готово дословно преузет из члана 4. ст. 2. Статута Међународног кривичног суда за бившу Југославију (МКСЈ) те члана 6. Римског статута Међународног кривичног суда (МКС), а заправо је ово одређење геноцида усвојено већ у члану II наведене Конвенције из 1948. године.

намјеру уништења наведених колективитета. Међутим, уколико би уништење било мотивисано неким другим разлозима али то конинцидира са припадношћу некој од ових група, онда се ипак не би радило о геноциду већ евентуално о злочину против човјечности. Тако, ако би радње уништења које су организоване и масовне, биле управљене против одређене политичке структуре или струје која се случајно поклапа са неком националном или вјерском групом (више в. код Шурлан, стр. 174-175).

3.2. Радња извршења и извршилац дјела

Према законском опису, радња извршења дјела је постављена алтернативно али истовремено и лимитативно и углавном се ради о физичком или биолошком уништењу наведених група, али се то изузетно може чинити и психичким уништењем (тзв. *психички геноцид*), што произилази из радње која се односи на тешке повреде менталног или душевног интегритета припадника групе. У питању су такви поступци који су толико штетни за душевни интегритет људи да пријете опстанку колективитета, што је углавном случај онда када се такви поступци манифестују као физичко уништење, као физички геноцид (нпр. медицински експерименти).

Дјело може бити учињено *наређивањем* или *извршењем* једне од наведених радњи из комплекса дјелатности наведених у диспозицији дјела. За постојање дјела није неопходно да је уништење уперено на цијели народ, религијску, расну или етничку групу; оно може бити предузимано и на ограниченом географском простору. За постојање дјела довољно је предузимање и само једне, било које од наведених радњи која може бити извршена и само према једном лицу под условом да је постојала геноцидна намјера, тј. ако је предузето са циљем потпуног или дјелимичног уништења једне од наведених група. Међутим, редовно се ради о организованим и планским акцијама у којима се ангажује већи број људи и у којима обично одлучујућу улогу имају државе, било директно или индиректно; иза његовог извршење по правилу стоји озбиљнија криминална структура, злочиначки апарат. Дјело се може извршити како за вријеме рата тако и за вријеме мира. Владајуће је схватање да се радње *етничког чишћења* не третирају као кривично дјело геноцида, али само под условом да не постоји тзв. *dolus specialis* односно геноцидна намјера. То значи да уколико је предузето нпр. принудно расељавање или нека друга радња тзв. етничког чишћења са циљем потпуног или дјелимичног уништења једне од наведених група, радило би се о геноциду.

Извршилац дјела је како онај који наређује извршење неке од наведених радњи, тако и онај који их сам чини у наведеној намјери. *Наредбодавац* је по природи ствари оно лице које заузима одређени положај у државној или војној хијерархији и по свом положају је у могућности да другоме наређује извршење тих радњи, или лице које у околностима

конкретног случаја може да изда такво наређење (државни функционер, војни старјешина и др.). Одговорност наредбодавца постоји и онда када непосредно дјелујући није имао намјеру да тиме уништава наведену групу, нити је за ту намјеру знао на страни наредбодавца. *Непосредни извршилац* може бити било које лице које извршава наредбу другог, али и оно лице које поступа без ичије наредбе. У погледу одговорности и кажњивости, наредбодавац и непосредни извршилац су изједначени. Службени положај било којег од учесника који планира, нареди, учини, подстрекава или помаже у планирању, припремању или вршењу овог дјела, без обзира на то да ли се ради о шефу државе или владе, службеном или одговорном лицу, не ослобађа га кривичне одговорности нити утиче на ублажавање казне (в. чл. 180. ст. 1. КЗ БиХ).

Поред тога, чињеница да је ово дјело учињено од стране подређеног, не ослобађа надређеног кривичне одговорности уколико је надређени знао или могао знати да се његов подређени спрема извршити геноцид или да га је већ извршио, а надређени је пропустио да предузме нужне и разумне мјере да спријечи извршење кривичног дјела, односно да учинилац тога дјела буде кажњен (в. чл. 180. ст. 2. КЗ БиХ). Наређење претпостављеног не искључује одговорност непосредног извршиоца, али може утицати на ублажавање казне ако суд сматра да то интереси правичности захтијевају (в. чл. 180. ст. 3. КЗ БиХ).

Кривично дјело захтијева постојање директног умишљаја, с обзиром на то да његова субјективна страна укључује наведену *геноцидну намјеру*, тј. намјеру потпуног или дјелимичног уништења неке од наведених група (*долус специалис*), која мора постојати и на страни евентуалних саучесника.

3.3. Примјена закона у времену важења и кажњавање

Намеће се питање блажег закона у смислу одредбе чл. 4. КЗБиХ, с обзиром на то да је закон времена извршења овог кривичног дјела за ово дјело прописивао строжу максималну, али зато блажу односно мању мјеру минималне казне. Наиме, у КЗЈ за ово дјело, као и за ратне злочине и нека друга дјела из ове групе дјела била је прописана казна затвора најмање пет година или смртна казна, што су преузели и КЗРС и КЗРБиХ, односно КЗФБиХ, док је КЗ БиХ за ово дјело предвидио казну затвора у трајању од десет година или дуготрајни затвор. Како је отпала могућност примјене смртне казне већ 1995, то значи да је ранији, прецизније тзв. међузакон, блажи од КЗ БиХ.

Стицај између кривичног дјела геноцида и кривичних дјела убиства, тешке тјелесне повреде и других кривичних дјела која су у опису овог дјела представља привидни стицај по основу специјалитета. У односу на ово дјело не примјењује се установа застарјелости, што је утвђено Конвенцијом о незастаривости ратних злочина и злочина против човјечности из 1968. године (чл. 19. КЗ БиХ). Према Конвенцији из 1948. године (чл. VII), по

питању екстрадиције геноцид се не третира као политичко кривично дјело, што значи да нема запрека да се за ово дјело врши изручење предвиђено у члану 415/1е ЗКП БиХ.

За дјело је прописана казна затвора најмање десет година или казна дуготраног затвора. Посебно се кажњава организовање групе људи и подстрекавање на вршење кривичних дјела геноцида, злочина против човјечности и ратних злочина (чл. 176. КЗ БиХ).

Примјена института помиловања изричито је искључена у односу на дјело геноцида (в. чл. 3. Закона о помиловању БиХ, “Сл. гласник БиХ”, бр.42/04)

4. Разграничење злочина против човјечности и злочина геноцида

Иако су овај злочин и злочин геноцида доста јасно дефинисани, ипак у поступку њиховог процесуирања и подвођења конкретних радњи под један или други злочин може доћи до одређених подударана, односно нејасноћа. То посебно због тога што су неке од радњи ових злочина наведене и код једног и код другог. Први и најважнији елемент који геноцид суштински разликује од осталих међународних кривичних дјела јесте тзв. *dolus specialis* или геноцидна намјера, која се састоји у томе да су радње овог злочина уперене на уништавање одређеног колективитета, који је означен као национални, етнички, расни или вјерски. Дакле, геноцид битно карактерише намјера уништења, у потпуности или дјелимично, једне националне, етничке, расне или вјерске групе, тј. појединаца који сачињавају ту групу због припадности том колективитету. Злочин против човјечности такође може да садржи намјеру да се уништи једна група, али се ради о таквим групама које нису заштићене инкриминацијом геноцида, као што су нпр. политичке, социјалне, економске или неке сличне групе. Као што је познато, управо је свођење геноцида на заштиту само наведених групација било предмет честих критика које су се упућивале Конвенцији о спречавању и кажњавању злочина геноцида из 1948. год.

Међутим, у процесуирању ових злочина настају одређене нејасноће, због тога што радње могу бити управљене према групацијама које обухвата геноцид, али уз то постоје и неки додатни моменти који могу утицати на квалификацију таквог понашања – тако нпр. масовно или организовано противправно понашање управљено према припадницима једне политичке струје која нпр. случајно коинцидира са припадношћу једној националној групи. Овдје би се у процесуирању требало објективним показатељима поткријепити да ли се организује напад на припаднике једне националне групе због дискриминаторског односа према том колективитету или према једном дијелу националне групе због пропагирања одређеног политичког става. Ако би се утврдило да је мотив предузимања противправног понашања политички, који се случајно поклапа и са припадношћу тој групи по националном основу, онда се не би могло говорити о злочину геноцида,

већ о злочину против човјечности, наравно уколико су испуњени и његови други услови.

Слично треба поступати и код разграничења ових злочина у погледу неких других радњи извршења, нпр. истребљења, депортација или присилног премјештаја становништва, спречавања рађања унутар групе итд. Под који ће се злочин подвести ове радња, зависи од тога да ли је она уперена на припаднике националне, етничке, расне или вјерске групе, или на популацију која није битно обиљежена неким од наведених елемената.

Из овог произилази и сљедећа разлика: наиме, док је геноцид по дефиницији уперен против конкретне групе или колективитета који је по логици ствари различит у националном, вјерском, расном или етничком смислу учиниочевој припадности, дотле је злочин против човјечности могуће починити и против народа коме учинилац у наведеном смислу припада.

УДК:

Проф. др Остоја Крстић

Криминалистичко – полицијска академија, Београд

5. КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРОГНОЗЕ КРИМИНАЛИТЕТА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Резиме:

Прогноза за средњорочни временски период у Републици Србији не претендује на поимање егзактне методе, као што би то био случај са неким другим областима, сходно конкретним приликама и околностима. Уважавајући, пре свега, принцип индивидуалности случаја, а затим и релативну одлику оваквог метода прогнозирања који се заснива најпре на економским, социополитичким и социопсихолошким одликама криминалитета адекватног простора и времена, озбиљнији приступ изучавању ове области изискује и познавање вишезначности његовог унутрашњег садржаја.

Ако оваквом степеном егзактности прогнозирања додамо још до краја неусклађену методологију и неуједначеност у погледу информативних извора, а са њим и садржаја, излазне хипотезе овакве прогнозе постају још проблематичније. Ово тим пре што би предузимање конкретних мера и радњи од стране владиних институција на овај начин било доведено у питање. Поред израде аутономних сингуларних прогноза, потребно је још много рада и напора, а пре свега израде синоптичке варијанте, о чему би Парламент и Влада Републике Србије морали дати своје мишљење и адекватно томе водити бригу и надзор.

Кључне речи: *средњорочна прогноза, сингуларна прогноза, метод, егзактност, индивидуалност, релативност, информативни извор, криминалитет, надзор.*

1. Карактеристике прогнозе изабраних врста криминалитета

1.1. Насилнички криминалитет

Овим појмом обухваћена су сва она кривична дела при чијем се извршењу испољава одређени вид агресије извршиоца према жртви ради реализације постављеног мотива.

Из анализе *насилничког криминалитета* у посматраном периоду (1995-2005) произилази да је у порасту број извршених кривичних дела разбојништва и разбојничке крађе, док истовремено број извршених убистава, након достигнутог максимума у 1997. години (304), рапидно опада. Идентична ситуација је и са кривичним делима силовања и тешких телесних повреда која такође бележе видно опадање.

Према томе, предњаче кривична дела извршена на штету имовине, посебно приватне, и уз то са елементима насиља.

Није тешко прорећи да ће уколико се у Републици Србији настави тренд незапослености, инфлација и уопште пад животног стандарда, и у наредном периоду број ових и на овај начин извршених кривичних дела бити, ако не у порасту, оно бар на истом нивоу.

У прилог овој тези иду и подаци из прве деценије посматраног периода (1995-2000), из којих се компаративном методом може извести и следећи закључак: И у претходном периоду, ако би се занемарила структура, тежина и друштвена опасност коју представља ова врста криминалитета, број кривичних дела против живота и тела се смањивао. Али, у другој деценији (2000-2005) се смањује број пријава за лакша кривична дела, док се број тежих кривичних дела повећава, посебно код имовинских деликата.

На основу тога, сасвим је могуће предвидети предстојећи процес убрзања ове појаве, на коју, без сумње, утиче даљи поремећај вредносних ставова, а пре свега код млађег нараштаја, презентовањем обавезних сцена насиља у филмовима, дечијим емисијама, укључујући и цртане филмове, и ТВ спотовима, затим недограђеност законодавства и дуго ишчекивање измена кривичног закона Републике Србије и интеграција насиља у друге врсте кривичних дела, пре свега оних професионалних, која имају тенденцију организованих облика извршења.

Сви досадашњи показатељи говоре да ће и даље, као место извршења, улица остати на првом месту, како извршења насилничког криминалитета класичним методама, тако и уз употребу ватреног оружја.

Са виктимолошког аспекта, најпре професија, а затим и старосна доб жртава, имаће доминантну улогу. Ризичне групе насилничког криминалитета у Републици Србији су новокомпоновани бизнисмени (приватни предузетници), власници кафића, ноћних клубова, коцкарница и естрадни уметници. Интересантно је да се старост жртава помера нагоре или стагнира, док истовремено старост извршилаца иде ка доњим границама, што ће очигледно карактерисати ове категорије и у блиској будућности.

1.2. Привредни криминалитет

У анализи привредног криминалитета примарно говоримо о криминалним радњама извршеним у друштвеном сектору: несавестан рад у привредном пословању, проузроковање лажног стечаја, злоупотреба овлашћења у привреди, неовалшћено добијање и коришћење кредита и других погодности, нарушавање пословног угледа и кредитне способности, закључивање штетног уговора, недозвољена трговина, пореска утаја, преваре, злоупотреба службеног положаја, несавестан рад у служби, превара у служби, фалсификовање службених исправа, проневера, примање и давање мита, фалсификовање новца, куповина и продаја девиза и слично.

Поред неусклађеног законодавства у овој области (прекршаји, привредни преступи, кривична дела), недозвољног ангажовања инспекцијских служби, омаловажавања рада судова части, одсуства утицаја гранских синдиката на рад управа предузећа, „нових” видова и облика извршења са тенденцијом све израженије професионализације, махинација са иностраним капиталом и сл., на убрзан развој привредног криминалитета утичу и многи ендогени фактори. Пре свега, када је реч о овим факторима, треба имати у виду споро решавање у поступцима пред привредним и редовним кривичним судовима, затим брзе измене у целокупним друштвеним односима који се по принципима аутоматизма управо рефлектују на подручју привредног криминалитета.

Поражавајући тренд раста ове врсте криминалитета пренео се из претходног периода и на период 2000-2005. Све учесталије појаве непримењивања закона, других прописа и општих аката, посебно у области друштвено - економских односа, кршења уставности и законитости и неодговорно понашање су карактеристике садашњег, а највероватније и будућег периода.

С обзиром на то да овакви и слични деликти попримају карактер масовних појава, решавање оваквих проблема искључиво са аспекта кривичноправне и привредноказнене рецесије не даје задовољавајуће резултате, напротив, све више показује своју неефикасност. Стога је неопходно веће ангажовање и свих других субјективних снага на сузбијању оваквих појава, посебно кроз јачање мера превентивног карактера и кроз промене у понашању и свести људи, указивање на неопходност спровођења одређених мера и нужност поштовања донетих прописа.

Ако узмемо у обзир стање привреде у Републици Србији, а пре свега уништење виталних привредних објеката НАТО бомбардовањем, стање одговорности, законодавство, постојећи финансијски систем и остале факторе, у наредном петогодишњем па и десетогодишњем периоду тешко је очекивати правилно функционисање и успоравање привредног криминалитета. Напротив, привредни криминалитет има благу тенденцију пораста уз евентуалне кратке периоде стагнације.

1.3. Криминалитет на штету приватне имовине

Реч је, пре свега, о крађама и тешким крађама, посебно на провалан начин, које скупа са насилничким криминалитетом озбиљно упозоравају на то шта се све може очекивати у предстојећем десетогодишњем периоду. На овај начин имовински деликти, деликти у привреди и деликти на штету приватне имовине у укупном збиру чине највећи проценат изазване материјалне штете у Републици Србији. Ово, свакако, треба довести у каузалну везу са укупним економским и социјалним развојем земље. Ако се овоме дода и, бар засад, незауостављени тренд раслојавања становништва, евидентирана и неевидентирана незапосленост, незауостављање инфлације, споро реаговање судства и неадекватна казнена политика, није тешко прорећи пораст криминалитета извршеног на штету приватне имовине.

Супротно томе, успоравајући фактори, као што је, примера ради, уградња скупоцених алармних и других заштитних система из иностранства, само су додатна ставка за ионако ослабљени породични буџет, а истовремено су прави изазов за извршиоце, посебно оне који стреме ка рафинираним методама извршења - професионализму.

И даље ће, у погледу старосне структуре извршилаца, доминирати категорија „преко 21 године старости”, али истовремено ће расти број деце извршилаца, старости испод 14 година, која су према постојећем законодавству кривично неодговорна. Истовремено, број жртава у касном зрелом добу и позној старости, посебно из категорије „самачких домаћинстава”, биће на мети све дрскијих и организованијих извршилаца у наредном периоду.

1.4. Наркокриминалитет

Када је реч о кривичним делима у вези са злоупотребом опојних дрога, пре свега се ради о неовлашћеној производњи и стављању у промет, као и омогућавању уживања опојних дрога, а не и о кривичним делима извршеним под утицајем наркотика, мада би једно такво истраживање, без сумње, било веома драгоцено.

Познато је да је Република Србија због свог географског положаја у центру „балканске руте”, у који, поред марихуане и хашиша у све већим количинама пристиже хероин и кокаин.

Евидентна је веза наркокриминала са осталим врстама криминала, пре свега оним привредним, примарно финансијским, израженим кроз „прање новца”, али и политичким и организованим, као што је тероризам, на пример.

Гледано по старосној структури, и даље ће доминирати малолетни извршиоци, посебно они који то чине по први пут, из чисте радозналости. Опште погоршање здравственог стања младих и пратећа најезда тзв. лаких дрога, приморало је, пре свега, невладине институције да покрену акцију

под називом „Дрога је смрт” у свим основним и средњим школама Републике Србије, што је попримило одлику масовности. Већи део емитовања свог ТВ програма „Спортски канал” посветио је управо овој акцији трајног карактера.

Поред психофизичких, здравствених, у будућности су неминовне и криминолошке последице у вези са злоупотребом наркотика. Поред пораста насиља као пратеће појаве наркотика, судећи бар према страним искуствима, спрега наркокриминала са организованим криминалом је неминовност која тек чека Републику Србију.

1.5. Криминалитет неморала

Без обзира на то што проституција у Републици Србији није кривично санкционисана, сем у члану који се односи на посредовање у вршењу проституције (чл.184 КЗ), подаци из прекршајне евиденције иду у прилог тези да ове појаве не само да има, него да је она из године у годину у порасту. Као пратећи елемент проституције јавља се подвођење, које је далеко теже за доказивање, што је знак да је оно попримило организованије облике рада извршилаца.

Захваљујући општем паду моралних вредности, присуству страних трупа на територији Републике Србије, великог броја странкиња, незапослености, општем паду животног стандарда и слично, реално је очекивати у будућем периоду даљи раст ове појаве.

1.6. Организовани криминалитет

У Републици Србији тек одскора је почело да ради посебно одељење Окружног суда за организовани криминалитет, па аналогно томе недостају и статистички подаци и неизоставна њихова анализа у вези с овом врстом криминалитета.

Међутим, теорија индиција, а потом и индицијална метода откривања, разјашњавања и доказивања на основу презентованих података, денотираће многе знакове који указују на присуство ове појаве:

1. трајно удруживање већег броја особа;
2. хијерархијска организациона структура, обележена строгим стилем руковођења, дисциплином чланова и бригом за њихову сигурност;
3. планско поступање са поделом рада;
4. бављење илегалним пословима који су увек прилагођени тражњи од стране становништва;
5. еластично прилагодљива техника и тактика вршења бројних кривичних дела (изнуда, уцена, претња, разне врсте убистава и наношења телесних повреда);
6. принудно штићење (тзв. рекет, терор, подмићивање итд.);

7. постављање циља да се избори позиција привредне или политичке моћи и

8. интернационализација и неизоставна мобилност.

На основу изложеног није тешко разрадити опште индиције:

1. стручност извршења криминалне радње која се изражава најпре у брижљивом и педантном планирању, а потом и стручном обављању као и рационалном коришћењу предмета прибављених извршењем. Дакле, стручност, пре, у току и после извршења кривичног дела;

2. интеррегионална и интернационална повезаност при извршењу кривичних дела;

3. изванредна прилагодљивост тржишта;

4. однос ауторитета и подређености између више осумњичених (окривљених);

5. конспиративни тактички и технички начин живљења и понашања извршилаца кривичних дела;

6. сви могући начини прикривања кривичног дела, идентитета, примене контрапраћења, лажна имена и употреба надимака, употреба писаних и говорних, а посебно преко телефона шифрованих порука, фалсификати, употреба савремених техничких па чак и научних метода и средстава;

7. заштита осумњиченог од криминалистичке обраде и покретања кривичног поступка (везе, мито и сл.);

8. улагање велике суме новца и ангажовање скупих и највиђенијих бранилаца, без обзира на то што је окривљени „слабог” имовинског стања;

9. полагање високе кауције за пуштање на слободу;

10. брига за ухапшеног (кажњеног) тако што му се доставља храна из најскупљих ресторана и сл.;

11. старање за члана блиске породице;

12. сведоци оптужбе су недоступни, а супротно томе, сведоци одбране се напрасно јављају. Оштећени ћути;

13. особе из криминалне средине (сведоци одбране) имају „одлично памћење”, а неутрални сведоци пате од „губитка памћења” (индиција на корупцију);

14. куповање за њих погодних чланака и информација у штампи, на радију и ТВ и

15. неговање контаката са личностима из јавног живота.

Према томе, без познавања индицијалне методе откривања, разјашњавања и доказивања кривичних дела, нема ни откривања организованог криминалитета. Наведени комплекс индиција о (не) постојању организованог криминалитета омогућује криминалистима и криминолозима да испитају области криминалитета и посумњају у постојање ових највиших појавних облика криминалитета. Има и таквих кривичних дела – и њихових варијација – која већ сама по себи индицирају на организовани криминалитет. Пре свега, то је криминалитет у привреди,

фалсификовање и протурање лажног новца, кријумчарење и илегална трговина оружјем и експлозивом, појава принудне „заштите”, прање новца, илегално посредовање при запошљавању економских емиграната из Републике Србије па чак и спортиста, трговина белим робљем, корупција, проституција, кријумчарење и протурање опојних дрога, крађа антиквитета и уметничких предмета, зеленаштво и компјутерски криминалитет.

За све ове и њима сличне појаве Република Србија у блиској будућности мора изнаћи адекватна законска решења. Индолентно понашање према овој проблематици иде у прилог организованом криминалитету.

2. Реалистичка варијанта

Када је реч о криминогеним факторима у Републици Србији, нема сумње да ће и у наредном периоду доминирати они са убрзавајућим одликама. Покушај стварања синоптичког сценарија у Републици Србији има крајње хипотетички карактер.

У наредном периоду, број кривичних дела на штету приватне имовине имаће благу тенденцију пораста. С обзиром на расположиве податке, тај број у прве две године засигурно неће прећи цифру од 22.000 извршених крађа односно 35.000 тешких крађа. Према томе, уз минимална одступања, из године у годину, у укупном збиру, код ове врсте криминала неће бити драстичнијих промена. Једино ризично подручје у овој групи чиниће број малолетних извршилаца који ће вршити крађе, махом тешке, на провалан начин, како би дошли до материјалних средстава за куповину опојних дрога, док ће истовремено структура жртава остати иста.

Криминал са елементима насиља, посебно уз употребу ватреног оружја, биће у благом порасту, на шта упозоравају и подаци из последње две године. Када је реч о структури ове врсте криминала, засигурно ће бити у порасту кривична дела разбојништва и разбојничких крађа, па тек онда убиства, силовања, тешке телесне повреде и тако редом. Исто тако, реално је за очекивање у првим годинама наредног периода повећан број напада на политичке и јавне личности, где отмице и атентати неће бити страна појава.

Ако се има у виду да у Републици Србији трансформација друштвене својине није до краја проведена, реално је очекивати да ће број кривичних дела из групе привредног криминала у наредном периоду бити у знатном порасту. У прилог овој тези иду и подаци о броју извршених кривичних дела из ове групе, а посебно, гледано по структури, недозвољена трговина, фалсификовање новца и организовани облици куповине и продаје девиза. Ипак, након прве две године наредног периода, ако се имају на уму најављене мере Владе Републике Србије (усвојени програм развоја малих и средњих предузећа), може се сматрати да овај број не би смео прећи цифру од 18.000 укупно извршених кривичних дела из ове групе годишње.

Ако се имају у виду преостале изабране групе криминалитета, ова прогноза није најреалнија, јер је везана за такве **непредвидиве факторе**, као што су, примера ради, последње две еколошке катастрофе слива реке Тисе у српској житници Војводини због излива отпадних вода са тешким металима из суседне Румуније. Ако се томе додају и елементарне катастрофе, као што су суша, поплава, град, и уз њих продужетак "спољњег зида санкција" због "хашких бегунаца", масовни нереди и политички протести са непредвидивим исходом, пре свега у вези са отцепљењем Космета и сл., прогноза постаје још проблематичнија.

3. Специфичне мере за посебне врсте криминала

У области **угрожавања приватне имовине** неопходно је дограђивати програме развоја малих и средњих предузећа, као и организованије приступати процесу преквалификације радно способног дела становништва са завршеном неадекватном школском спремом;

Предузимати адекватне мере за мотивацију ширег дела становништва и изградњу исправних ставова, пре свега оних из домена етике, ради продубљивања осећаја за заједништво и припадништво, путем мас-медија, али и изменом школских програма како се наредне генерације не би суочавале са истим проблемом;

Вишедимензионално приступити ревитализацији традиционално кохезионе српске породице, пре свега адекватним економским и социјалним програмима;

Перманентно радити на превентивним програмима и о томе редовно обавештавати јавност, како би се односи полиције и јавности побољшали. Јавност има право да буде обавештена, пре свега о месту и времену извршења најтежих кривичних дела, у чему посебни ТВ програми играју кључну улогу. Крајње је време да се у Републици Србији уведе директна телефонска веза путем које би грађани могли анонимно да пријављују кривична дела и њихове извршиоце;

Преузимати у пракси већ верификована искуства, као што су програми: "Сложни комшилук", "Будно суседство", "Служба контактних сектора" и сл.

Системско планирање подразумева и национално научно проучавање криминалне виктимизације, а које би требало спроводити бар једном годишње.

Превентивне мере би морале бити усмерене на више међусобно повезаних подсистема, са циљем диференцијације оваквих мера према тежини, тренутном стању, појавним облицима, али и осталим антисоцијалним облицима понашања.

Вишестепени карактер овако организованог планирања омогућио би увид у нивое појединих сегмената борбе против криминалитета и

девијантних понашања, где би у центру пажње био сегмент индивидуалне превенције.

У области **привредног криминала** неопходно је синхронизовано деловање друштвених предузећа и установа у државним органима правне заштите како би се спречавали сви облици антидруштвених појава.

Планови друштвених колектива и предузећа морали би са своје стране обухватати:

1. анализу објективних и субјективних фактора превенције у колективима који под одређеним приликама и околностима доприносе извршењу криминалних радњи и преступничком понашању у целини;

2. предузимање адекватних мера на плану интелектуално – културног рада, пре свега на изналажењу решења за "проблем слободног времена" и сл.;

3. широк спектар мера на плану појединачне превенције, посебно са онима који су искусили девијантна понашања (раније осуђивани; помоћ породицама алкохоличара, наркомана, онима који су отишли на издржавање казне, социјално угроженим породицама и сл.);

4. мере на плану социјалне адаптације, посебно млађих радника који долазе из унутрашњости, оних који се враћају са издржавања казне или изречене заштитне мере лечења (алкохол, наркотици, "вијетнамски синдром") кроз разне облике патронажних служби, другарска већа и сл., и

5. оснивање "одсека за истраге у интересу породица" при полицији бар већих градова у Републици Србији.

Овде не треба заборавити ни мере које се односе на сферу свакодневног живота и породичних односа, пре свега морално-психолошке прилике у породици, негативан утицај породичног миљеа и микросредине, низак животни стандард с једне стране и изобиље с друге стране.

У **области насиља**, као врсте криминала, због фактора непредвидивости било би неопходно путем мас-медија и адекватних предавања упознавати јавност о овој појави, како би се код грађана побољшао степен приправности, тако што би им се предочавало:

1. да је насиље и напад на имовину могуће и без мотива;

2. да својим понашањем не провоцирају извршиоце;

3. да расте број изведених напада, без нарочитих припрема за то (планирање и опсервирање) и

4. да је све чешћа примена ватреног оружја при извршењу ове врсте криминала.

Без обзира на циљ извршилаца ових криминалних радњи, заштитне мере превенције у целини ни у ком случају не би смеле бити импровизоване.

Сваки случај за себе захтева озбиљну анализу (принцип индивидуалности случаја), која би и минимално морала обухватити:

1. идентификацију осетљивих тачака (потенцијална места напада, практична примена стохастике);

2. утврђивање потенцијалних облика опасности;

3. утврђивање међусобних односа између потенцијалних осетљивих тачака и потенцијалних опасности и

4. максимално онемогућавање извршиоца путем постављања физичких препрека које би учиниле озбиљну сметњу (пре, у току и после извршења криминале радње), посебно у затвореним просторијама.

На крају, адекватним мерама треба утицати на досадашњу, иначе лошу уређивачку политику, како би се бар донекле ублажило, а у перспективи и елиминисало насиље на телевизији и филму.

У области **наркокриминала** је више него очигледно да мере репресије до сада не дају задовољавајуће резултате, јер се нечија изразита, болесна и снажна психофизичка зависност тешко обуздава казном, односно кривичноправном регулативом.

Централно питање је којим мерама се може утицати на тржишни однос између продаваца и потрошача.

То је пут убеђивања – едукације потрошача, пре свега оних потенцијалних, млађег узраста, да ни у ком случају не треба да узимају дрогу, чиме би се "тржишни циклус" бар донекле успорио.

Предузмати максималне мере превенције у смислу побољшања елемената немогућности да се на легалан начин задовољи болесна, снажна, неодољива потреба за дрогом, као што је евентуално укидање прохибиције чиме би највероватније и нестало легално тржиште и са њим један сегмент *организованог криминала*. Овај појам легализације дроге свакако не подразумева њену *слободну продају* по апотекама, него набавку наркотика наркоману који је већ зависан од дроге, уз слободно и бесплатно конзумирање у за то специјализованим установама.

У области **организованог криминала** било би неопходно пратити "нове" видове и облике извршења, дефинисати их, а затим благовремено нормирати у кривичном закону, идентично осталим европским земљама, уз обавезне пратеће економске и политичке садржаје како би се коначно заузео дефинитиван став шире јавности према овој, иначе растућој појави и у Републици Србији.

Закључна разматрања

Прозилази да је сасвим могуће успешно планирати и усмерити превенцију инкриминисаног понашања уз помоћ прогнозирања, а на основу расположивих и изанализираних информативних података који се односе на стање и кретање криминалитета и идентичних девијантних појава испољених пре примене прогностичких метода и техника. Реч је, дакако, о анализи претпостављених негативних друштвених утицаја који се очекују у прогнозираном периоду, али и других кључних чинилаца који могу бити од значаја за појаву ових облика понашања, било да је реч о појединачним или масовним појавама. Овако конципирано прогнозирање будућег стања и кретања криминалитета, пре свега, требало би да има за циљ реакцију

друштва - државе, јер је у њеном интересу сузбијање овакве појаве у границама властитих могућности, али пре свега контрола садашњих као и будућих таквих испољавања. Отуд и неопходност израде националних прогностичких пројеката. Овакве прогнозе у основи имају одлику неке врсте "претходнице" будућих планираних мера превенције криминалитета. Тако прогнозирање постаје примаран услов ефикасног развијања система организованог облика друштвене превенције против свих облика инкриминисаног понашања.

Да би заживело спречавање криминалитета, веома је важно да претходно прикупљене информације буду не само потпуне већ и тачне. Искључиво на таквом квалитету података могуће је рачунати на темељну и ваљану прогнозу. То је и разлог више да се мора јасно дефинисати извор података али и начин њиховог коришћења. Није редак случај, што и овај рад потврђује, да поред државних органа, статистичке подаци о криминалитету воде и друге установе које нису директно повезане са спречавањем и сузбијањем криминалитета. На тај начин се информације о криминалитету не налазе у функцији предметне проблематике. Ово тим пре што овакви подаци постају међународни извори који се могу формирати под контролом Европске заједнице. Анализа и интерпретација обрађених садржаја достављале би се у блиској будућности државама – чланицама, како би оне могле да их користе у оквиру својих националних политика спречавања и сузбијања криминалитета.

Литература

1. Крстић, О.: *Прогностика криминалитета*, Полицијска академија, Београд, 2002.

1. Крстић, О.: *Криминалистичка превенција и прогностика*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2005.

Prof. Dr. Ostoja Krstic

Crime Investigation – Police Academy, Belgrade

CHARACTERISTICS OF CRIMINALITY FORECAST IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Summary:

Forecast for a medium-term time period in the Republic of Serbia does not aspire to an understanding of an exact method, as it would be the case of some other areas, according to concrete conditions and circumstances. By respecting, first and foremost, the principle of case individuality and also the relative feature of such forecasting method based, principally, on economic, socio-political and socio-psychological characteristics of the criminality of an adequate space and time, a more serious approach to the studying of this area also requires to be familiar with the multiple meaning of its internal content.

If to such degree of the forecasting exactness are added the methodology still not completely harmonized and non-standardization in terms of information sources and, consequently, of their content, output hypotheses of such forecast become even more problematic – particularly because the undertaking of concrete measures and activities by government institutions would in this way be called into question. Apart from making autonomous singular forecasts, much work and efforts will need to be invested in this area including, first of all, the elaboration of a synoptic variant on which the Parliament and Government of the Republic of Serbia would have to give their opinion and in line with such opinion take adequate care of it and keep it under control.

Key words: *medium-term program, singular forecast, method, exactness, individuality, relativity, information source, criminality, supervision*

УДК:

Проф. др Иванка Марковић,
ванредни професор Правног факултета у Бањој Луци

6. Биолошка оријентација у криминологији

Резиме:

Прве расправе о повезаности тјелесне конституције човјека и криминалитета налазимо у радовима тзв. претходника криминалне биологије, чије идеје касније разрађује Ломброзо у својој познатој теорији о «рођеном злочинцу». Почетком двадесетог вијека идеје о биоконституционалној условљености криминалитета поново оживљавају, како у радовима европских тако и у радовима америчких криминолога, који настоје доказати да је криминалитет израз биолошке конституције личности, последица насљеђа или поремећаја у раду ендокринолошког система и сл. Иако су ове теорије дале одређени допринос у развоју криминолошке мисли, оне ипак нису успјеле одговорити на питање зашто и како се јавља криминалитет.

Кључне ријечи: криминогени фактор, конституционална теорија, насљеђе и криминалитет, хромозомска теорија, ендокринолошка теорија

1. Уводне напомене

Задатак криминалне етиологије, као основне гране криминологије, јесте изучавање и утврђивање општих и појединачних узрока и услова криминалитета као негативне друштвене појаве. Основна питања на која криминална етиологија настоји дати адекватне одговоре везана су за проблем настанка криминалитета као индивидуалне и масовне појаве, за формирање криминалне личности и одређивање објективних и субјективних детерминанти криминалног понашања. Заправо, теоретичари већ дуги низ година покушавају одговорити на питање зашто и како се јавља криминално понашање, шта је то што човјека води у криминалитет, односно криминализује његову личност. Значај ове проблематике је изузетан, поготово због тога што успјешна борба против криминалитета захтијева претходно дефинисање узрока криминалитета, тј. криминогених фактора у датом друштву. Њиховим сузбијањем или елиминисањем могуће је реализовати и циљеве криминалне политике, односно, елиминисањем

криминогенних фактора или њиховим сузбијањем могуће је дјеловати у правцу смањења обима појединих облика криминалитета.

Дакле, проблем етиологије криминалитета је централно питање криминологије, којем је посвећена изузетна пажња у току развоја криминолошке мисли. С тим у вези вршена су бројна истраживања и постављене различите теорије и објашњења криминалног феномена, која ипак нису успјела дати одговор на сва питања из оквиру криминалне етиологије. На основу свих теоријских расправа и резултата проведених истраживања, могло би се само са сигурношћу рећи да узрок криминалитета никада није у једном фактору, већ да у настанку криминалног феномена увијек учествује скуп различитих фактора међусобно повезаних и условљених (плуралистичко схватање). Међутим, било би погрешно тврдити да истраживања која су проведена у оквиру монистичких схватања узрочности (која у основи полазе од апсолутизације једног узрока) нису дала одређени допринос у развоју научног објашњења каузалне стране криминалитета. Наиме, међу првим истраживачима узрока криминалитета јављају се управо они који су долазили у непосредни контакт са учиниоцем кривичног дјела, тј. љекари, психијатри, психолози, и који том проблему прилазе са становишта биолошке или психолошке детерминаности. Иако су таква истраживања касније оцијене као ненаучна и неодржива, не може се оспорити значај који су она имала за каснији развој криминолошке мисли. Ми ћемо се у оквиру овог рада бавити оним истраживањима која су полазила од биолошке детерминаности криминалитета, стављајући у прави план биолошку конституцију личности, наслеђе, или неке друге биолошке факторе као одлучујуће узроке у настанку злочина.

1. Тјелесна конституција и криминалитет

Прве расправе о повезаности тјелесне конституције човјека и криминалитета појавиле су се почетком деветнаестог вијека у радовима тзв. претходника криминалне биологије, чије идеје касније разрађује Ломброзо у својој познатој теорији о «рођеном злочинцу». Приступајући проблему криминалитета са антрополошког аспекта, Ломброзо сматра да је једини и главни узрок кривичног дјела смјештен у личности учиниоца кривичног дјела. Своју тврдњу базира на резултатима истраживања која је као затворски љекар провео на 5.907 живих затвореника и 383 лубање мртвих италијанских затвореника, чији су резултати показали да постоји један злочиначки тип човјека који је одређен посебним обиљежјима која показују изопаченост. Та обиљежја Ломброзо назива аномалије и разлике – анатомске, физиолошке и психичке. Под анатомским аномалијама он подразумијева аномалије лубање, костију, лица и удова, других органа, и ненормалну тежину, при чему посебно истиче претјерано развијене вилице и јагодице, ниско и уско чело, претјерану развијеност чеоних синуса, већу лубањску дупљу, четвероуглу и испупчену брадну кост, косо истакнуте

сјекутиће горње вилице, мало троугласто лице, мрку боју коже, густу и наострену косу, уши меснате и клемпаве, дуже руке, љворуконост, ријетку браду, бразде на лицу итд. Физиолошке аномалије кривца се испољавају упадљивим карактеристикама физиономије кривца тако да се најтежи злочинци одликују упадљивом ружноћом лица, а поједине врсте злочинаца се одликују и карактеристичним погледом (нпр. убица има безбојан, хладан и фиксиран поглед, крадљивац немиран, усиљен и збуњен). Постојање тетоваже код појединих криваца Ломброзо сматра симптомом абнормално смањеног осјећаја физичког бола. Психичке аномалије криваца су патолошка лажљивост, одсуство сажаљења и саучешћа у туђом болу, свирепост, грубост, сујетност. Осјећај мање вриједности компензирају злочином, бестидни су, лијени, несталних осјећања и слабе воље, без грижње савјести, осветољубиви, склони коцки, нераду, алкохолу и сексуалним перверзијама. Све ове аномалије Ломброзо назива "стигмати дегенерације" и они су атавистичке природе, односно наслијеђени су, али не од ближих предака већ од најудаљенијих. Постојање већег броја стигмата дегенерације код неког човјека је, према Ломброзу, сигуран знак неминовности и извјесности његове криминалне активности. Дакле, у разматрању проблема узрочности криминалитета Ломброзо заступа концепцију биолошког детерминизма те истиче да је једини и главни узрок кривичног дјела смјештен у личности човјека тврдећи да постоји тип злочинца нарочите тјелесне и психичке конституције (биоконституционални тип) који се одликује урођеним и неотклоњивим склоностима за вршење кривичних дјела, односно да постоје рођени злочинци, тј. они који су по рођењу предодређени да врше кривична дјела и могу се лако препознати по тјелесним и психичким аномалијама.

Иако је Ломброзова теорија о «рођеном злочинцу» напуштена и означена као ненаучна, она је извршила снажан утицај на криминолошку мисао, тако да многи теоретичари двадесетог вијека покушавају да докажу постојање одређене везе између тјелесне конституције и криминалитета. Тако нпр. италијански криминолог Ди Тулио тврди да «друштвена средина даје само облик деликту, чинећи га чешћим или рјећим, док прави узрок криминалитета треба тражити у личности појединца на којег утиче околина». Значајна антрополошка истраживања базирана на биолошкој детерминацији криминалитета извршио је амерички криминолог Е. Ноотон (Хутон) у свом дјелу «The American Criminal» из 1939. године. На основу антропометријског и морфолошког испитивања, које је провео на узорку од 17.680 осуђених лица и 1.976 слободних грађана, овај криминолог долази до закључка да су криминалци инфериорнији у тежини, расту, ширини груди, висини леђа и другим особинама. У складу са претходном констатацијом Хутон поставља тезу о постојању соматског критерија за разликовање делинквената од оних који то нису. Заправо, криминалци су ниже биолошке припадности, и то је код њих наслеђено. Према томе, примарни узрок злочина је биолошка инфериорност, која даље води до друштвене

инфериорности.¹⁰ На основу својих истраживања Хутон је закључио да криминалце карактеришу одређене морфолошке особине, као што су нпр.: дуги врат, танке усне, коса рамена, црвена коса, мале очи и слично. Према њему, могуће је довести у везу одређени тип злочина са одређеним антрополошким особинама учиниоца кривичног дјела, нпр. високи и витки људи врше крађе и убиства; велики и широки људи врше преваре и убиства; мали и витки људи врше крађе; док мали и дебели људи нагињу сексуалним деликтима.¹¹

Значајан представник биолошког правца у криминологији јесте њемачки психијатар Ernst Kretschmer (Кречмер), који је у књизи «Physique and Character» из 1926. године (Тјелесна грађа и карактер) покушао да докаже постојање одређених веза између различитих типова тјелесне грађе човјека, његова карактера и психичких абнормалности. Тек касније његова пажња се усмјерава на изналажење везе између тјелесне грађе човјека и облика његове криминалне дјелатности. Кречмер разликује три главна конституционала типа човјека и за сваки од њих везује одређене психолошке карактеристике: 1. лептозомни или астенични тип (високи и мршави, лице издужено и мршаво, дуги удови), 2. атлетски тип (развијена физичка конституција, крупан, широких рамена), 3. пикнички тип (малог раста, уских рамена, лице и врат широки, удови кратки). Утврдио је да постоји и посебан конституционални тип човјека, тзв. диспластични тип, који се разликује од претходна три типа, и који карактерише поремећај у раду жлезда са унутрашњим лучењем. Кречмер је сматрао да сваком наведеном конституционалном типу одговара одређени тип темперамента. Астенични тип карактерише фригидност, недруштвеност, резервисаност и хладноћа у односу са другим људима; атлетски тип је по темпераменту стабилан и повремено експлозиван, а пикнички тип је екстровеертан, комуникативан, ведро расположења и доброћудан. Сваком од наведених типова одговара и одређени тип психичких поремећаја. Астенични и атлетски типови су склони шизофреној менталној диспозицији, а пикнички манично-депресивној психози. Кречмер је проучавао везу између конституционалних типова и делинквенције на истраживачком узорку од 4.414 случајева и на основу тога је дошао до закључка да су поједини типови заступљени у већој или мањој мјери код појединих облика криминалитета. Тако нпр. астенични типови углавном врше кривична дјела против имовине (заступљени са 40-50% међу лоповима и варалицама), атлетски типови врше дјела насилничког криминалитета (заступљени са 40-50% међу извршиоцима кривичних дјела против личности и сексуалним деликтима), док пикнички типови врше углавном кривична дјела проневере, преваре и фалсификате (заступљени су 20% међу извршиоцима

¹⁰ V. Šeparović, Z.: Kriminologija i socijalna patologija, Zagreb, 1987, s. 44.

¹¹ V. Singer, M.: Kriminologija, Zagreb, 1994, s. 45.

проневјера). За диспластичне типове тврди да су заступљени са 5-10% међу криминалцима, посебно међу сексуалним делинквентима.¹²

На темељу Кречмеровог рада Шелдон (1949) успоставља своју теорију «конституционалне психологије». На узорку од 400 делинквената испитује везу између појединих компонената соматотипа и делинквенције, и ствара три конституционална типа која назива екоморфни, ендоморфни и мезоморфни (ектоморфни тип одговара астеничном или лептозомном, ендоморфни одговара пикничком а мезоморфни атлетском конституционалном типу). Слично као и Кречмер и он поставља тезу о карактеристичним цртама темперамента сваког појединог конституционалног типа. Тако нпр. екоморфну конституцију одликује јака самоконтрола, способност уздржавања, склоност самоћи, затворени карактер и страх од људи; ендоморфни тип карактерише друштвеност, прождрљивост, жеља за комоцијом, спорост у реаговању, стабилност емоција и трпеливост у односу на друге, а мезоморфни тип одликује жеља за физичком активношћу, агресивност, неосјетљивост за осјећања и потребе других људи, храброст и склоност ка ризичним ситуацијама и владавини.¹³

Истраживања тјелесне конституције и криминалитета настављена су у радовима супружника Glueck (1956. године) који су упоредили соматотипске компоненте 500 малољетних делинквената са соматотипским компонентама 500 малољетника неделинквената. На основу својих истраживања дошли су до закључка да око 60% малољетних делинквената има мезоморфну (атлетску) конституцију, док такву конституцију има 30% малољетних неделинквената. Када је у питању екоморфни (астенични) конституционални тип, он је заступљен 40% код малољетника неделинквената, а 15 % код малољетника делинквената. Међутим, ово истраживање није наишло на одобравање осталих криминолога, јер су углавном криминолози стајали на становишту да њиме није доказана веза између физичке конституције и криминалитета.¹⁴

Конституционална теорија у криминологији поново оживљава почетком осамдесетих година прошлог вијека, тачније 1972. године када су објављени резултати десетогодишњег рада Cortesa и Gattijeve у књизи Делинквенција и злочин. Иако су аутори изричито нагласили да криминалитет није узрокован тјелесном конституцијом човјека, ипак су сматрали да постоји одређена веза између мезоморфне грађе тијела и криминалитета. С тим у вези истичу да тјелесна конституција човјека није сама по себи доминантан фактор криминалитета, али да се она мора узети у обзир приликом проучавања етиологије криминалитета, заједно са другим факторима, као што је нпр. утицај околине на конкретно лице. У овоме се и

¹² V. Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V.: Osnovi kriminologije, Niš, 1992, s. 79, Mladenović-Kupčević, R. : Kriminologija, Sarajevo, 1977, s. 134,145.

¹³ V. Ponti, G.: Criminologia (Compendio di), Milano, 1980. pp. 350-351, navedeno prema Ignjatović, Đ.: Kriminologija, Beograd, 2005, s. 166.

¹⁴ V. M. Singer, op. cit., s. 45.

огледа значај овог изучавања, јер је оно поново усмјерило пажњу криминолога на изучавање тјелесне конституције као једног од фактора криминалитета.

2. Насљеђе и криминалитет

Почеци биолошког правца који истиче велики значај насљеђа и атавизма у настанку криминалитета налазе се у учењу Морела (1800–1879). Он је развио концепцију да је криминалитет продукт дегенерације људске врсте, која се састоји у скретању од првобитног нормалног типа човјека. Ово скретање се врши постепено, кроз више генерација и то путем насљеђа. Идеју о насљеђу као значајном фактору криминалитета сусрећемо и код Ломброза и његове теорије о «рођеном злочинцу». Крајем 19. и почетком 20. вијека поједини криминолози покушавају доказати ову тезу, вршећи испитивања родослова породица чији су чланови били криминалци и испитивања близанаца. Најпознатија истраживања тзв. «криминалних породица» извршио је Richard Dugdal (1877) у породици Juke и N. Goddard (1912.) у породици Kallikak.

Испитивање породице Juke, у САД, која води поријекло од познатог алкохоличара, показало је да међу 709 његових потомака има велики број алкохоличара, скитница, делинквената и самоубица (77 делинквената, 292 проститутке и подводача и 142 скитнице). Понашање чланова породице Kallikak праћено је кроз шест генерација. Ова породица је имала двије гране; једну која је потицала из брака са нормалном дјевојком и другу која је потицала из брака са малоумном дјевојком. Истраживање је показало да се у оквиру ове друге гране продице појавио знатан број антидруштвених лица, злочинаца, самоубица, сексуалних манијака и сл. (од 480 потомака било је 36 полно ненормалних, 143 слабоумна лица, неколико криминалаца итд.).¹⁵ Наведена истраживања која су претендовала да докажу да се склоност криминалном понашању преноси путем насљеђа са генерације на генерацију, нису прихваћена као валидна првенствено због тога што су социјални услови живота свих чланова наведених породица били прилично лоши, тако да су они могли значајно допринијети развијању њихових криминалних склоности. Према томе, на настајање криминалних склоности утицали су, поред насљеђа, и социјални фактори, тј. лоше материјалне прилике, неповољна породична атмосфера итд., што је онемогућило давање тачног одговора на питање у којој мјери насљеђе утиче на развијање криминалних склоности.

Друго истраживање које је имало за циљ да испита везу између насљеђа и криминалних склоности вршено је на близанцима. Да би се утврдило да ли је криминалитет генетски одређен, истраживачи су

¹⁵ Opširnije v. R. Mladenović-Kupčević, op. cit., s. 132., S. Konstatinović-Vilić, V. Nikolić-Ristanović, op. cit., s. 84.

упоређивали једнојајчане (монозиготне, идентичне) и двојајчане (дизиготне, неидентичне) близанце. Монозиготни близанци имају идентичне гене, јер настају из једне јајне ћелије, док се код дизиготних близанаца гени подударају у око 50% случајева. Стога се пошло од претпоставке да ће и понашање једнојајчаних близанаца бити исто. Прво истраживање ове врсте обавио је њемачки криминолог Јоханес Ланге у Баварској и резултате објавио у студији «Злочин као судбина». Ланге је проучавао тридесет парова близанаца истог пола; тринаест једнојајчаних и седамнаест двојајчаних близанаца. Један близанац од сваког пара је био делинквент, а на основу резултата истраживања закључено је да код 80% парова идентичних близанаца и 12% парова неидентичних близанаца постоји подударно криминално понашање.

Прво обимније истраживање ове врсте проведено је на узорку од 3.586 близанаца, који су рођени у периоду између 1880. и 1910. године у Данској. Истраживач Карл Кристиансен (1977) је установио да код 36% једнојајчаних и 12% двојајчаних парова близанаца постоји идентично понашање. Заправо, ако један од близанаца врши криминалне радње, вјероватноћа таквог понашања према Кристиансену је, код идентичног близанца 35% а код неидентичног 12%.¹⁶

Наведена истраживања су подвргнута критици првенствено због тога што се није могла прихватити тврдња да је криминалитет близанаца условљен искључиво наслеђем, јер су близанци живјели у истим друштвеноекономским условима, у истом социјалном окружењу и у истим или приближно сличним условима је текао процес социјализације њихове личности. Тачне податке о наслеђу као криминалном фактору могли бисмо добити само онда уколико би се једнојајчани близанци (код њих је постотак идентичног криминалног понашања већи него код двојајчаних близанаца) након рођења раздвојили и ставили у различито социјално окружење са различитим друштвено-економским условима живота, и након одређеног периода извршило испитивање њиховог криминалног понашања.

Наведена биолошка истраживања послужила су као основ за истицање захтјева за увођење мјера које би спријечиле стварање потомства од стране лица која имају криминалне диспозиције. То су биле мјере забране ступања у брак, забране зачећа, стерилизација и кастрација и сл., а све то у циљу онемогућавања да се криминалне склоности пренесу путем наслеђа на потомке.¹⁷

У новије вријеме вршена су истраживања усвојене дјеце, која су била одвојена од биолошких родитеља, како би се утврдило у којој мјери наслеђе

¹⁶ V. Đ. Ignjatović, op. cit., s. 167.

¹⁷ Kastracija i sterilizacija su vršene nad osuđenim licima od 1899. godine u SAD, u državi Indijani, da bi se suzbio njihov polni nagon. Kasnije je proširena u druge države, a u Evropi se javlja u Švajcarskoj 1907, u Danskoj 1929 i 1935. godine, itd. Prema podacima u Njemačkoj je do početka 2. svjetskog rata sterilizovano oko 50–60000 ljudi. V. M. Milutinović, op. cit., s. 97.

утиче на криминалитет. Истраживање које је проведено у Данској, деведесетих година прошлог вијека, на 14.227 дјевојака и младића, дало је интересантне податке. Тако нпр. младићи, чији биолошки родитељи нису били извршиоци кривичних дјела, а који су имали криминалне старатеље, били су кривично гоњени у 14,7% случајева; младићи чији су биолошки родитељи били криминалци, а старатељи не, кривично су гоњени у 20% случајева; младићи чији ни биолошки родитељи а ни стараоци нису били криминалци, кривично су гоњени у 13,5 % случајева, и најзад, младићи чији су биолошки родитељи а и старатељи били криминалци, кривично су гоњени у 24,5% случајева.¹⁸ На основу овог истраживања је постављена теза да наслеђе ипак игра одређену улогу у развијању криминалних склоности човјека.

4. Хромозомска теорија о криминалитету

Крајем шездесетих година прошлог вијека у криминологији се појавило схватање о вези између ненормалности човјекових хромозома и криминалитета. Оно је засновано на медицинском открићу да неки људи, извршиоци кривичних дјела, имају по један хромозом више од нормалног распореда. Наиме, хромозоми су карактеристичан састојак ћелија чији су главни елементи гени. Гени условљавају пренос и изражавање наслеђених особина. У ћелији човјека има 46 хромозома или 23 пара. Један пар су полни хромозоми и они су различити код мушкараца и жена. У једном пару полних хромозома код жене оба хромозома су исте величине и означени су са X или цијели пар са XX, а код мушкараца нису исте величине и означени су са X и Y или цијели пар XY. Шкотски истраживачи који су проучавали 197 затвореника, објавили су да су међу њима пронашли значајан број оних који имају хромозомску шему XYX – дакле, један прекобројан полни хромозом Y.¹⁹ Након тога вршена су истраживања и у неким другим државама, као што су Велика Британија, САД, Аустралија и Нјемачка, и то углавном на преступницима, и дошло се до закључка да међу њима има двадесет пута више лица са полним хромозомом XYX него међу непреступницима. Телфер Мери из Пенсилваније је описала лица са прекобројним хромозомом Y као лица са агресивним и антисоцијалним понашањем, код којих постоји блажи или тежи облик менталног обољења, са изразитим криминалним склоностима која датирају из младости.²⁰ Међутим, ова истраживања нису имала већу научну вриједност због малог броја узорака и непостојања контролне групе, као и због непоузданог начина одабирања појединаца за проучавање. Поред тога, истицано је да поред хромозомске аномалије код

¹⁸ V. G. Meško, B. Petrović, op. cit., s. 112.

¹⁹ Rezultati istraživanja su objavljeni u poznatom naučnom časopisu Nature, 1965. godine. V. Đ. Ignjatović, op. cit., s. 168.

²⁰ V. S. Konstatinović-Vilić, V. Nikolić-Ristanović, op. cit., s. 83.

испитаника постоје и неке друге карактеристике које могу бити у основи криминалног понашања, као што су нпр. мања интелектуална обдареност, поводљивост, несамосталност, егоцентричност и сл. Због свега овога, криминолози нису прихватили тврдњу о постојању директне везе између прекобројног хромозома Y и криминалног понашања. Међутим, постојање овог хромозомског поремећаја може, у садејству са другим факторима криминалитета, довести до криминалног понашања. У прилог томе говори и проучавање које је проведено у Данској на 31.436 мушкараца, током периода од четири године. Оно је показало да само 12 испитаника има прекобројни хромозом Y. Та лица су извршила много више кривичних дјела у односу на друга лица која су сличне старосне доби, интелигенције и социјалног положаја.²¹

Наведена истраживања су била повод за криминолошке расправе о постојању тзв. «хромозома злочина», као генетске аномалије која би искључивала кривичну одговорност учиниоца кривичних дјела. Седамдесетих година прошлог вијека у судској пракси су забиљежени случајеви у којима је одбрана оптужених користила управо ову теорију о ненормалности хромозома како би издејствовала ослобађајућу пресуду за своје брањенике²². Иако у томе није успјела, ипак је скренула пажњу стручне јавности на ову проблематику.

5. Ендокринолошка теорија

У оквиру биолошке оријентације у криминологији, јавља се и посебна теорија која настоји доказати везу између поремећаја у функционисању ендокриног система и криминалитета. Наиме, познато је да од нормалног функционисања ендокриног система зависи физички и психички развој појединца. Хормони ендокриних жлијезда регулишу функцију организма у цијелости; његов раст, метаболизам, физиолошке процесе, сексуално сазријевање, и сл. Хипер или хипо функција ендокриних жлезда доводи до ненормалности у организму које се могу манифестовати нпр. као недовољан или превелик раст људи, абнормално повећани екстремитети или глава (због поремећаја у раду хипофизе), затим до менталног поремећаја плода, заосталог физичког и менталног развоја дјетета у раном дјетињству (поремећај у раду тироидне жлијезде), поремећаја сексуалног нагона у квантитативном (импотенција и хиперпотенција) и квалитативном (хомосексуализам) смислу (поремећај сексуалних жлијезда), итд. Спознаја о утицају хормона на понашање и психичко здравље појединаца, навела је један број криминолога да криминално понашање човјека доведу у везу са

²¹ V. Đ. Ignjatović, op. cit., s. 168.

²² Тако нпр. у случају Роберта Петера Тита, убие (1961), Данијела Игона, убие (1968), Рићарда Франклина Speка, убие (1968), итд. V. M. Aćimović, Pravci kriminalne psihologije, Beograd, s. 40, 41.

поремећајем у раду жлијезда са унутрашњим лучењем, тј. са њиховом хипер или хипо функцијом. У Америци је 1929. године објављена књига *The New Criminology* (Нова криминологија) ауторâ ендокринолога М. Schlappa (Шлапа) и гувернера М. Smitha, који су тврдили да већина престапа настаје као резултат поремећаја рада жлијезда са унутрашњим лучењем код преступника или као посљедица умних дефеката преступника изазваних ендокриним болестима њихових мајки.²³ Своје становиште ови аутори образлажу евидентном високом стопом криминалитета код прве генерације емиграната који су рођени у Америци. Разлог томе, према Шлапу и Смиту, јесте у чињеници да је код мајки те дјеце, због тешких социјалних прилика у којима су се оне налазиле након доласка у Америку, а тиме и великих физичких и психичких напора којима су биле изложене, дошло до поремећаја у раду ендокриног система, што је насљедним путем пренесено и на дјецу.

Други аутор, Л. Берман, сматра да је криминалитет посљедица перверзија инстинктивних нагона, зависних од недостатака и неравнотеже функције ендокриних жлијезда. Према овом аутору, могуће је довести у каузалну везу поједина кривична дјела и присутност односно одсутност неког хормона.²⁴

Постојали су и покушаји да се малољетнички криминалитет објасни помоћу ове теорије. Наиме, пораст овог криминалитета доведен је у везу са брзим радом жлијезда са унутрашњим лучењем у периоду пубертета, због чега долази и до поремећаја у њиховом лучењу а самим тим и до емоционалне неуравнотежености.²⁵

Едвард Подолски у раду «Хемијски основ преступничког понашања» (1955), на основу својих истраживања на затвореницима у Синг-Сингу, износи закључак да је за неке облике криминалног понашања главни узрок хипогликемија у крви криминалца, која је узрокована неспособношћу ендокриног система да одржи одговарајући ниво шећера, те упоредо са падом шећера у крви расте могућност криминалног испољавања. Тако нпр. крађа, насиље, убиства, саобраћајни преступи, свирепост према дјечи, сукоби са полицијом и друга слична дјела представљају тзв. «хипогликемички криминал» који је директно узрокован хипогликемијом односно неспособношћу организма да ствара шећер у крви.²⁶

Криминолошка истраживања су показала да у погледу функционисања ендокриног система нема већих разлика између лица на слободи и лица која су осуђена, што је послужило критичарима ендокринолошке теорије као основ за тврдњу да се лучење ендокриног система не може доводити у директну везу са криминалним понашањем. Надаље, они су истицали да је

²³ V. S. Konstatinović-Vilić, V. Nikolić-Ristanović, op. cit., s. 81.

²⁴ V. Milutinović, M.: Kriminologija, Beograd, 1981, s. 99.

²⁵ V. S. Konstatinović-Vilić, V. Nikolić-Ristanović, op. cit., s. 82.

²⁶ R. Korn, L. McCorkle: Kriminology and Penology, New York – London, 1964, s. 205-207.

већина истраживања о степену ендокринолошких и метаболичких сметњи вршена у вријеме када су ова лица била изложена стресним ситуацијама, лошим условима живота у затору и сл.²⁷ Иако је ендокринолошка теорија прихваћена с резервом од стране великог броја научника, не би се могао у потпуности искључити утицај поремећаја у функционисању ендокриног система на понашање човјека, а самим тим и на криминално понашање. Међутим, то не може бити једини и искључиви узрок криминалног понашања, али је неспорна чињеница да он у садејству са другим факторима може имати одређену улогу у настанку криминалног понашања.

6. Закључна разматрања

Као што се из претходних излагања може видјети, у оквиру криминолошке мисли о криминалитету развијале су се и идеје о биоконституционалној условљености криминалитета. Заговорници овог схватања су настојали доказати да се криминално понашање одређује биолошким наслеђем преступника или да је оно бар под одлучујућим утицајем генетског наслеђа; да је криминалитет посљедица поремећаја у раду ендокринолошког система, односно да је условљен тјелесном конституцијом човјека и сл. Међутим, ако би се жељела дати оцјена ових теорија, онда би се морало поћи од констатације да је човјек прије свега социјално биће и да је, у складу са тим, његово понашање првенствено социолошки детерминисано. Социјално понашање човјека не може бити унапријед биолошко-генетички планирано, односно условљено искључиво биоконституционалним факторима, како то тврде заступници биолошког правца у криминологији. Иако се не може у потпуности искључити утицај биолошких фактора на развој човјековог понашања, а самим тим и криминалног понашања, било би погрешно прихватити тезу о постојању наслеђених својстава или конституционалне грађе човјека који га неминовно воде у криминалитет. Тако нпр. конституционалне теорије занемарују чињеницу да на конституцију човјека, поред генетике и наслеђа, може утицати и начин исхране и тјелесно вјежбање, тако да тјелесна грађа човјека представља резултат његовог индивидуалног рада на њеном развијању а не наслеђа. Или, нпр. код ендокринолошке теорије која доводи у везу поремећај у раду жлијезда са унутрашњим лучењем и повећану стопу криминалитета код првих досељеника у Америку, потпуно је занемарен социјални фактор, тј. лоше материјалне прилике и лоши услови живота. Кад је у питању наслеђе као фактор криминалитета, већ је речено да основни недостатак ове теорије представља чињеница да су испитивања близанаца и криминалних породица вршена у истим или приближно истим социјалним условима. Због тога ни резултати проведених истраживања нису валидни у смислу успостављања директне везе између наслеђа и криминалитета као доминантног фактора.

²⁷ Ibidem.

На основу овога, а и на основу претходног излагања, можемо рећи да биолошки правац у криминологији, доводећи у центар истраживања биолошку структуру личности, даје одређени допринос развоју криминалне етиологије, али да не даје и не може дати одговор на питање зашто се и како јавља криминалитет.

Professor Ivanka Marković PhD

Part-time professor at the Law Faculty in Banja Luka

Biological orientation in criminology

Summary

First discussions about the connection between physical constitution of a man and crime can be found in the so called precedent of crime biology, whose ideas were later elaborated by Lombroso in his known theory about “innate crime”. At the beginning of the twentieth century the idea of bio constitutional conditioning of crime is present again in many papers of American and European criminologists who are trying to prove that a crime is an expression of biological constitution of an individual, heritage or a defect in the endocrine system and similar. Although these theories helped the evolution of the crime idea, they failed to explain how crime manifests.

Key words: crime factor, theory of constitution, heritage and crime, chromosometheory, endocrine theory.

УДК:

Доц. др Миле Матијевић²⁸

7. КРИМИНОЛОШКО - КРИМИНАЛИСТИЧКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ТАМНЕ БРОЈКЕ КРИМИНАЛИТЕТА

Резиме:

Веома проблематична је стална непознаница о стварном броју извршених кривичних дела и идентитету њихових учинилаца. Све статистике, било које врсте, захватају само део (најчешће мањи) стварно извршених кривичних дела. Нажалост, актуелни презентии стања и кретања криминалитета полазе углавном од броја евидентираних кривичних дела, што се касније и узима као конституенс стварног броја извршених кривичних дела, што је сасвим нетачно.

Због тога, једно од стратешких криминолошко-криминалистичких питања је настојање, инсистирање на квалитетнијем, свеобухватном процењивању стања, кретања криминалитета, тј. заласка у тамно поље криминалитета, чиме би се конкретније идентификовао стварни криминални амбијент, а тиме и дала шанса за квалитетније и ефикасније откривање, разјашњавање, пресуђивање.

Таквим приступом спречила би се негативна тенденција третирања само познатог криминала, без дубљег заласка у тзв. непознати, тамни појас, који свакако одговара управо онима који га вешито маскирају и на разне начине чак онемогућавају његово идентификовање.

Кључне речи:

Тамна бројка, поље, латентни криминалитет, стварни криминалитет, привидни криминалитет, савршени злочин.

²⁸ Аутор је доцент криминологије на Факултету правних наука Апеирон, Паневропског универзитета у Бањалуци, и доцент криминалистике у Високој школи унутрашњих послова у Бањалуци.

1. Тамни појас криминалитета и откривање кривичних дела и учиниоца

Проблем латентног криминалитета (тамна боја, тамни појас, поље) има битно теоретско, као и практично значење у целокупном схватању стања, кретања криминалитета, а посебно процесу откривања, разјашњавања и доказивања кривичних дела и учинилаца. Међутим, интересантно је истаћи да се целокупна правосудно-криминалитичка јавност не бави приоритетно дефинисањем, проценом тамне бројке криминалитета, већ се задовољава једноставнијом дефиницијом стања и кретања криминалитета на основу броја пријављених или евидентираних кривичних дела и учинилаца.

Несхватање укупног значаја и сложености латентног криминалитета у суштини произилази из недовољно стручног вођења целокупне стратегије сузбијања криминалитета, због чега се расположиве информације претежно користе у обради кривичних дела са познатим учиниоцем. Исто тако, узроци се налазе у одсуству планирања, прогнозе и програмирања свеукупних превентивно – репресивних активности на сузбијању криминалитета²⁹

Shigmi Oba³⁰, који је докторирао на тамној бројци, дефинише је као број непознатих кривичних дела и неоткривених учинилаца, насупротив светлој бројци (познатим кривичним делима и откривеном учиниоцу.) Овај познати криминолог је 1908. год. објавио студију о тамној бројци криминалитета. М. Lieomann тамну бројку означава као дискрепанцу (раскорак) између броја стварно извршених кривичних дела и оних која су пресуђена и једино се ова последња могу статистички обрадити.

Због претходно наведених научних констатација и разјашњавања суштине тамне бројке криминалитета, сасвим је јасно да статистике криминалитета, које води полиција, тужилаштво, судови, одражавају у суштини слику степена рада тих органа, а не стварну слику криминалитета.

2. Тамни појас криминалитета и криминална статистика

Стање и кретање криминалитета које објављују полиција, тужилаштво, судови³¹ даје само привидну слику старног стања криминалитета и активности надлежних органа у његовом сузбијању.

Укупан број стварно извршених кривичних дела је заиста потпуно и стално непознат било којој статистици и стварности. Таква ситуација

²⁹ Водинелић, В., Криминалистика – откривање и доказивање, Факултет безбедности, Скопје, 1985.год., стр. 328.

³⁰ Oba, S., прва студија о тамној бројци.

³¹ Полицијске статистике су најобимније, тужилачке су мање, док судске статистике третирају само пресуђена кривична дела.

произилази из неколико основних криминолошко-криминалистичких тактичких ситуација, као што су:

1. учинилац кривичног дела настоји остати непознат,
2. учинилац замеће траг истражиоцима (неефикасна истрага)
3. жртве не пријављују кривична дела

Криминална статистика није у суштини статистика стварног стања криминалитета, већ статистика откривања, гоњења, пресуђивања. Значи да се у свакој статистици појављују само пријављена, откривена, гоњена и пресуђена кривична дела и учиноци. Стварно стање је заиста непознаница. Многи криминолози, који су се детаљније бавили проблемима и питањима статистике криминалитета и проблемом тамне бројке своје констатације углавном дају у прилог веома спорној и несигурној статистичкој презентацији криминала.³² Нпр. Ј. Kurzinge, универзитетски професор на Земаљској полицијској академији у Фрајбургу, истиче да је регистровани криминалитет само део укупног криминалитета и да се са поузданошћу не може утврдити тачан обим криминалитета, те да полицијска криминална статистика, као ни судска, нису то у стању ефикасно учинити, због чега је потребно стално изучавање ове непознанице.

Тамна бројка криминалитета је веома различита код разних врста криминалитета, али им је заједничко то да се стварни криминалитет не може егзактно обухватити помоћу статистике. Стварне бројке о познатом криминалитету су само секундарни статистички материјал.

Због тога је веома битно истаћи да је стратегију откривања криминалитета неопходно заснивати не на стварно регистрованом криминалитету, већ на проценама тамног појаса.³³ Значи, невођење рачуна о претходно наведеном, унапред онемогућава планирање најправилније и најуспешније стратегије откривања криминала. Статистика регистрованог криминала у суштини даје понекад и искривљену слику стварног стања криминала.³⁴ Детаљном анализом статистичких података укупног криминалитета, као и појединих врста, могу се запазити веома конкретне нелогичности, у смислу стања и кретања криминалитета (нпр. мито, корупција, привредни криминалитет и сл.)³⁵

У датим табелама приказује се полицијска статистика стања и кретања криминалитета на подручју Републике Српске у периоду 2004-2006. год.

³² Joachim Hellmer, Ehner, R.Holpe, H.Harrland, M.Henge, R.Hipler, H. Schearc и други.

³³ Светли појас не представља целовиту структуру криминалитета, јер разне врсте криминала имају и различиту димензију латентности.

³⁴ Да ли заиста има више корупције у просвети него нпр. у здравству (случај Крагујевца).

³⁵ В.Водинелић, Шта је откривање, а што разјашњавање кривичног дела и разоткривање учиниоца. (студија), Министарство унутарњих послова СР Хрватске, 1991.г., стр.12.

Укупан број кривичних дела, проценат расветљености КД по НН учиниоцу:

Табела бр. 1.

		2004.	2005.	2006.
1.	Број кривичних дјела	12.891	12.870	12.240
2.	Број захтјева тужилаштву	11.977	11.510	10.692
3.	Број пријављених лица	7.301	9.274	8.917
3.а.	- рецидивисти	1.382	1.954	2.225
3.б.	- малолетници	884	787	859
4.	Укупна расвијетљеност	49.0	61.4	67,2
5.	Расвијетљеност по НН	32.6	47.5	53.1

У табели бр.1 приказује се број евидентираних кривичних дела у статистикама полиције – Министарства унутрашњих послова, што не значи да је само тај број кривичних дела стварно извршен. Процент расветљености кривичних дела показује степен ефикасности полиције у идентификацији учинилаца у укупном броју извршених кривичних дела и код кривичних дела са претходно непознатим учиниоцем.

1.а. Кривична дјела против живота и тијела

		2004.	2005.	2006.
1.	Број кривичних дјела	958	929	1.066
1.а.	Убиства	30	24	31
1.б.	Покушај убиства	43	29	42
1.в.	Остали деликти	885	876	993

1.б. Кривична дјела против имовине

		2004.	2005.	2006.
1.	Број кривичних дјела	9.242	8.650	7.959
1.а.	Крађе	2.623	2.357	2.465
1.б.	Тешке крађе	5.550	5.006	4.020
1.в.	Разбојничке крађе	13	7	8
1.г.	Разбојништва	273	220	199
1.д.	Преваре	170	197	239
1.ђ.	Остали деликти	613	863	1.028

1.в. Остале области општег криминалитета

		2004.	2005.	2006.
1.	Злоупотребе опојних дрога	128	199	167
2.	Изазивање опште опасности	252	281	283
3.	Недозвољено држање оружја	245	314	318
4.	Насилје у породици	344	436	482
5.	Трговина људима ради проституције	4	12	69
6.	Против полног интегритета	71	57	69

Кривична дела привредног криминалитета

		2004.	2005.	2006.
1.	Број кривичних дјела	726	851	790
2.	Број извјештаја тужилаштву	516	609	588
3.	Пријављено лица	659	709	821
1.а.	Фалсификовање новца	82	103	104
1.б.	Злоупотреба сл.положаја	152	125	171
1.в.	Фалсиф.сл.исправе	64	59	49
1.г.	Пореске утаје	40	21	25

Код привредног криминалитета карактеристично је истаћи да број евидентираних кривичних дела представља, у ствари, степен активности полиције у откривању и пријављивању, што уопште не мора одговарати стварном стању привредног криминалитета.

3. Чиниоци који утичу на обим тамног појаса криминалитета

Насупрот тамној бројци криминалитета налази се процес откривања, разјашњавања кривичног дела и разоткривања учиниоца. У зависности од стања, организације, ефикасности откривачке делатности, тамна бројка криминалитета ће се кретати у процентима који су блиски стварном стању криминалитета. Ефикасност откривања кривичних дела и учинилаца је у директној корелацији, каузалности са тамном бројком. Што је откривачка делатност већа, тиме је и тамна бројка мања.³⁶ Генерално у свету постоји криза откривања кривичних дела и учинилаца, што се оцртава у тенденцији откривачких органа да статистички презентирају и расветљаваће познатих кривичних дела. У суштини се запоставља откривање латентног криминалитета, чиме се не остварује дубоко засецање у тамни појас.³⁷ Када говоримо о латентном криминалитету, мислимо на кривична дела, али и на учиниоце. Наиме, како је висок проценат непознатих учинилаца (релативна

³⁶ У статистикама криминалитета се то изражава у смислу количине криминала, што је у суштини погрешно, јер откривени криминал не значи и да је он ту најбројнији, већ можда и да је лакши за откривање.

³⁷ Истраживања у Немачкој нпр. показују да се за кривична дела у 85% случајева сазнаје на бази приватне пријаве, док се у 5 до 15% случајева сазнаје на бази непосредне криминалистичко-оперативне делатности полиције. Вероватно ни стање код нас није другачије, с обзиром на то да се посебно афирмише амбијент пријављивања од стране грађана, а не оперативни рад полиције.

тамна бројка), тако је висок проценат и самих кривичних дела (апсолутна тамна бројка), што у целини отежава целокупан откривачки процес, а јача тамно поље криминалитета.³⁸

Стопа или проценат откривености кривичних дела, те њихове разјашњености, и разоткривености учинилаца може се увећати само сталним инсистирањем на интензивнијем деловању криминалистичко-оперативне и истражне делатности у свим сегментима. У том контексту је неопходно службу јачати кадровски, стручно и технички, уз адекватну стимулацију криминалистичке перцепције пресудних оперативних сазнања која ће се трансформисати у будућу доказну информацију, тј. доказ³⁹ Сасвим је јасно да се права стратегија у борби против најтежих облика криминалитета не може заснивати само да реаговању на тзв. познатим кривичним делима, па и учинилаца, већ на сталном инсистирању на откривању кривичних дела из тамног појаса, гдје се управо налазе и најтежи облици криминала (злоупотребе, организовани криминалитет, кријумчарења, коруптивна кривична дела и сл.).

4. Превентивни карактер откривања тамног појаса криминалитета

Још давне 1970. године француски револуционар Jean Paul Marat написао је: «Закони не постају немоћни због благих казни него због некажњености кривичних дела», док Mittermaier наводи: „Средство за апстиненцију од кривичних дела није оштрина казне, него извесност да ће казна неумитно стићи злочинца у природној пропорцији са сваком злочиним⁴⁰».

На основу наведених констатација о превентивном значају откривања тамне бројке криминалиета могу се извести извршне криминалистичке стратегије сузбијања криминалитета и будућих превентивних ефеката таквог деловања. Познато је да се након реализованих великих криминалистичко-истражних акција, реализације и пресуђивања кључних носилаца криминалне делатности стање у тој области значајно уреди, тј. предузете мере дају управо битан превентивни ефекат за могуће будуће учиниоце кривичних дела. Због тога је неопходно стално пратити, изучавати стање и

³⁸ Због тога би било значајно претходно лоцирати кривична дела, па на основу тога иницирати разоткривање учинилаца.

³⁹ Квалитет и снага криминалистичко-обавештајне и аналитичке делатности се налази у могућности квалитетне процене, лоцирања криминалног деловања и благовременог реаговања на криминално деловање (свеж чин). (детаљније у Криминалистици – оперативи др М. Бошковића и др М. Матијевића, ВШУП Бања Лука, 2007. г.)

⁴⁰ Позната је максима С.Вессарије: »Није важно што је предвиђена казна строга казна, већ је много важније да ниједно дело не остане неоткривено.<

кретање криминалитета у свим сферама људског, друштвеног деловања, те кроз ефикасне репресивне истражне акције утицати на стварање тамне бројке криминалитета. Најопаснија је ситуација ако се за одређене области криминала, па и индивидуа, група створи утисак да су заштићене, недодирљиве, или пак да ту не постоји криминалитет.⁴¹

5. Научне методе процењивања тамног пјаса

Да би се одредили стратешки правци и карактеристике истраживања и откривања криминалитета, мора се претходно истражити стање, обим, динамика латентног криминалитета, те проучити сви аспекти оперативне, тужилачке и судске праксе. У том смислу је неопходно у свим сферама изучавања ангажовати научне капацитете и методе за изучавање и лоцирање криминалног деловања. Проучавање конкретних случајева (case study), проучавање аутобиографије криминалаца, постављање тест-задатака осуђеницима о тамном појасу криминала, интервјуисање и анкетирање жртава кривичних дела, експериментисање, може значајно допринети уношењу научног аспекта процењивања тамног поља криминалитета, а тиме и ефикаснијег откривања⁴².

Одређивање тзв. коефицијента латентности путем анализе динамичких статистичких низова врста криминалитета, која нас занима, у компарирању са подацима о порасту откривачке активности у одговарајућим временским периодима, јсте веома ефикасна метода у лоцирању тамног поља криминала.⁴³ Неки научници нпр.предлажу да оперативни радници (истражиоци) испитају да ли је у оперативној статистици број неких кривичних дела у укупном регистрованом броју у порасту или се смањује, полазећи од спорне хипотезе да је пораст латентног криминалитета у пропорцији са значајним уделом конкретних кривичних дела. Ова метода је нека врста посредног утврђивања коефицијента опште латентности. Међутим, треба имати у виду да је латентност веома различита, у зависности од врсте кривичних дела.⁴⁴ Такође је могуће

⁴¹ Мора се имати такође на уму да је свако истраживање тамне бројке веома комплексно криминолошко, криминалистичко, социолошко, па и политичко питање, за шта треба поред изразите стручности, опредељености постојати и потпуна сагласност и интерес друштвених, државних и политичких структура.

⁴² У циљу свестраног истраживања етиологије и феноменологије савремених облика криминалитета, а посебно оног са латентним обележјима, неопходна је квалитетна научноистраживачка делатност.

⁴³ Ако је после откривања порастао број регистрованих кривичних дела, добили смо индикатор за постојање значајне латентности.

⁴⁴ Нека кривична дела се пријављују у великом обиму (нпр. провале, крађе и сл, док се нека пријављују веома ретко или чак никако – мито, корупција, силовање, рекетирање и сл.).

применити методу учесничког посматрања, експерименталну методу⁴⁵, као и друге криминолошке методе у области истраживања стања и кретања криминалитета.

Уместо закључка:

Према једном америчком истраживању проведеном у 10.000 репрезентативно одабраних домаћинстава, установљено је да у неким областима «само једна десетина свих злочина бива пријављена полицији⁴⁶». У делу «Злочин, жртва и полиција» (1967) Енис извештава о одговорима жртва над којима је извршен злочин на питање зашто га нису пријавиле.

Одговори се разврставају у четири категорије:

1. једна половина је сматрала да полиција нема с тим ништа, или није хтела да се излаже,
2. једна трећина је сматрала да то није ствар полиције,
3. једна десетина свих упитаних није хтела губити време и «имати посла с полицијом»,
4. два посто жртва није га пријавило због бојазни од освете.

Закључује се:

Прво: да постоји значајан отпор и оклевање да се упусти у кривични поступак чак и у случајевима који су изразито криминални (нпр. силовање, превара),

Друго: да постоји значајан скептицизам у погледу делотворности полиције,

Треће: да је неопходно пронаћи ефикасне механизме којима бисмо откривали кривична дела која нису пријављена, што представља приоритет у офанзивнијој борби против криминалитета који представља тамну бројку.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бошковић, М., Криминологија, Правни факултет, Нови Сад, 2006. год.
2. Бошковић, М., Организовани криминалитет, Полицијска академија, Београд, 1998. год.
3. Водинелић, В., Шта је откривање, шта разјашњавање кривичног дела и разоткривање учиниоца?, Студија Министарства унутарњих послова Хрватске, 1991.год.

⁴⁵ У таквом случају два крадљивца су извршила 40 крађа од којих је чак 39 неоткривено.

⁴⁶ Катастрофалан је пример у којем полицијски руководиоца упорно доводи у узрочну везу успех полиције у откривању кривичних дела и учинилаца са активношћу грађана на пријављивању (поставља се питање где је оперативни рад полиције?).

4. Водинелић, В., Тамни појас криминалитета и криминалистичка анализа, Криминалистика – откривање и докажување, Факултет безбедности, Скопје, 1985. год.
5. Добовшек, Б., Корупција in politika, Fakulteta za policijsko-varnostne vede, Ljubljana, 2005. god.
6. Игњатовић, Ђ., Криминологија, Номос, Београд, 1996. год.
7. Игњатовић, Ђ., Организован криминалитет, Полицијска академија, Београд, 1998. год.
8. Милутиновић, М., Криминологија, Савремена администрација, Београд, 1985. год.
9. Шепаровић, З., Криминологија и социјална патологија, Библиотека уџбеници и скрипте, Загреб, 1981. год. ,
10. www.srpskevesti.com. – Шта чека Србију у скорој будућности.
11. Извештаји МУП-а Републике Српске о стању криминалитета

Dr Mile Matijević⁴⁷, senior lecturer

CRIMINOLOGICAL FEATURES OF THE DARK CRIME NUMBER

Summary:

The unknown number of crimes committed and their perpetrators is still very problematic. All kinds of statistics, include, partially, just a small number of crimes committed. Unfortunately, the current status and crime wave indicators start from recorded crimes, which are later taken as constituents of the total number of crimes committed, which is completely incorrect.

Due to that, one of the criminological questions is effort, insisting on quality, general status assessment, crime wave, i.e. stepping into dark waters of crime, and that would enable quality and more efficient disclosure, solving and prosecution.

This kind of approach would prevent a negative tendency of treating only registered crime, without going further into so called unknown, dark wave, which is suitable for those who competently mask crime and even disable its identification.

⁴⁷ The author is a senior lecturer of criminology at the Law Faculty Apeiron, Paneuropean University in Banja Luka, and senior lecturer of criminology at the Advanced School of Internal Affairs in Banja Luka crime

УДК:

Др сс. Раденко Ђурица, Раденко Новковић, дипл. инж. маш.
Висока школа унутрашњих послова Бања Лука

8. НЕКИ ПРОБЛЕМИ У РАДУ КРИМИНАЛИСТИЧКЕ ТЕХНИКЕ НА ОТКРИВАЊУ, УЗИМАЊУ, ПАКОВАЊУ И ЧУВАЊУ ТРАГОВА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА

Резиме:

Траг је свака намјерно или ненамјерно изазавана материјална промјена, видљива или голим оком невидљива, која је у узрочној вези са кривичним дјелом или било којим другим догађајем чије је разјашњење везано са криминалистичко-теничким пословима.

Ангажовање стручних лица с одговарајућом опремом за вршење увиђаја представља основни предуслов за успјешно извршење увиђаја и узимање трагова на лицу мјеста извршења кривичног дјела. Од успјешности и квалитета криминалистичкотехничких радњи на лицу мјеста (нпр. узимање и паковање трагова у адекватну амбалажу) зависе и друге радње у процесу откривања и кажњавања криминалних радњи (оперативни рад, вјештачења, судски процес итд.) .

Уколико се анализира број извршених увиђаја, број пронађених трагова, број трагова погодних за вјештачење, број осуђених на основу експертиза, може да се види сложеност и одговорност послова који се обављају на лицу мјеста и након завршеног увиђаја. Материјалне могућности друштвене заједнице утичу на степен техничке опремљености, а на успјешност кориштења расположиве опреме - ниво стручне оспособљености екипе за увиђај

Кључне ријечи: *траг, опрема за вршење увиђаја, увиђај, стручна оспособљености, екипа за увиђај, амбалажа за трагове*

Увод

Несумњиво је да увиђај има већи доказни потенцијал него што га имају друге истражне радње, а прије свега оне којима се прибављају персонални докази. Криминалистика је остварила један од својих највећих успјеха управо у сфери проналажења и коришћења трагова. При процени доказне вредности резултата прибављених конкретним увиђајем у погледу конкретног кривичног дела, суштинско питање је да ли су искоришћени ти велики доказни потенцијали и могућности које објективно пружа ова доказна радња. Уколико објективно постојећи доказни потенцијали нису искоришћени у конкретном случају, јер је увиђај нестручно обављен, нису примењене методе које су биле на располагању или су направљене грешке и слабости приликом његовог предузимања, такав увиђај имаће умањену доказну вредност или је неће имати, односно резултати увиђаја у вези са појединим доказима биће доведени у питање. Према томе, када се говори о доказном карактеру резултата прибављених увиђајем, треба разликовати његове доказне потенцијале - теоретски посматрано, и њихово искоришћење у пракси у конкретном случају поводом разјашњења појединог кривичног дела.

Сваки траг остављен на мјесту извршења кривичног дјела од стране жртве или осумњиченог, пронађени и украдени предмети, или предмети под присмотром за које се сумња да су кориштени или су резултат извршења кривичног дјела, могу да послуже расветљавању датог кривичног дјела.

Криминалистичка техника је област криминалистике која се бави научнотехничким аспектима проналажења, обраде и тумачења (вјештачења) материјалних трагова, као и техником регистрације и идентификације лица и ствари с циљем спречавања криминалитета, расвјетљавања догађаја, откривања кривичних дјела и учинилаца и обезбјеђења доказа. Основни задатак криминалистичке технике унутар криминалистике као цјелине, јесте омогућавање брзог и ефикасног разјашњавања кривичних дјела и откривање учиниоца.

Криминалистичка техника на терену, коју називамо оперативна техника, има низ задатака и послова, а прије свега криминалистичкотехничку обраду лица мјеста. Послове на лицу мјеста обављају оперативни радници и криминалистички техничари.

Експертизом и истраживањем пронађених материјалних трагова у смислу њихове идентификације и везе са почињеним кривичним дјелом бави се истражна техника, а послове обављају стручњаци који се зову вјештаци.

Дакле, за успјешан рад на откривању кривичног дјела и његовог почиоца неопходна је што већа сарадња на релацији криминалистички техничар – вјештак – оперативни радник.

Уколико се из било ког разлога (опрема или стручност) направи грешка при криминалистичкотехничкој обради лица мјеста, ти се пропусти не могу лако надокнадити. Едукованост криминалистичког техничара је од огромног значаја, јер је успјех у расвјетљавању кривичног дјела одређен правовременим активностима на лицу мјеста и важно је да се те активности изврше на прави начин. Прикупљање доказног материјала мора бити изведено тако да се он не уништи нити да се наруши његова доказна вриједност.

Због свега тога један од великих разлога је техничка опремљеност полицијских службеника у овом низу активности, јер често добро узет траг са лица мјеста буде уништен и неподобан за анализу и вјештачење због тога што није адекватно упакован, чуван, и није адекватно контролисана његова судбина.

Циљ

Овај рад има за циљ да допринесе важности и одговорности значаја и улоге придржавања научних, стручних и практичних упутстава о прикупљању, чувању, достављању (транспорту) материјалних трагова везаних за кривична дјела.

Такође, он треба да скрене пажњу одређеним државним институцијама и полицијским структурама да полицијске раднике треба додатно мотивисати у стручном и материјалном погледу, како би се овај дио посла обављао што одговорније и стручније, а самим тим и били откривени починиоци кривичних дјела.

Дискусија

Уколико желимо правну сигурност грађана, морамо знати да носиоци активности у овој области (од прикупљања до тумачења трагова) морају изузетно добро да владају знањем из природних и техничких наука, а прије свега из области хемије, физике, биологије итд. Квалитет пронађених трагова може у великој мјери да укаже на стручност, техничку опремљеност и заинтересованост цјелокупне екипе на увиђају за рад на проналаску, фиксирању и изузимању трагова на лицу мјеста.

При узимању трагова треба да се покажу интелектуалне способности стручног тима, тј. да се добро анализира лице мјеста и направи мисаона реконструкција тока дешавања кривичног дјела. Трагови пронађени на лицу мјеста условљавају развијање верзије, а никако се не смије дозволити да верзија условљава трагове. На основу неких трагова може се врло брзо доћи до позитивних резултата, а резултати на основу одређеног броја трагова могу доћи и након дужег временског периода. Одређени број трагова прикупљен на лицу мјеста након лабораторијских анализа послужи

првенствено у оперативне сврхе, а након проналаска евентуалног средства извршења или неспорних узорака ови трагови могу да одведу до починиоца кривичног дјела.

Приликом обављања увиђаја чине се и грешке или се поткрадају слабости које у већој или мањој мери утичу на квалитет увиђаја, доводећи под сумњу или чак елиминишући доказну вредност добијених резултата. Грешке се појављују у различитим фазама спровођења увиђаја, а на њих је неопходно указати пажњу како би се у пракси предупредиле или се њихови узроци отклонили.

У овом раду описаћемо неке од грешака и слабости које се појављују у различитим фазама истраге кривичног дјела:

- усљед концентрације на само лице мјеста често се пропуштају трагови који указују на пут доласка и одласка учиниоца, због чега се пропушта могућност откривања значајних трагова и предмета које је учинилац оставио или одбацио приликом напуштања лица места,

- не обраћа се довољна пажња на лица која присуствују увиђају и не поставља се засједа на лицу мјеста након завршетка увиђаја,

- не обраћа се довољна пажња на потенцијалне свједоке и очевидце до доласка екипе за увиђај,

- не анализирају се у довољној мјери врста и природа, вријеме и редослед настанка трагова, услед чега се доносе погрешни закључци,

- не утврђује се и не провјерава какве је трагове или предмете учинилац понио или је могао понијети на себи или са собом са мјеста догађаја, усљед чега се сужавају могућности и ефекти других радњи (нпр., тјелесног прегледа, прегледа одјеће, претресања стана),

- испољава се недовољна пажљивост на лицу мјеста приликом тражења трагова (нпр. екипа се жури, преглед се обавља површно и рутински, тако да се значајни трагови пропуштају),

- чланови екипе за увиђај се не придржавају криминалистичког правила да се у статичкој фази увиђаја ништа не дира, не помиче, не мијења док не буде претходно описано, измјерено, фотографисано и скицирано,

- превише пажње посвећује се траговима и предметима који указују на постојање одређеног кривичног дјела, а премало траговима који откривају ток и начин извршења дјела,

- траже се тзв. класични трагови, а не сви релевантни трагови из којих се може добити доказна информација.

- у пракси се недовољно тражи коришћење стручних особа различитих научнотехничких профила – због висине трошкова, што се негативно одражава на квалитетно фиксирање и тумачење специфичних трагова.

- руководилац увиђаја не познаје довољно домете и доказни значај појединих врста трагова или расположивих метода вјештачења, усљед чега не зна да формулише права питања вјештаку или поставља захтјеве који се у конкретном случају не могу вјештачењем остварити,

- праве се пропусти приликом рада с микротраговима, усљед чега долази до контаминације и губитка доказне информације.

Оспособљавање полицијских службеника врши се на различитим нивоима, а прије свега различитим курсевима, школама, факултетима, специјализацијама из одређених области, радом са старијим и искуснијим колегама и самоусавршавањем.

Без обзира на наведено, прије свега крим. техничка екипа мора да посједује опрему, прибор, фотоопрему, несесере, возила, уређаје и др., како би се нађени трагови што боље фиксирани и изузели за даљу обраду. У два посљедња пасуса лежи тајна рада полицијских стручњака из ове области, јер ако из било ког разлога траг није узет (нестручност или неопремљеност), даља судбина му се зна – није подобан за експертизу (вјештачење). Дакако, све ово указује на то да полицијске структуре морају бирати врло стручан кадар, који мора да буде савремено опремљен, а што, наравно, тражи и одговарајућа материјална средства.

Врло је битно напоменути да морамо да схватимо да крим. техника мора да прати савремене трендове у области нових наука и технологија (кривична дјела из области компјутерског криминалитета, еколошког криминалитета, криминалитета у области телекомуникација и другим облицима савременог криминалитета), што нас додатно опомиње да у овој области мора бити доста улагања.

Једно од правила које се намеће у овом послу јесте: радити квалитетно, стручно, али и довољно брзо, како бисмо имали крајњу ефикасност и реализацију траженог захтјева.

Уколико лице мјеста није адекватно обезбјеђено или је дошло до измјене лица мјеста, а о томе нисмо обавијештени од стране полицијских службеника који, поред осталог, имају и то за задатак, рад екипе за увиђај је отежан, јер тада траг може да буде нарушен, контаминиран, уништен, или се могу пронаћи трагови који не потичу, односно не припадају том кривичном дјелу, а од великог су значаја за успешан рад стручне екипе на терену.

Практични проблеми са којима се тренутно сусрећемо у раду криминалистичке технике у пословима на откривању, узимању и чувању трагова кривичних дјела, могу се таксативно побројати;

- *обезбјеђење лица мјеста*
- *недостатак фрижидера за билошке трагове*
- *изузимање трагова за ДНК вјештачења*
- *изузимање трагова сексуалних деликата*
- *недостатак амбалаже за паковање и чување трагова*
- *обезбјеђење и чување трагова оружја и експлозивних направа*
- *трака "ДОКАЗ" за правилно обезбјеђење изузетог трага*
- *недостатак могућности праћења кретања трага (гдје се траг налази у датом тренутку, ко га је и кад користио, колико времена се задржао у одређеном одјељењу, код ког вјетака, које институције, итд.)*

Наведени пролеми, нажалост, често су узрок неуспјешног рада увиђајне екипе, полицијских и судских стручњака, а – што је најгоре – и ослобађајуће пресуде за починиоца кривичног дјела.

Посебан је проблем чување и похрањивање трагова, а то значи да предмети буду заштићени од крађе, губитка или контаминације, те да се могу пронаћи у кратком временском року. Трагови који су достављени на чување морају бити правилно: означени, упаковани, запечаћени и уведени у евиденције. Такође, неопходно је да се предузму мјере за чување трагова и остале документације, те радње везане за “ланац одговорности, кретања и чувања трагова”. Врло је важно знати стручна упутства која се тичу класификације и правилног распоређивања предмета/трагова, а посебно одлагања наркотика, оружја, експлозива и опасних материја у складу са законом. Инструкције о предаји предмета суду, овлаштеним особама, ради евентуалне аукције или уништавања, одржавање тражених услова у просторијама за чување трагова (чистоћа, уредност, исправност сигурносних уређаја), посебно су важне радње у овој области.

Проблеми у вези с обезбјеђењем лица мјеста догађаја

Од великог значаја за успјешан рад криминалистичког техничара на терену јесте правовремено и адекватно обезбјеђење лица мјеста до доласка екипе за увиђај.

Наша криминалистичка пракса показује да на лице мјеста најчешће први стижу радници полиције, који предузимају и прве мјере на обезбјеђењу лица мјеста догађаја.

Ефикасно и савјесно поступање по сазнању да је извршено кривично дјело, те благовремено и стручно обезбјеђење лица мјеста догађаја до доласка екипе за вршење увиђаја, нужно је како би се спријечила промјена трагова или њихово уништење дејством спољних фактора (киша, снијег, вјетар и сл) или активношћу људског фактора.

Приликом обезбјеђења лица мјеста потребно је примијенити основно криминалистичко правило да се ништа не дира и не помјера до доласка екипе за вршење увиђаја, а то значи да ни онај који обезбјеђује, као ни било ко други, не смије да се креће по простору који се обезбјеђује. Изузетно, у случајевима када постоји опасност да одређени траг буде уништен или нарушена његова доказна вриједност, обавеза радника који обезбеђују лице мјеста је да благовремено интервенишу и заштите тај траг, а по доласку екипе за вршење увиђаја о подузетим радњама обавијесте чланове екипе.

Ако знамо да лице мјеста на којем је извршено кривично дјело представља драгоцену основу за проналажење материјалних трагова, радње и мјере у склопу обезбјеђења лица мјеста морају бити прилагођене сваком конкретном случају. У сваком случају, сложеност радњи које се подузимају приликом обезбјеђења затвореног простора разликује се у односу на радње које се примјењују на отвореном простору.

Уколико лице мјеста није благовремено и адекватно обезбијеђено или је дошло до измјене лица мјеста, а о томе криминалистички техничар није

обавијештен, рад техничара је отежан. Тада траг може да буде уништен и да га при томе техничар не евидентира (фиксира); траг може да буде контаминиран или је нарушена његова доказна вриједност промјеном општих и индивидуалних карактеристика, а да техничар који ради на увиђају с тим није упознат. У пракси су познати случајеви када се на лицу мјеста могу пронаћи и трагови који не припадају том кривичном дјелу, већ су ти трагови настали прије доласка радника који врше обезбјеђење лица мјеста, или ти трагови потичу од радника који обезбјеђују лице мјеста (трагови стопала, трагови папиларних линија и сл.).

С обзиром на наведене констатације, досадашњу праксу свакако треба мијењати, у циљу предузимања адекватних мјера на потпуном и стручном обезбјеђењу лица мјеста.

Због сложености задатака у обезбјеђењу лица мјеста, мишљења смо да је бар код тежих кривичних дјела, поред радника полиције, нужно и учешће оперативног радника који треба да руководи цијелим поступком обезбјеђења лица мјеста извршења кривичног дјела до доласка екипе за увиђај, а невезано за рад оперативног радника у сатаву екипе за вршење увиђаја.

Проблеми у вези с паковањем и чувањем трагова

Прикупљање доказног материјала мора бити изведено тако да се он не уништи нити да се наруши његова доказна вриједност, али исто тако и добро узет траг са лица мјеста може да буде неподобан за анализу и вјештачење због тога што није адекватно упакован и чуван. Основни преуслов за правилно паковање материјалних трагова прикупљених на лицу мјеста извршења неког кривичног дјела јесте посједовање адекватне папирне, картонске, пластичне, стаклене или металне амбалаже. Врста трага и поријекло трага одређује облик и врсту амбалаже у коју он треба да буде безбједно запакован. Криминалистички техничари често нису у прилици да одређени траг упакују онако како то захтијевају правила струке, већ су принуђени да трагове пакују у амбалажу којом располажу или да импровизују рјешења.

Већина трагова не захтијева посебну амбалажу, али овдје желимо истаћи ону врсту трагова који се морају правилно упакovati, прије свега ради безбједности и заштите људи који манипулишу тим траговима, а уједно и због доказне вриједности тих трагова. У ову врсту трагова, који захтијевају посебну опрезност приликом манипулације, спадају прије свега трагови експозивних материја који треба да се пакују у одговарајућу металну амбалажу, али она није на располагању свим радницима који рукују овим материјама. Паковање и транспорт ватреног оружја, поготово ако се ради о ручно прављеном оружју, захтијева посебне мјере опреза и ове трагове не би требало паковати у папирну амбалажу. Исто тако, радници који у току рада треба да изузму оштре предмете као што су игле, шприце и

сл., суочени су са проблемом недостатка адекватне чврсте амбалаже у коју би се безбједно похранили ови трагови. Посебну амбалажу захтијева и велики број хемикалија као што су горива, разрјеђивачи, киселине и друге лако запаљиве течности, које усљед неправилног паковања и складиштења могу да изазову несагледиве посљедице.

Наведени примјери указују на озбиљност питања амбалаже и правилног паковања материјалних трагова, иако се у пракси овом проблему не посвећује дужна пажња. Траг који је правилно изузет са лица мјеста и упакован у адекватну амбалажу потребно је одмах на лицу мјеста и обезбиједити љепљивом траком на којој пише ДОКАЗ и потписом радника који је изузео и запаковао траг. Ово је једна од врло битних ставки при обезбјеђењу трага у процесном смислу и отклања било какву сумњу у вјеродостојност трага изузетог са лица мјеста. Нажалост, у пракси, мали број трагова је обезбијеђен на овакав начин.

Проблеми проналажења, фиксирања и узимања јављају се код билошких трагова, и то: трагова крви, пљувачке, сперме, длака итд. Трагове крви треба тражити на лицу мјеста, на осумњиченом, жртви и предметима осумњиченог, на основу мисаоне реконструкције догађаја. Трагове крви на жртви није тешко пронаћи, а ако је у питању леш, онда се са њега скида одјећа, а преглед тијела врши лекар. Трагове крви код осумњиченог треба тражити систематски, и то на сљедећим мјестима: коса, лице (уши, ноздрве), одјећа (ревери, џепови, каиш), обућа (пертле, ђон), руке, испод ноктију, сата. Одређене предмете које учинилац носи са собом са лица мјеста потребно је, прије свега, пронаћи, а затим пажљиво прегледати помоћу лупе.

У случају када учинилац кривичног дјела покуша да уништи трагове крви прањем, њихово проналажење је отежано, па се након сушења материјал пакује и доставља на вјештачење. Када се за неку мрљу претпостави да представља траг крви, потребно ју је фиксирати, а саму супстанцу (материјал) обезбиједити за лабораторијско испитивање.

Фиксирање трагова крви се врши записнички и фотографски. У записник треба унијети податке по облику, величини и положају нађених трагова крви, и то за сваку локацију посебно. Фотографисање се врши коришћењем размјерника. Течну крв из леша узима лекар. Ова крв је погодна за испитивање ако од момента смрти није прошло више од 48 сати, јер након тога почиње процес распадања и труљења црвених крвних зрнаца. Течна крв се узима у комплет за крв и урин – односно посуду (епрувету) у коју је стављено средство против згрушавања (антикоагуланс), и до транспорта се држи на хладном мјесту (фрижидер). Недостатак преносних фрижидера је такође велики проблем када транспорт трагова треба да траје неколико сати или када се трагови узимају на лицу мјеста а увиђај траје по неколико сати.

Траг који асоцира на течну крв, нађен на лицу мјеста, треба размазати на чисту стаклену плочу или хартију и оставити да се осуши, а траг који се налази на тијелу починиоца или жртве треба покупити помоћу комада газе

или филтер папира (користењем физиолошког раствора), а потом упаковати у чист папир и доставити на вјештачење. Ако се траг крви налази у растреситом материјалу (земља, пијесак, прљавштина испод ноктију), пакује се заједно с тим материјалом у стаклене посуде и до транспорта чува у фрижидеру.

Биолошки траг који се налази на одјећи треба осушити на собној температури (далеко од извора топлоте и дејства сунчевих зрака) и упаковати у папирну кесу, а никако у амбалажу од вјештачких маса. Нпр. траг осушене крви је постојан и може се вјештачити послје дужег времена, док га влага и буђ уништавају. Овакав траг са глатких површина се саструже ножем у чист папир или салвету, а ако се налази на порозном материјалу (малтер, гипс и сл.) тако да се не може одвојити од подлоге, онда поред саструганог трага треба у посебну кесицу или епрувету узети узорке из непосредне близине ради поређења.

Све ово указује на то да је, поред неопходног знања како фиксирати и узети траг, врло важна карика у ланцу истраге – амбалажа, тј. сам начин паковања, чувања и слања трагова у одговарајућој амбалажи, која је, нажалост, често дефицитарна или није стандардизована.

Закључак

Уколико се трагови кривичних дјела на адекватан и стручан начин фиксирају, пронађу, упакују, транспортују, анализирају (вјештаче), стручно и научно тумаче, може да се дође до закључака и информација о томе како је кривично дјело настало и ко га је починио.

Криминалистичка техника, као област криминалистике, мора да прати савремене трендове у области нових наука и технологија, како би могла открити и објаснити кривична дјела из области компјутерског криминалитета, еколошког криминалитета, криминалитета у области телекомуникација и друге облике савременог криминалитета.

Данас се у овој области, на нашим просторима, често бавимо маргиналним питањима, као што су недостатак материјалних средстава за набавку материјала за узимање и паковање трагова (амбалажа), недостатак одређених стручних упустава и стручне обучености, што нас додатно опомиње да у овој области мора бити доста улагања (финансијских и кадровских), јер само квалитетно стручно оспособљен и опремљен тим за увиђаје може да одговори на питања о почињеном кривичном дјелу.

Имајући у виду да су криминалистичке информације настале извршењем кривичног дјела подложне убрзаном пропадању и губитку, већу доказну вриједност има увиђај који је предузет у краћем времену по извршењу кривичног дјела.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Максимовић, Р., Тодорић У., (1995), *Криминалистика техника*. Београд: Полицијска академија.
2. Максимовић, Р., (2000), *Криминалистика техника*. Београд: Полицијска академија
3. П. Жерјев, *Криминалистика*, Љубљана, 1983.
4. Максимовић, Р., Бошковић, М., Тодорић, У., (1998), *Методе физике, хемије и физичке хемије у криминалистици*, Полицијска академија
5. Група аутора, (1991), *Примењена криминалистика*. Београд
6. Стручно упутство о прикупљању и достављању материјала на вјештачење, МУП РС, Бања Лука, (1998).
7. М. Бошковић, Д. Јовичић *Криминалистика методика*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2002. године

Dr Radenko Đurica

Radenko Novković, graduate mechanic engineer

Advanced School of Internal Affairs

CERTAIN PROBLEMS IN CRIME TECHNIQUES FOR DETECTION, TAKING, PACKING AND PRESERVING THE TRACES OF CRIMINAL OFFENCES

Summary:

A trace is intentional or unintentional material change, visible or invisible to the eye, with close connection to criminal offence or any other event whose interpretation is related to criminal-technical affairs.

Involving experts with the suitable equipment for investigation is a precondition for successful investigation and taking samples from the crime scene. Based on the success of criminal-technical activities at the crime scene (e.g. taking and packing the evidence in adequate package) other activities in the process of detecting and prosecuting criminal offences (operational activity, forensics, legal proceedings, and so on).

The analysis of the number of conducted investigations, found traces, adequate traces for forensics, the number of convicted person based on the expertise, it can show the complexity and the responsibility of the work done at the crime scene and after the investigation.

Material resources of a community affect the degree of technical equipment, and the success of available equipment relies upon the expertise of the investigation team.

Key words: *trace, investigation equipment, investigation, expertise, investigation team, trace package*

УДК:

Проф. др Милан Милошевић⁴⁸
Горан Д. Матић⁴⁹

9. СПЕЦИЈАЛНЕ ИСТРАЖНЕ ТЕХНИКЕ 10. – неки правни и криминалистички аспекти –

Сажетак: У раду су анализирани неки кривичноправни и криминалистички аспекти специјалних истражних техника, са посебним акцентом на оним доказним радњама којима се еклатантно задире у право на приватност – конспиративни надзор комуникација и компјутерско срањивање података (растер претраге). Апострофиране су реперкусије примене ових специјалних истражних техника на заштиту људских права, а посебно права на приватност личности пред Европским судом за људска права у Стразбуру. Иако ове технике још увек представљају новину за надлежне државне органе, судска пракса ће врло брзо пружити одговарајуће путоказе за примену таквих мера и радњи у кривичном поступку. У сваком случају, судови морају у значајнијој мери заштитити право на приватност и информатичко самоодређење грађана, као један од битних сегмената општег цивилизацијског прогреса, било према националном законодавству, било према стандардима ЕУ и УН. Само избалансираним системским приступом могуће је предупредити евентуалне злоупотребе, уз постизање циља који подразумева ефикасно спречавање и сузбијање најтежих облика криминалитета.

Кључне речи: кривично процесно право, криминалистика, специјалне истражне технике, надзор комуникација, растер претраге, право на приватност, информатичко самоодређење.

⁴⁸ Криминалистичко-полицијска академија у Београду;

⁴⁹ дипл. правник запослен у Министарству одбране Републике Србије;

Уводна разматрања

Револуција информационих и комуникационих технологија крајем XX века омогућила је до тада невиђено убрзање кретања информација, као и могућности комуницирања, у свим сегментима савременог друштва. Суштински значај те револуције није само у брзини комуницирања, већ пре свега у могућности интегрисања обраде међусобно повезаних појединачних елементарних података који потичу из различитих извора.

Убрзани развој информационих и комуникационих технологија је у великој мери повећао капацитете и могућности праћења и надзора над сваким појединцем и његовим понашањем (тајне опсервације лица, места и догађаја), како од стране специјализованих државних органа (првенствено служби безбедности и криминалистичке полиције) тако и од стране маркетиншких агенција које се баве истраживањем тржишта, различитих криминалних група и слично. Тако достигнућа технолошког прогреса представљају "анђела који човеку олакшава и улепшава живот, али и немирног Фауста који га куша на сваком кораку."⁵⁰

Развој савременог криминалитета, а посебно његових најтежих облика (тероризма, трговине дрогама, људима и оружјем за масовно уништавање, организованог криминала, корупције), поставио је пред специјализоване државне органе такве задатке да они без употребе тајних начина прикупљања података, тј. посебних доказних радњи или специјалних истражних техника за потребе превентивног и репресивног рада или за потребе вођења кривичних поступака, нису у могућности да одговоре својим задацима. На пример, у документу Европског савета од 12. децембра 2003. године, под називом Безбедна Европа у бољем свету, који заправо представља европску стратегију безбедности, као главне претње наведени су: тероризам – који производи највеће насиље; доступност оружја за масовно уништавање; организовани криминал; слабљење државних система и приватизација силе.

Кривично-процесни аспекти се, у ствари, односе на реаговање овлашћених државних органа на најтеже облике криминала, као начине на које се у оквру правног система реагује на потребу ефикасног откривања и доказивања најтежих кривичних дела. Због тога су неке од најразвијених светских држава ово питање решиле тако што су органима кривичног гоњења, за потребе судских процеса, омогућиле употребу одређених информација прибављених путем тајног прикупљања података ван кривичног поступка, са једне стране, док су кривично-процесним законским нормирањем спречиле евентуалне злоупотребе тако прибављених података и информација, подизањем правних препрека (баријера) за тајне

⁵⁰ Станковић, Д.; Да ли подаци из личне-приватне сфере могу евентуално послужити као доказно средство у

кривичном поступку; Гласник адвокатске коморе Војводине, број 3 – Нови Сад, 1984; стр. 10;

опсервације, односно употребу таквих недопуштених доказа у кривичном поступку са друге стране.

Овим је решена дилема на такав начин да се не угрози равнотежа између захтева за ефикасношћу кривичног поступка и потребе заштите основних људских права. При томе, треба имати у виду да су најтежи облици криминалитета (тероризам, организовани криминал и слично) у значајној мери прикривени и тајни – приликом "регрутовања" чланства, корумпирања државних власти, извршења насилних кривичних дела, застрашивања, али и, што је најзначајније, приликом "прања" новца. Дакле, делотворна и успешна политика и стратегија за борбу против најтежих облика криминала требало би да има три нивоа: уочавање, идентификовање и препознавање припадника и сарадника злочиначких организација, као и лица у криминалној вези са њима; откривање легалних структура којима теку информације важне за опстанак и развој криминалне делатности злочиначке организације; улажење у траг незаконито стеченом капиталу.

Право на приватност личности

Као логична последица развоја технологије и њене практичне употребе, дошло је до отварања питања заштите података, као једног од сегмената заштите права на приватност, једног од темељних права човека, а уједно то питање представља и један од најкрупнијих изазова савременом праву и правној науци, насупрот до тада владајућем ставу "да су допуштена сва доказна средства, уз услов да нису супротна правном поретку државе и основним начелима кривичног поступка".

Право на приватност је прокламовано Универзалном декларацијом о људским правима од 10. децембра 1948. године, усвојеном од стране Генералне скупштине Уједињених нација. Одредбом члана 12. ове Декларације прописано је да нико не може бити изложен произвољном мешању у приватни живот, породицу, стан, преписку, нити нападима на част и углед. Осим тога, предвиђено је да свако има право на законску заштиту против оваквог мешања или напада. Међународним пактом о грађанским и политичким правима (одредбе члана 17.) предвиђа се да нико не може бити предмет самовољног или незаконитог мешања у његов приватни живот, породицу, дом и преписку.

Према општеприхваћеном тумачењу међународних конвенција о људским правима, приватни живот обухвата идентитет, инегритет, интиму, аутономију и сексуалност физичког лица, као и комуникацију са другим лицима.

Према члану 8. став 1. Европске конвенције о људским слободама и правима, "свако има право на поштовање свог приватног и породичног живота, дома и преписке". Други став наведеног члана Конвенције садржи јасно изражени принцип пропорционалности – "јавна власт се не меша у вршење овога права, осим ако је то у складу са законом и ако је та мера

неопходна у интересу националне безбедности, јавне сигурности или економске добробити земље, спречавања нереда или извршавања кривичних дела, заштите здравља или морала или заштите права и слобода других у демократском друштву".

Релевантно је напоменути да Европски суд за људска права, када разматра примену ових мера (у складу са члановима 6. и 8. Европске конвенције о људским правима и слободама), признаје да су ове мере потребне уколико се жели адекватно ухватити у коштац са криминалом у свим његовим појавним облицима. Суд, ради тога, не забрањује тајну присмотру, телефонско прислушкивање, рачунарску обраду података и слично, али захтева да нарушавање приватности и степен тог нарушавања буду нужни и пропорционални, те да је извршавање ових мера праћено процедуралним заштитама. Дакле, према општеприхваћеним стандардима, специјалне истражне технике морају бити: изричито предвиђене законом (начело легалитета); најадекватније, односно да не постоје блаже мере за остваривање циља (начело супсидијарности); употребљене за откривање тешких кривичних дела (начело сразмерности); као и да је претходно прибављена дозвола суда или да се оне обављају под надзором суда (начело судског надзора).

У децембру 1990. године Генерална скупштина УН је усвојила Смернице о рачунарским личним досијеима. Неколико година раније, Савет Европе је 1980. године усвојио Конвенцију о заштити појединаца при аутоматској обради личних података, као први обавезујући међународни инструмент и правни оквир за заштиту појединца од злоупотреба које могу наступити и уследити као последица сакупљања и обраде личних података.

Специјалне истражне технике у функцији сузбијања најтежих облика криминалитета

Познато је да постоје два основна облика (метода) у супротстављању криминалитету: превенција и репресија.

Превентивно (проактивно) деловање подразумева читав низ различитих политичких, економских и правних мера. Основно питање представља исказивање, профилисање и дефинисање политичке воље, да би се у свакој држави могла направити национална политика супротстављања криминалитету уопште, а посебно стратегије супротстављања неким његовим најтежим облицима – организованом криминалитету, тероризму, корупцији, трговини људима и оружјем за масовно уништавање и слично. Све остале мере из ове области директно зависе од овог суштинског услова. *Репресивно (реактивно) деловање* подразумева деловање судске власти и полиције, као дела извршне власти, на откривању и доказивању извршених кривичних дела, односно представља реакцију државе на криминал у конкретним случајевима. Несумњиво је да ту спада и коришћење посебних доказних механизма у преткривичним и кривичним поступцима против

најтежих облика криминалитета, а темељи се на закључку да "класични", у пракси уобичајени доказни методи нису довољни, јер, због природе истраживаних најтежих кривичних дела и њихових учинилаца, њима се ово деловање не може постићи.

Крајем XX века, примена специјалних истражних техника је стекла и своје међународно утемељење, поред оног наведеног у националним законодавствима. До тада је било неуобичајено да се међународни правни акти упуштају у решавање одређених конкретних доказних питања, везаних за посебне технике прикупљања и обезбеђивања доказа, али је развој и природа најтежих облика криминалитета утицала да се ова питања решавају и на међународноправном нивоу, јер је према проблемима у пракси схваћено да се на други начин не може водити успешна борба против најтежих облика криминалитета, а посебно оних који имају међународни карактер. Тако је на основу одредаба члана 20. Конвенције УН против транснационалног организованог криминала предвиђена и примена специјалних истражних техника⁵¹.

Свака држава потписница ове Конвенције обезбеђује у оквиру својих могућности и под условима прописаним њеним домаћим законодавством, ако то дозвољавају основни принципи националног правног система, предузимање неопходних мера омогућавања контролисане испоруке, као и коришћења других специјалних истражних техника, у циљу ефикасније борбе против организованог криминала. Међутим, ефикасност примене специјалних истражних техника, односно специјалних доказних механизма се тешко може и замислити без одговарајуће међународне сарадње, што је карактеристично за контролисане испоруке.

Коришћење специјалних истражних овлашћења и посебних техника истраге посебно је значајно када су у питању софистициране и сложене криминалне операције, као "прање" новца, када се делује у спречи са одређеним пословним субјектима, пре свега банкама и другим финансијским организацијама. У члану 4. став 2. Конвенције о прању, тражењу, заплени и конфискацији прихода стечених криминалом⁵², омогућено је држави потписници да усвоји законодавне и друге неопходне мере, које могу да обухвате и налоге: за праћење, осматрање, надзор телекомуникација, приступ компјутерским системима и израду одређених докумената.

Данас су веома ретка кривична законодавства која не предвиђају, у већој или мањој мери, одређена посебна правила за примену мера тајног прикупљања података или специјалних истражних техника када су у питању најтежи облици криминала. Однос тих посебних правила према општим правилима доказивања садржаним у кривично-процесном праву своди се на познату релацију између норми типа *lex specialisa* и *lex generalisa*.

⁵¹ Милошевић, М.; Организовани криминал; Београд "Службени лист СЦГ" 2003.; стр. 65;

⁵² Шкулић, М.; Организовани криминалитет; Београд, "Досије" - 2003; стр. 248-250;

С признавањем потребе да се у спречавању и борби против најтежих облика криминала морају користити одређене специфичне методе, које нису свакодневне и уобичајене код "класичног" или "конвенционалног" криминала, установљен је један корпус мера које се најчешће називају специјалним истражним техникама. Међутим, специјалне истражне технике за потребе превентивног рада полиције или кривично-судских поступака (репресивног рада) се различито називају у упоредном кривично-процесном законодавству. Тако на пример: у Немачкој срећемо термине "посебне истражне мере" или "посебне полицијске истражне методе", као и "прикривене истраге" (verdeckte Ermittlungen); у земљама англосаксонског правног уређења ове мере и радње се називају "прикривеним методама" (undercover methods) или "тајним операцијама" (undercover operation); у Србији се користи термин "посебне доказне радње"; у Црној Гори "мере тајног надзора"; на Косову и Метохији "скривене и техничке мере праћења и истраге"; у Републици Српској "посебне истражне радње"; у Хрватској "мере којима се привремено ограничавају уставна права и слободе ради прибављања података и доказа за спровођење кривичног поступка".

У наведене мере најчешће спадају: полицијска опсервација, надзор комуникација, компјутерске претраге, контролисана испоруке, употреба информатора, прикривених истражитеља и сведока-сарадника ("покајника"), вођење криминалистичко-обавештајних банки података, извршење симулованих кривичних дела давања и примања мита, откупа дроге, лица и оружја.

Један број метода специјалних истражних техника представља специфичне облике инфилтрације службеника овлашћених за спровођење закона (полицајаца) у криминални миље или средину, а ради прикупљања податка, информација и доказа о активностима осумњичених лица унутар криминалних група или организација.

Једно од питања са практичном последицом представља обим кривичних дела за која се могу користити специјалне истражне технике или посебне доказне радње. Државе чија законодавства познају примену оваквих мера углавном користе два начина одређивања ових дела: принцип енумерације (каталога) - где се експлицитно у закону наводе она кривична дела за која се могу примењивати ове методе; и принцип где основни критеријум за коришћење ових мера представља висина законом предвиђене казне затвора (нпр. преко 4 године). Међутим, у пракси је могућа и комбинација оба наведена начина. Приликом нормирања проблем представља то да обим оваквих кривичних дела не буде "преузак" али ни прешироко постављен, јер би у првом случају изостали очекивани ефекти, а у другом би ове методе биле стављене у исту раван са другим традиционалним методама прикупљања доказа. У сваком случају, код одређивања енумерације (каталога) кривичних дела за која се могу користити ове мере, треба се држати три начела: 1) да се обухвате тешка кривична дела; 2) кривична дела типична за активности организованог

криминала; 3) кривична дела код којих су истрага и прикупљање података традиционалним техникама истраге посебно тешки.⁵³

Основни државни субјекти за примену специјалних истражних техника

Основни државни субјекти за примену специјалних истражних техника јесу: криминалистичка (класична) полиција, државна тужилаштва и судови, који податке добијене овим мерама користе за превенцију од криминалитета, односно за потребе кривичног поступка. Треба имати у виду да се надлежности различитих државних субјекта понекад преплићу и управо то чини законско регулисање материје специјалних истражних техника или посебних доказних радњи за потребе судских поступака у односу на мере тајног прикупљања податка за потребе националне безбедности знатно отежаним. Због тога се с правом закључује да је законодавцу увек лакше да дефинише употребу специјалних истражних радњи за потребе полиције и судског поступка, него мера тајног прикупљања података када је реч о унутрашњим службама безбедности и њиховом раду на заштити националне безбедности.

Службе безбедности (понекад називане и "обавештајним службама") су једна од кључних компоненти извршне власти било које државе, са основним задатаком - независном анализом података битних за безбедност државе и друштва, као и за заштиту виталних националних интереса. Интересантно питање у вези с применом специјалних истражних техника представљају кривично-процесна овлашћења служби безбедности. Према Препоруци 1402 (1999)¹ од 26. априла 1999. године Савета Европе, која се односи на контролу служби државне безбедности у државама чланицама, унутрашње службе безбедности не би требало да буду овлашћене за извршавање задатака криминалистичке полиције, да воде истраге, да хапсе и притварају, нити би требало да буду укључене у борбу против организованог криминала, осим у случајевима када организовани криминал представља јасну опасност по слободни поредак демократске државе, а због високог ризика од злоупотребе ових овлашћења, као и да би се избегло "дуплирање" уобичајених полицијских активности.

Према томе, уочава се једна суштинска разлика између примене специјалних истражних техника извршене од стране полиције и правосуђа и мера тајног прикупљања података извршених од стране служби безбедности. Првенствени циљ примене ових истражних техника од стране полиције и правосуђа је процесуирање случајева, односно прикупљање валидних доказа за потребе вођења кривичних поступака поводом припреме или већ учињених кривичних дела. На другој страни, циљ примене тајних

⁵³ Радуловић, Д.; Законик о кривичном поступку; Правни факултет у Подгорици – 2004.; стр. 170;

мера прикупљања података од стране служби безбедности везан је за заштиту од делатности страних обавештајних служби, терориста или екстремиста које су усмерене на безбедност и друге виталне националне интересе (нпр. економија, приватизација, спољна политика). На основу тако прикупљених података, службе безбедности анализирају и процењују прикупљене податке, сачињавају процене угрожености за потребе највиших државних власти и предузимају одређене превентивне мере самостално или заједно са другим државним органима.⁵⁴

На пример, према одредбама Закона о сигурносно-обавештајном саставу Хрватске, мере тајног прикупљања података су: тајни надзор телекомуникацијских услуга, делатности и промета (садржаја, података о телекомуникацијском промету, локацији корисника, међународних телекомуникацијских веза); тајни надзор над поштанским и другим пошиљкама; тајни надзор и техничко снимање унутрашњости објекта, затворених простора и предмета; тајно праћење, мотрење и техничко снимање особа у отвореном простору и јавним местима; као и тајни откуп докумената и предмета.

У Србији Безбедносно-информативна агенција при обављању послова из своје надлежности примењује одговарајуће оперативне методе, мере и радње, као и одговарајућа оперативно-техничка средства којима се обезбеђује прикупљање података и обавештења. Такође, Војнобезбедносна агенција Србије тајно прикупља податке посебним средствима и методама, којима се привремено ограничавају уставом и законом утврђене људске слободе и права, само уколико законом предвиђене задатке није могуће извршити применом "класичних" метода оперативног рада или на други начин који не би захтевао несразмеран ризик и угрожавање живота људи. Под посебним средствима и методима тајног прикупљања података подразумевају се надзор, односно праћење и присмотра лица, уз коришћење техничких средстава за документовање, као и надзор над поштанским пошиљкама и другим средствима општења.

Делатност **криминалистичке полиције** представља комплексан и мултидимензионалан процес. Поступање поводом једног кривичног дела, испреплетано је са делатношћу поводом других повезаних или неповезаних кривичних дела. Понекад у повезаним кривичним делима постоји само један осумњичени, али исто тако и групе осумњичених могу бити умешане у једно или сва кривична дела. Поред тога, током криминалистичке обраде може доћи до откривања криминалних активности које су се одиграле у различито време и на различитим местима.

Инострана, али и домаћа пракса показује да у већини случајева полицијска делатност на сузбијању тешких облика криминала комбинује неке елементе реактивних послова (заснованих на истраживању и

⁵⁴ Милосављевић, Б.; Прислушкивање – наши прописи и европски стандарди; www.ccmr-bg.org/analyze/org;

документовању појединачних кривичних дела) са елементима проактивних послова (усмеравањем на одређене извршиоце) уз употребу криминалистичке анализе.

Проактивне полицијске активности често нису у директној вези с реактивним операцијама, али су зависне од њих, с обзиром на то да реактивни послови производе доказе који се могу користити за идентификацију, праћење, па и задржавање осумњичене особе. У исто време, ефикасне реактивне активности у извесном смислу зависе од проактивности, с обзиром на то да полиција реагује на појединачне случајеве потпуније и ефективније када делује у широком проактивном оквиру. Када је домаћа пракса у питању, можемо слободно констатовати да је поступање полиције поводом тешких облика криминала доминантно реактивно. Реактиван приступ има своја ограничења, а основно је да је он усмерен само на расветљавање конкретног, већ извршеног кривичног дела.

Без обзира на разноликост у дефинисању проактивног полицијског поступања, од тога да се ради о истражном процесу заснованом на обавештајним подацима и анализама, усмереним ка познатим криминалцима и праћењу њихове криминалне делатности, до тога да се ради о чистој превенцији криминала, такав приступ сузбијању тешких облика криминала у нашој пракси заступљен је тек у рудиментарном облику. Профил извршилаца тешких облика криминала изискује потребу сталног праћења њиховог рада и кретања ради стицања конмплетне слике о њиховим криминалним активностима. Ради превазилажења затеченог стања, потребно је изградити одговарајућу стратегију прикупљања обавештајних података о кривичним делима и њиховим извршиоцима, као и формирање јединствене базе таквих података на нивоу криминалистичке полиције.⁵⁵

Француска се сматра "домовином" савремене полицијске присмотре. Она се примењивала према замисли и налогу још у време кардинала Ришељеа, а у Наполеноново доба Фуше је развио праву мрежу доушника на читавом подручју Француске и на тај начин обезбедио јој епитет "полицијска држава".⁵⁶

Познато је да ради прикупљања доказа у борби против најтежих облика криминалитета полиција прибегава "тајним операцијама", које се према дужини трајања могу поделити на: краткорочне операције, које најчешће трају до месец дана (фингирани откуп опојних дрога); средњорочне операције, које трају до неколико недеља, а најдуже до шест месеци; "операције инфилтрирања", које нису временски ограничене, а подразумевају потпуну интеграцију у криминалну организацију.

⁵⁵ XVI Семинар права – Будва 8-12. јуна 2004. године; Божидар Бановић, Место и улога полиције у сузбијању

тешких облика криминала; стр. 71-73;

⁵⁶ Водинелић, В. и Алексић, Ж.; Криминалистика; Загреб – 1990; стр. 91;

Посебне мере и радње којима се задире у право на приватност

Специјалне истражне технике које треба ставити на располагање органима за спровођење закона (полиције) на пољу супротстављања најтежим облицима криминала обухватају: полицијску присмотру и дуготрајни полицијски надзор; тајно праћење, фотографисање и видео документовање – које значи надгледање и документовање кретања осумњичених лица и њихових активности, без њиховог знања, од стране полиције; коришћење уређаја за праћење и позиционирање – подразумева коришћење од стране полиције техничких средстава преко којих се идентификује локација осумњиченог лица или објекта на који су средства фиксирана; тајно надгледање разговора – подразумева надгледање, снимање и транскрибовање разговора осумњичених лица без знања или пристанка барем једног од лица која су подвргнута овој мери; праћење телефонског саобраћаја – значи прибављање извештаја од овлашћеног оператера о телефонским позивима усмереним од телефонског броја осумњиченог лица или према њему; претрес поштанских пошиљки – подразумева претрес и увид у садржај, од стране полиције, писама, телеграма и других пошиљки, укључујући ту и електронске (e-mail, SMS), које су упућене од осумњиченог лица или према њему; откривање финансијских података и праћење финансијских трансакција – подразумева прибављање информација од банке или друге финансијске одрганизације о стањима рачуна, депозита и других новчаних трансакција (једнократно или у одређеном временском периоду); извршење симулованих кривичних дела (корупције или куповине предмета кривичног дела); употреба информатора или доушника, прикривеног иследника и сведока-сарадника ("покајника").

Полицијска присмотра представља свакодневну и уобичајену полицијску проактивну (превентивну) делатност која се спроводи на јавним местима према тачно одређеним (осумњиченим) особама.

Израз скривено фото или видео праћење означава праћење, посматрање или снимање појединаца, њиховог кретања или осталих активности од стране прописно овлашћеног припадника полиције, уз коришћење фото или видео уређаја, а без знања или сагласности најмање једног од лица над којима се примењује ова мера.

Скривено праћење разговора означава праћење, снимање или записивање разговора од стране овлашћеног припадника полиције, уз коришћење техничких средстава без знања или сагласности најмање једног од лица над којима се примењује ова мера.

Симулирана куповина означава извршење чина куповине од осумњиченог лица предмета који могу користити као доказ у кривичном поступку или пак лица, које служи као предмет трговине људим.

Симулирање кривичног дела корупције (подмићивања) означава поступање које је исто као и кривично дело давања или примања мита, осим

што се изводи у циљу прикупљања информација и доказа у кривичном поступку.

Прикупљање информација и података преко сарадника (информатора) или доушника подразумева прикупљање сазнања о деловању осумњичених лица припадника криминалних група или организација преко трећих лица која су са њима у одређеној интеракцији, а под надзором припадника полиције.

Појам информатор (поверљива особа) у ширем смислу речи јесте криминалистичко-тактички збирни појам за низ категорија особа којима се полиција повремено или стално, али увек тајно, користи за добијање информација које су криминалистички важне, а односе се на планирање или извршавање кривичних дела, њихове учиниоце, саучеснике, организаторе, подстрекаче и слично. Овај криминалистичко-тактички институт је непрекидно повезан са свим врстама специјалне опсервације полиције; тајним надзором; постављањем клопки и слично.

Под информатором у ужем смислу подразумевамо особу која саопштава полицији информације поверљиве природе захтевајући да остане непозната (анонимна). Другим речима, потребно је поверљивој особи (информатору) заштитити идентитет у будућем кривичном поступку по сваку цену, макар то имало за последицу и обуставу поступка.⁵⁷

Мрежа информатора – док је информатор особа која свесно и тајно ради по налозима и под контролом полиције, мрежа информатора је једно од оперативно-криминалистичких средстава која се примењују у раду полиције. То је скуп свих информатора распоређених и усмерених тако да се обезбеђује правовремено и директно сазнавање чињеница занимљивих за полицију, као и брже, потпуније и ефикасније спровођење оперативних делатности полиције.

Под појмом прикривеног истражитеља (undercover agent) подразумевају се полицијски службеници или службеници другог државног органа који под сакривеним идентитетом-легендом дугорочно прикупљају информације и доказе у одређеном криминалном миљеу. Они се користе, по правилу, када друге мере не дају успеха, јер на путу њиховог остварења стоје многе препреке. Првенствено, главна препрека произлази из неповерења чланова злочиначког удружења или организације према новопридошлим или регрутованим члановима, што прикривеном истражитељу онемогућава успешан и брз продор у сам врх злочиначке пирамиде. Осим препрека ове врсте, разлози ретком коришћењу те мере налазе се и у недовољно јасној правној уређености оквира и услова деловања прикривеног истражитеља у криминалном миљеу. У пракси је забрањена употреба тзв. "агента провокатора" који самостално иницира извршење кривичних дела. Полицијска пракса разликује два облика

⁵⁷ Модли, Д.: *Информатори*, Министарство унутрашњих послова Републике Хрватске, Загреб, 1993, стр. 3-6.

прикривених истражних делатности: а) деловање полицајаца у оквиру радне смене, на улици, више успутно; они у грађанском оделу контактирају са припадницима криминалног миљеа, као агенти са скраћеним радним временом (partial undercover work); б) деловање полицијског службеника у улози прикривеног истражитеља са пуним радним временом, који се у потпуности инфилтрира и прихвата стил живота у "подземљу", под легендом постаје члан неке криминалне скупине (deep undercover agent).

Сведок сарадник је лице за које постоји основана сумња да је припадник криминалне организације и које је то изричито признало, а против којег је донето решење о спровођењу истраге или подигнута непосредна оптужница за дело организованог криминала, а које је оно у потпуности признало, а његово признање је поткрепљено другим доказима. У пракси се овај институт још назива и крунски сведок, сведок сарадник, као и сарадник правосуђа (collaboratori di giustizia) или *покајник* (pentit).

Мере тајног надзора комуникација или оно што се данас подразумева под њима постоје прилично дуго и примењују се у различитим модалитетима у сузбијању и спречавању криминала, при чему је њихова примена била ограничена с најмање три фактора: подручје примене, јер су донедавно представљале искључиви метод рада обавештајних служби, односно коришћене су приликом супротстављања политичким деликтима; њихова примена у борби против класичног криминала сматрана је недопустивом из морланих, хуманих и других разлога, те као таква несвојствена правној, демократски уређеној држави, због чега је била експлицитно или имплицитно законом забрањена; развој науке и технологије, пре свега електронике, није био на тако високом нивоу као данас, због чега примена појединих метода и није била могућа уопште или су ефекти примене били ограничени, али је електронска револуција омогућила такав обим њихове примене и са таквим резултатима, који су доскора били незамисливи, дакле ове технике су постале "суперефикасне".⁵⁸

У пракси се мере тајног надзора комуникација своде на: акустичну присмотру просторија, аутомобила и самог човека, као и телефонских веза (фиксна, мобилна и сателитска телефонија); преузимање факс-веза и модемске везе; преузимање компјутерских информација (електронска пошта), укључујући ту и радио-зрачење компјутера, улажење у базе података; тајно фотографисање и снимање, визуелно праћење објекта, као и лоцирање СМС порука на мрежи мобилне телефоније (за потребе утврђивања локације траженог лица), упућених од стране криминалистичке полиције или служби безбедности. За тајни надзор комуникација користе се и сателити, као и уређаји за прислушкивање кабловских веза са широкопојасним пријемником. Осим изнетих мера, у пракси је присутан

⁵⁸ Бановић, Б.; Специјалне истражне радње и њихов допринос откривању и доказивању кривичних дела и

извршилаца; Ревизија за криминологију и кривично право број 2/2006; Београд, 2006; стр. 131-133;

поступак познат као мерење, који укључује употребу уређаја који бележе бројеве позване са одређеног телефонског апарата, као и време и трајање сваког позива.

Програмске или растер претраге (прочешљавања) – заправо представљају методе рачунарског обрађивања доступних података (немачки – Rasterfahndung), односно растер прочешљавање као метод који је нашао широку примену у борби против организованог криминала (али и тероризма) у Немачкој, Сједињеним Америчким Државама, Аустрији, Хрватској и другим земљама. Иначе, ова специјална истражна техника се састоји у аутоматском (компјутеризованом) претраживању идентификационих података одређених лица, који имају индицијални значај, односно сужавају круг осумњичених или упућују на евентуалног учиниоца дела организованог криминала. Поред тих термина, у упоредноправној пракси се говори још и о аутоматском рачунарском претраживању личних и других података, компјутерском срањивању података и слично.

Када говоримо о растер претрагама или рачунарском претраживању личних и других података, потребно је имати у виду да оно спада у област специјалних истражних техника којима се задира у право на приватност.

Растер прочешљавање је коришћење података који се налазе у приватним или јавним банкама података према унапред утврђеним криминалистичким критеријумима (растери) у циљу откривања осумњиченог и проналажења других лица и предмета. Повезивањем различитих банака података, стварањем интегралних система података отвара се и могућност приступања информацијама различите природе (здравствено осигурање, пореско стање, банковни рачуни, војна обавеза, судски поступци и слично) о грађанима и стварање комплетне слике о њиховој личности. Уобичајена форма ове радње је упоређивање доступних података путем аутоматске обраде са постојећим подацима или са новим подацима који су настали програмским прочешљавањем.

У пракси се разликују две врсте упоређивања података, негативно и позитивно. Код негативног долази до брисања полазног податка ако се покаже нека конвергенција у односу на податак са којим се врши упоређивање, односно оно доприноси елиминацији одређених лица из круга осумњичених аутоматизованим претрагама кроз полицијске, административне и друге евиденције. У случају позитивног упоређивања, ствара се нови податак на основу пронађених подударних података, односно врши се утврђивање круга осумњичених лица на основу одређених карактеристика, чињеница или способности које су запажене код непознатог учиниоца кривичног дела.

Растер програмом се утврђени подаци могу даље дорађивати и употпуњавати другим растер програмима, што служи сужавању круга сумњивих лица. Метод растер претрага је унео нови квалитет у криминалистички рад, јер се активности усмеравају на велики број лица која

нису класичним методама рада полиције осумњичена за извршено кривично дело. Из прикупљене масе података ће осумњичени бити издвојен тек након прибављања података који указују на индиције у вези са жртвом, посредно на учиниоца или на неке околности конкретног случаја. Ради се о обради огромног броја података, који се класичним радом полиције не би ни могли искористити. Растер претраживања су апстрактне природе и претходе раду усмереном на одређено лице. Суштину ове специјалне истражне технике представља омогућавање слободног приступа полиције свим евиденцијама које се воде аутоматизовано, што опет одудара од начела заштите права на приватност грађана и информатичко самоодређење⁵⁹.

Један од општепознатих примера растер прочешљавања користи се у раду саобраћајне полиције, приликом индентификације моторног возила непознатог извршиоца саобраћајног кривичног дела. Тада се на основу расположивих података, прибављених од очевидаца догађаја или криминалистичким увиђајем, преко компјутерске банке података полиције претражују подаци за сва возила одређених карактеристика (марке и типа, места регистрације, боје шасије и слично), након чега се формира ужи круг власника интересантних возила, са којима се криминалистичка обрада врши класичним полицијским методама.

За претраге информатичких банака података могу се користити и специјално конструисани компјутерски програми. Познат је случај сузбијања тероризма из Немачке, када се коришћењем програма "рачуна за струју и плаћање најамнине" дошло до сужавања круга осумњичених лица, а потом до идентификације и процесуирања. Проучавањем навика терориста, установљено је да они рачуне за струју у изнајмљеним становима плаћају готовим новцем инкасаторима или закуподавцу. Одлуком надлежног суда, полицији је допуштено да изврши приступ у банку података о потрошачима електричне енергије на подручју Хамбурга. Путем растер претраге, прибављени подаци су упоређивани са осталим подацима до којих је полиција дошла оперативним радом на терену, у првом реду са регистром лица која имају боравиште на другом подручју Немачке. Установљено је да у једном броју случајева, уместо лица које је пријављено на одређену адресу, струју плаћа неко друго лице или се струја плаћа готовином. На тај начин полиција је дошла до једног ужег круга сумњивих лица, у погледу којих је криминалистичка обрада настављена класичним средствима. Из наведеног примера је уочљиво како се обрадом великог броја независно повезаних података може доћи до одређених резултата у раду полиције, који другим класичним средствима рада не би били никада остварени⁶⁰.

Контролисана испорука је дозвола да законом забрањене пошилике (оружје, наркотици, људи, анитквитети и слично) неометано изађу или уђу, односно пређу преко територије једне или више држава, а да се при томе

⁵⁹ Сачић, Ж.; Организиран криминал – методе сузбијања; Загреб, "Информатор", 2001; стр. 111;

⁶⁰ Фејеш, И.; Савремени криминалитет и доказно право; Нови Сад, 2002; стр. 94-96;

прате до крајњег одредишта, ради идентификовања и хапшења припадника криминалних група или организација. Суштина је у томе да се приђе што је могуће више "врху пирамиде" криминалне групе или организације. Због тога се хапшење непосредних извршилаца ("мрава") и заплена забрањене пошљке одлаже до момента када се прикупи што је могуће више сазнања, информација и доказа, али и док се не идентификују главни организатори кривичног дела. Контролисана испорука се у међународној пракси може идентификовати као испорука при којој нема директне контроле, односно пошљка се само надгледа.

Примена било које од наведених мера подразумева законом утврђену процедуру по одобрењу и надзору судске власти, а један број техника је могуће спроводити и уз надзор државног тужиоца. Прецизно утврђена методологија примене специјалних истражних техника или посебних доказних радњи омогућава прикупљање доказа релевантних за судски поступак, што уједно представља и један од основних циљева примене ових мера и техника у раду полиције и правосудних органа. За примену специјалних истражних радњи потребно је испунити три основне претпоставке: надлежност суда за одлучивање о примени оваквих мера; постојање одговарајућег материјално-правног услова; поштовање законом прописане форме деловања надлежних државних органа у примени мера којима се одступа од неких уством прокламованих слобода и права.⁶¹

Закључак

Успешна борба против најтежих облика криминала захтева и одговарајуће реформе и измене надлежности органа државне власти (криминалистичке полиције, судства, државног тужилаштва, али и служби безбедности), прилагођене његовом сузбијању, али и заштити основних људских права (посебно права на приватност). Нажалост, још увек се примећује одсутност или недовољна организованост свих делова извршне власти и државног тужилаштва, насупрот учиниоцима најтежих кривичних дела, што онемогућује препознавање организационе мреже, обима и врсте криминала, али и законите делатности припадника злочиначких организација и криминалних група. Потребно је истакнути да важну фактичку особеност најтежих облика криминала, уз проблеме његовог сузбијања, представља дефетистичка констатација према којој "полиција и друштвена заједница знају ко су криминалци, али ни једни ни други нису способни да учине било шта у вези са тим."

Значајна је улога националног правосуђа приликом одобравања ових мера, које не смеју бити прешироко коришћене, односно судови морају у значајнијој мери заштити право на приватност и информатичко

⁶¹ Шкулић, М.: "Аудио надзор телефонских и других разговора у кривичном поступку", *Безбедност*, бр. 1/1997, Београд, стр. 21.

самодређење грађана, било према националном уставу, било према стандардима ЕУ и УН на пољу заштите људских права.

Спорно је питање у стручној јавности употребе две или више специјалних истражних техника или „надовезивање“, зависно од тога да ли је у конкретном случају за сваку специјалну истражну технику потребно испоштовати законом предвиђену процедуру, када дође до процене да се морају примењивати у исто време, или је могуће од стране надлежног суда одмах сачинити „каталог“ специјалних истражних техника у зависности од облика криминалних делатности (тероризам, организовани криминал, трговина људима и слично).

Коначно, избалансираним системским приступом, како према људским правима и слободама тако и, са друге стране, потребом за успешним и ефикасним гоњењем извшилаца најтежих кривичних дела, што само по себи укључује и примену специјалних истражних техника или посебних доказних радњи, могуће је максимално искључити злоупотребе, уз постизање циља који подразумева контролу и сузбијање најтежих облика криминала, као један од битних сегмената општег цивилизацијског прогреса друштва.

УДК:

Мр Милан Даничић

Висока школа унутрашњих послова, Бањалука

11. УЛОГА МЕНАџЕРА БЕЗБЈЕДНОСТИ У ИНТЕГРАЦИЈАМА И АКВИЗИЦИЈАМА ПРЕДУЗЕЋА

Резиме: Овај рад указује на значај безбједности у процесу интеграција и аквизиција⁶². У раду се обрађују најрелевантнија питања у области безбједности са којима се суочава тим који води процес интеграција и аквизиција и објашњава због чега је постојање менаџера за безбједност неопходно да би се на ефективан начин рјешавала питања која се тичу безбједности и да би се примјењивале одговарајуће безбједносне мјере.

Кључне ријечи: интеграција, аквизиција, менаџер безбједности, топ менаџмент, мјере безбједности, тим за интеграције и аквизиције, експерти, заштита информација, стратешке анализе.

Увод

Менаџер безбједности или његов стручни представник, тиму за интеграције и аквизиције служи као консултант, дајући му упутства и директиве за све активности у области безбједности. У ствари, он је експерт за сва питања безбједности. Поред те улоге консултанта, менаџер безбједности такође испуњава улогу менаџера одсјека или функцијског менаџера и одговоран је за усмјеравање и управљање свим активностима одсјека које се тичу безбједности. Улога шефа одсјека или функцијског шефа је слична улози било ког другог вође тима у процесу интеграција и аквизиција. Сваки шеф је одговоран за обезбјеђивање успјешног руковођења свим активностима које подупиру процес интеграција и аквизиција, а које су у вези са његовом тачно одређеном дисциплином или дисциплином одсјека;

⁶² Аквизиција означава тековину, стечено добро, зараду или стицање.

Интеграција означава процес обједињавања или стање обједињености.

нпр менаџер финансија осигурава да се све активности које се тичу финансија одвијају на прави начин од стране њега или његове организације, исто као што се менаџер капацитета брине о питањима у погледу капацитета.

Подршка безбједности у процесу интеграција и аквизиција може се подијелити на:

- a. Подршку прије интеграција
- b. Подршку после интеграција

Укупан напор у погледу безбједности може се подијелити на следеће три категорије:

- *Заштита самих напора*: мјере безбједности се примјењују на настојања у погледу интеграција и аквизиција да би се осигурало да та активност буде заштићена на прави начин. То подразумијева имплементацију мјера у погледу заштите повјерљивости покушаја, људи, информација и физичког актива.
- *Пружање експертизе која се тиче одређеног предмета*: менаџер безбједности служи као члан тима и даје упутства, директиве и консултације о свим стварима које се тичу безбједности.
- *Евалуирање стања безбједности циљног предузећа*: дужност менаџера безбједности је процјењивање стања безбједности циљног предузећа. У овом случају менаџер безбједности се понаша као ревизор програма за безбједност циљног предузећа и укупног стања у погледу безбједности. То постаје дио процјене укупног тима. Свако питање које се идентификује разматра се у погледу његовог ефекта на закључивање пословања.

Провођење интеграција и аквизиција захтијева много времена и напора. Трансакција може да буде скупа и комплексна. Тимови за интеграције и аквизиције укључују се у оне послове који уобличавају стратешку путању предузећа. Неке интеграције и аквизиције изазивају сасвим мале промјене, док друге могу да изазову велике промјене у начину пословања предузећа. У било којој врсти интеграције и аквизиције организација безбједности предузећа које купује друго предузеће има веома важну улогу. Менаџер безбједности треба да буде активан члан тима за интеграције и аквизиције од самог почетка. Од саме почетне одлуке да се тражи одређено предузеће, па кроз почетак процеса припрема, све до саме интеграције новостеченог или интегрисаног предузећа, безбједност има веома важну улогу.

Тим за интеграције и аквизиције има велики спектар одговорности. Послови које он склапа могу за предузеће имати велику вриједност. Уколико се не изврше на прави начин, они могу да доведу до катастрофе. Да би био ефикасан, тим за интеграције и аквизиције мора да буде високо

обучен у многим дисциплинама. Осим тога, чланови тима морају добро сарађивати под стресним а понекад и непријатељским условима. Интеграције и аквизиције доносе предузећу много екстерне пажње и утицаја, што, међутим, није увијек позитивно. Најпогоднији за руковођење овим процесима јесу тимови који имају велико искуство и располажу великим вјештинама и одговарајућим функционалним представницима. Осим тога, тимови за интеграције или аквизиције (или лишавање) морају да дјелују унутар добро дефинисаних оквира успостављених процеса. Ови оквири и процеси морају да буду институционализовани повељом предузећа.

Повеља за извршење интеграција, аквизиција и лишавања

Предузеће врши интеграције, аквизиције и лишавања у оним случајевим у којима ће трансакција те врсте промовисати дугорочни раст вриједности за акционаре. Топ менаџмент предузећа је одговоран за израду стратешких анализа и водича за развој дугорочне пословне стратегије. Када ова стратегија укључује интеграције, аквизиције и лишавања, топ менаџмент је одговоран за следеће:

- да идентификује циљно предузеће или пословне јединице за интеграције, аквизиције или лишавања
- да спроведе почетне анализе сваке потенцијалне стратегије и финансијске вриједности за предузеће
- да води све активности које ће осигурати да тим за припреме идентификује све исходе и ризике који су повезани са сваком потенцијалном интеграцијом, аквизицијом или лишавањем.
- да пружи упутства за процјену интеграција, аквизиција или лишавања
- да направи коначне процјене и препоруке за све потенцијалне интеграције, аквизиције и лишавања предузећа.

Интеграције и аквизиције су компликоване пословне трансакције. Оне постају још компликованије када се обављају на међународном плану. У данашњем свијету, након 11. септембра 2001. године, морају да се узму у обзир питања којима се придавало сасвим мало или скоро нимало значаја прије терористичког напада на Сједињене Државе који је извршен на овај дан. Вођење пословања на Средњем истоку постаје све опасније и проблематичније након дешавања од 11. септембра, као и након конфликта у Ираку.

Када се ради о интеграцијама и аквизицијама, треба напоменути да, уколико је компанија која се стиче смјештена у Сједињеним Америчким Државама или Европи, трансакција мора бити обављена у складу са законима, од којих је већина скоро донесена, који забрањују склапање и обављање пословања са било којом земљом или предузећем који су можда

укључени у финансирање тероризма Предузећа на Западу су такође суочена са рестрикцијама у погледу размјене или трансфера одређених врста технологије, тачније технологије која има потенцијал за војну примјену или технологије која се може користити у производњи и развијању оружја за масовно уништење.

Напоследку, ове рестрикције стварају ограничења у погледу размјене информација између компаније која стиче и циљног предузећа. Оне могу, у погледу добијања информација, да ограниче то шта једно предузеће може да научи о другом. Ово може да доведе до тога да предузеће које стиче не може на прави начин да одреди вриједност циљног предузећа. Претходно познавање обима наведених рестрикција помоћи ће сазнању каква ће се унија два предузећа креирати, односно сазнању да се она уопште неће креирати.

Кораци процеса за извођење интеграција, аквизиција и лишавања

Кораци трансакције за било коју интеграцију, аквизицију или лишавања се одигравају сљедећим редом⁶³:

- 1. Идентификовати циљно предузеће које је погодно у погледу стратегије и финансијског утицаја за предузеће које стиче, на основу разматрања јавних података.*
- 2. Направити препоруке у погледу истраге када резултати прве фазе, односно фазе идентификације, доведу до стратешког уклапања или неке друге користи за предузеће које стиче.*
- 3. Обавити припреме на тај начин што ће се успоставити тим који ће процијенити вриједност циљног предузећа. Тим мора да размотри све аспекте пословања циљног предузећа и припреми формалну процјену која укључује идентификовање ризика као и утицај посматрања и свих закључака у погледу вриједности предузећа. Ова процјена треба да буде достављена менаџменту предузећа.*
- 4. Одлуке о томе да ли процес наставити или не треба да буду базиране и донесене на основу приједлога тима за процјене и намијењене су менаџменту предузећа.*
- 5. Дефинисање параметара стратегије преговора и имплементације који ће резултирати закључивањем и потписивањем уговора са циљним предузећем.*
- 6. Јавно објављивање података о извршеној трансакцији. Ово објављивање не подразумијева објављивање повјерљивих података, већ само оних података који су у вези са трансакцијом.*

⁶³Према Edvardu A.Kolodziejju: Security and International Relations, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

7. *Мора се добити и сагласност владе, пошто је потребно испунити разне правне предуслове да би се трансакција имплементирала и ауторизовала.*
- Спровести уредан прелазак циљног предузећа у предузеће које стиче. Лишавање мора да буде усмјерено из предузећа, а аквизиција мора да буде интегрисана у предузеће*

Тим за интеграције и аквизиције предузећа које стиче углавном препушта правном одсјеку да се брине о овим стварима. У сваком случају, искуство показује да правни одсјек веома често не разумије добро све законе који су примјенљиви на безбједност, регулацију и рестрикције. Ово се посебно показало тачним у интеграцијама и аквизицијама између предузећа која се налазе у различитим земљама.

Менаџер безбједности не треба да очекује да правни кадар буде једини који ће пружити такве информације тиму. Стручњак за безбједност који је додијељен тиму треба да посједује знање о оваквим стварима и да заједно са правним кадром снабдијева тим овим информацијама. На крају, да би на успјешан начин помагао у погледу интеграција и аквизиција, менаџер безбједности мора до детаља да познаје примјенљиве законе да би се могла спровести заштита са што је могуће мање хаотичности, јер су обично интеграције и аквизиције у извјесној мјери праћене хаотичношћу.

Закони и регулација са собом доносе прописе владе. Прописи се могу користити као оруђе које ће помоћи у успјешној навигацији кроз правне и регулационе мјере. У сваком случају закони и регулација нису једине бригае којима су чланови тима за интеграције и аквизиције оптерећени. Обиље је тога што тим за интеграције и аквизиције треба узети у обзир. Обавеза тима је да претходно дефинише све нејасноће, како би се менаџмент увјерио да је тим компетентан и да има искуства и знања да ријеши проблеме с којима се сусреће у процесу интеграције и аквизиције .

Постојање функционалног тима који чине представници свих критичних дисциплина, заједно са добро дефинисаним планом, повећава могућности за успјех. Менаџер за безбједност обично се предвиди приликом успостављања тима за интеграције и аквизиције. Уколико се не позове да се придружи тиму, менаџер безбједности има обавезу да му сам приступи.

Улога безбједности у интеграцијама и аквизицијама

Улога безбједности унутар предузећа јесте да заштити људе, информације и физички актив и да ублажи ризик за актив предузећа.⁶⁴

Постоје нека питања која се често постављају у вези с улогом безбједности у интеграцијама и аквизицијама. То су питања:

- Због чега је потребна подршка безбједности у погледу интеграција и аквизиција .?
- Да ли су интеграције и аквизиције само обичне пословне трансакције?
- Какву вриједност менаџер безбједности доноси тиму за интеграције и аквизиције.?

Стручњак за безбједност који је укључен у интеграције и аквизиције мора да буде у могућности да одговори на ова питања, што је дио убјеђивања тима за интеграције и аквизиције да безбједност треба да буде интегрисана у дјелатност тога тима. Уколико се позове у тим одмах на почетку његовог формирања, стручњак за безбједност треба да буде у могућности да одговори на ова питања као дио оперативног безбједносног плана који је потребан да би се обезбиједила успјешна интеграција или аквизиција

Без обзира на то да ли стручњаци за безбједност имају улогу вођства у погледу безбједности или се само појављују као подршка тиму за питања безбједности, веома је важно разумјети сва питања безбједности као и улогу безбједности за пројекат.

На који начин безбједност може да помогне у процесу интеграција?

Интеграције и аквизиције су важне активности које имају велики утицај на било које предузеће. У неким случајевима, интеграције и аквизиције су толико велике да доводе до потпуне трансформације предузећа која се спајају, и условљавају креирање новог предузећа. Оваква акција није нешто што би требало узети олако. Осим тога, она се не дешава сама од себе. Потребно је много планирања и напора да би се спровела успјешна интеграција и аквизиција. Многе дисциплине пословања морају да буду дио процеса планирања. Безбједност није изузетак. Стручњак за безбједност или тим за безбједност морају да буду дио тима за интеграцију и аквизицију од самог почетка. То значи да још од фазе планирања тим за

⁶⁴ Безбједност :Амерички рјечник наслеђа дефинише безбједност као слободу од ризика или опасности или нешто што обезбјеђује или даје сигурност.

интеграције и аквизиције мора да има на уму безбједност и мора да има обезбјеђену подршку и залагање менаџера безбједности.

Као што је већ раније наглашено, стручњаци за безбједност морају да знају како почињу интеграције и аквизиције. Директори предузећа свјесно учествују у стратегији да би проширили или побољшали посао. Постоје многе опције које су им доступне за разматрање питања проширивања или побољшања пословања. Интеграције и аквизиције су број један што се тиче најбржег начина да се постигне раст пословања. Предузећа најчешће формирају тим стручњака који трага за могућностима у погледу интеграција и аквизиција. Идеје о потенцијалним циљним предузећима развијају се у оквиру овог тима. Овакви тимови углавном су сачињени од чланова који су експерти у погледу стратегије, финансија и улагања, као и од извршног руководства. Они, такође, треба да укључују и представнике безбједности.

Велике компаније могу себи да приуште луксуз да имају тим експерата (с пуним радним временом) који су посвећени интеграцијама и аквизицијама. Мања предузећа или предузећа која имају мање искуства у погледу интеграција и аквизиција немају могућности да себи приуште овакав редовни тим, који карактерише пуно радно вријеме, па она формирају интегрисани тим, који се састоји од запослених из самог предузећа, да би тражила могућности за интеграције и аквизиције. Оваквим тимовима, који се формирају од запослених из предузећа, углавном руководе финансијски експерти и планери стратегије, и извјесну подршку пружају им и експерти извана.

Укључивање експертизе извана је увијек добра идеја, ако ни због чега другог, а оно због уношења независне перспективе, односно ставова. Неко ко је довољно дистанциран од пословања помоћи ће у балансирању мишљења тима и на тај начин ће комплетирати његову експертизу. Није неуобичајно за тим који је задужен за интеграције и аквизиције да он интеграције жели толико јако да та жеља засјењује његову могућност да јасно види негативне стране постизања договора о интеграцији. Кориштење експертизе која долази извана може да помогне да се ово спријечи. Осим тога, ангажовање консултаната онда када у предузећу унутрашња експерта не постоји или постоји у јако малој мјери, може да буде корак обазривости.

Након што се формира језгро тима за интеграције и аквизиције, оно започиње посао идентификовања потенцијалних циљних предузећа. У овим раним фазама планирања треба се ослонити на асистенцију представника безбједности. Као дио напора у погледу идентификовања погодних циљних предузећа, прелиминарни посао тима тиче се учења да би се прикупило више информација о потенцијалним циљним предузећима. Управо у овим раним фазама безбједност може да почне да нуди подршку. Генерално у овој фази процеса безбједност може да пружи асистенцију у погледу истраживања, да би се омогућило предузећу да о циљној компанији научи што је могуће више. Ова подршка је исто што и истраживање пословне

прошлости потенцијалног радника. У овом процесу се могу користити исти кораци као и они у прикупљању конкурентских обавјештајних података.

Менаџер безбједности може да обави сличну процјену за циљно предузеће. Истраживањем судског записника, безбједност може да истражи да ли циљно предузеће или његови кључни директори имају било какву криминалну прошлост. Много чешће информације у погледу репутације предузећа могу да се сакупе преко брокера информација или јавних записника. Ове информације, уколико се сазнају на самом почетку, могу да помогну да се направе ране процјене као и да се донесу могуће ране одлуке. Нпр. познавање информација да је потенцијално циљно предузеће осуђивано због корупције, може да утиче на то како ће се процијенити вриједност потенцијалног циљног предузећа. Уколико информације објелодане проблеме у погледу много озбиљнијих ствари, може да се донесе рана одлука да се прекине напор, и на тај начин избјегну проблеми у будућности, и да се спријечи наношење срамоте, као и угрожавање репутације предузећа које је овом приликом хтјело да стекне одређену компанију.

Безбједност у почетним фазама подразумијева много више од квалитетних информација везаних за прошлост циљног предузећа. Ова улога менаџера безбједности и тима за безбједност у цјелини значи много више од самог истраживања.

Кориштење оперативних безбједносних метода

Заштита покушаја и напора, мјесто је гдје почиње безбједност. То је оно што прво треба да се разматра, односно узме у обзир од стране стручњака за безбједност и такође треба да буде од велике важности за тим за руковођење интеграцијама и аквизицијама. Уколико покушаји интеграција и аквизиција нису довољно заштићени, они могу да буду уништени или избачени из колосјека.

Безбједност је дисциплина заштите. Када се ради о подршци покушајима интеграција и аквизиција, та се одговорност не мијења. Скоро сваки члан тима за интеграције и аквизиције се фокусира на постизање договора. Сваки члан тима за интеграције и аквизиције врши процјену циљног предузећа у домену своје експертизе. На крају се ради заједничка процјена. У току тог процеса се јако мало чланова, а можда и ниједан, фокусира на заштиту покушаја, односно напора. Стручњак за безбједност мора да пружи руководству и експертизу која је неопходна да би се примијенио одређени степен заштите напора или покушаја. Стручњак за безбједност је одговоран за то да одређене мјере безбједности буду на мјесту, дужан да обезбиједи да сви чланови тима разумију које су то мјере и како да се ради с њима, и због чега су оне важне. Неинформисани тим неће успјешно задовољити захтјеве безбједности. Неук и апатичан тим ће их једноставно игнорисати.

Заштита напора односно покушаја раздваја се на три области⁶⁵ :

1. **повјерљивост напора**: заштита повјерљивости напора је пресудна. Када се трага за стратешким потезима који су од велике важности, као што је нпр. стицање неког предузећа, није мудро да се ова намјера изложи прерано. Прерано излагање намјера може алармирати конкуренцију, и на тај начин довести до тога да се спријечи трансакција. Осим тога, уколико на тржишту има индиција да се неки договор развија, то може да узрокује да цијена предузећа на тржишту брзо порасте. А уколико она превише порасте, управо тај пораст вриједности може да доведе до нарушавања договора. Ово може да узрокује да се цијена стицања одређеног циљног предузећа попне много више изнад оне коју је предузеће спремно или коју је у могућности да плати.

Одржавање повјерљивости интеграција и аквизиција у њиховим почетним фазама може да буде најважнији елемент у погледу заштите напора али, исто тако, и најтежи. Није природна појава за тим који располаже информацијама да оне на ефективан начин остану унутар граница тима и да се не дијеле, па чак и ако су ограничене, са онима који су изван тима. Осим тога, активности и понашање тима, уколико се он надгледа од стране добро обавештених људи, могу да буду објелодаћене. Повјерљивост се даље дијели на двије главне области које се узимају у разматрање:

- повјерљивост укупних покушаја, напора. Знање о томе да покушаји постоје треба да се држи подаље од свих оних који се налазе изван тима за интеграције и аквизиције. Објелодањивање ових информација може да компромитује или да угрози покушаје. Из конкурентских разлога може да буде потребно да се информација о постојању покушаја интеграција и аквизиција држи подаље од свих оних који не припадају тиму за интеграције и аквизиције. У одређеној тачки времена, све интеграције и аквизиције постану познате, али управо то објелодањивање мора да буде контролисано, промишљено и одобрено од стране извршног руководства. Не смије да се одвија случајно. Кад одређено предузеће планира да предузме акције у циљу стицања одређеног циљног предузећа, оно можда неће жељети да, бар у почетним фазама овог процеса, циљно предузеће буде свјесно тих планова. Уколико циљно предузеће постане свјесно да неко жели да га стекне, а то није у његовом

⁶⁵Према-Edvardu A Kolodziejcu: Security and International Relations, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

интересу, оно у том случају може да обезбиједи себи довољно времена да испланира све одбрамбене мјере како би спријечило одређено предузеће да га стекне.

- Повјерљивост рада тима мора да се одржава: чак и ако је јавно познато да одређени тим за аквизиције одређеног предузећа купује циљно предузеће, још увијек постоје неке ствари које треба да се држе у тајности. Специфичне стратегије, планови, процеси анализе, не смију да се откривају људима који се налазе изван тима за интеграције и аквизиције, без дозволе вођства тога тима или неког другог у ланцу извршног руководства. Неауторизовано објављивање може конкуренцији да пружи информације које она не посједује и на чијем прикупљању више не мора да ради. Ове информације могу чак и да послуже конкуренцији за предузимање противпозета, и да се на тај начин онемогуће интеграције и аквизиције или да се оне бар отежају. Неауторизовано објављивање информација може да омогући конкуренцији да добије вриједне информације уз јако малу, па чак и скоро никакву цијену.

Менаџер безбједности мора да сарађује са вођом тима, и обојица морају да прихвате и дијеле одговорност у погледу вођења заштите укупних напора, односно покушаја. Прихватање одговорности је дио процеса одговорности. Чланови тима играју веома важну улогу у заштити покушаја, односно напора. Сваки од њих треба да разумије потребу повјерљивости. Сваки од њих мора да се држи плана у погледу побољшања праксе и одговарајућег понашања да би се осигурала повјерљивост. Менаџер за безбједност је одговоран за процесе развоја и имплементацију процеса и процедура заштите напора. Периодично тестирање ових процеса и процедура је неопходно да би се осигурало да они и даље добро функционишу, као што се намјеравало .

2. **Заштита информација.** У неким случајевима су управо информације оно што је најбитније у процесу интеграција и аквизиција, успркос чињеници да је главни циљ тима да пронађе најбоље циљно предузеће за интеграције и аквизиције и да успешно спроведе ове интеграције или аквизиције, и на тај начин предузећу донесе намјеравану вриједност. Да би се ово ефективно извело, потребно је добијање и евалуирање информација. Информације су крвоток процеса интеграција и аквизиција. Информација је та која се тражи, добија и анализира, и на основу које се усмјерава одређено дјеловање. Уколико прикупљене информације немају интегритет и повјерљивост и уколико нису доступне онда када су потребне, оне губе своју вриједност. Уколико постоји иједна критична компонента у процесу заштите напора, онда је то информација.

3. **Заштита тима за интеграције и аквизиције.** Тим за интеграције и аквизиције такође може да захтијева заштиту . Не завршава се сав посао у погледу интеграција и аквизиција у склопу ограниченог простора предузећа. Веома често се тим излаже опасности споља да би употпунио задатак. Уколико је циљно предузеће за интеграције и аквизиције инострана компанија, неки или чак сви чланови тима ће морати да посјете то предузеће да би дошли до неких компоненти важних за употпуњавање својих анализа.

У таквим случајевима чланови тима за интеграције и аквизиције могу да захтијевају заштиту. Конкуренција, медији, као и посебне интересне групе могу имати жељу да сазнају више о њиховим активностима и да се приближе члановима тима. Ови контакти морају да буду контролисани и не смије се допустити да се дешавају случајно. Уколико су информације познате јавности, тимови могу да буду мета ватрених поборника националног који се супротстављају иностраним интеграцијама и аквизицијама. Терористи такође могу да покушају да задобију велики публицитет на тај начин што ће им тим за интеграције и аквизиције бити мета у криминалним акцијама. Ефективна примјена заштитних мјера је задатак безбједности, и то веома често у координацији са локалним безбједносним агенцијама .

Процјењивање стања безбједности циљног предузећа

- *процјењивање стања безбједности циљног предузећа.* Особа која је најспособнија и најприпремљенија за процјену стања безбједности у оквиру циљног предузећа јесте менаџер безбједности. У настојањима да се сазна што је више могуће о циљном предузећу, услуга менаџера за безбједност је неопходна. Да би био ефикасан, менаџер безбједности треба да буде равноправни члан тима. С овим задатком менаџер безбједности је једнак осталим члановима тима.

Посједовање знања о рањивости безбједности као и ствари које су за то релевантне у раним фазама процеса, омогућава тиму за безбједност да направи процјену циљног предузећа и да му одреди вриједност. Углавном питања безбједности никада не доводе до раскидања договора у погледу интеграција и аквизиција. У сваком случају, проблеми безбједности или потстандардни програм безбједности предузећа могу да имају утицаја на вриједност пословања. А све што може да утиче на вриједност договора, односно пословања, треба да се озбиљно узме у разматрање.

Као и сваки други члан тима, менаџер за безбједност мора да изврши процјену безбједности. Уколико препозна да ће у погледу времена као и доступности информација постојати одређена ограничења, менаџер за безбједност треба да располаже сетом мјера које ће користити да би

сортирао и евалуирао прикупљене информације. Јасно је да ово треба да се уради да би се дао смисао ономе што је научено и да би се потом те информације могле саопштити члановима тима као склоп информација који је од значаја и који ће бити од користи за укупну процјену.

У сваком случају, функционални тим прави евалуацију тренутног стања сваке функције унутар предузећа. Осим тога, сваки тим трага у правцу разумијевања будућег стања сваке функције и предвиђа потенцијалне одлуке или проблеме у погледу тога на који начин ови исходи и проблеми могу да утичу на моћ предузећа у будућности.

- *Помоћ при одвијању настојања* Брзина и темељитост су неопходни. Али, исто тако, пребрзо кретање може да доведе до грешке или до пропуштања информација. Уколико се иде преспоро, то може да буде превише скупо у погледу изгубљеног времена. Као што је то случај са свим пословним трансакцијама, и овде је „време новац“. Преспоро кретање ће такође пружити конкуренцији довољно времена да оцијени компанију. Менаџер за безбједност може и треба да помогне да се та настојања предвиде. Како се чланови тима крећу кроз процес интеграције и аквизиције, без сумње ће се исходи или проблеми развијати. Неки од ових исхода или проблема захтијевају уплитање или подршку безбједности. Уколико сте у могућности да реагујете брзо на проблеме у погледу безбједности на тај начин што ћете имплементирати потребне мјере или солуције, настојања односно покушаји интеграција и аквизиција ће се и даље одвијати.
- *Идентификовање синергије*⁶⁶ Већи дио напора тима у погледу интеграција и аквизиција улаже се да би се идентификовала потенцијална синергија која може да буде искориштена током фазе интеграције и која може да доведе до смањења трошкова, побољшања процеса или повећања продуктивности. Већина ових активности ће се десити након што дође до интеграције и аквизиције. У сваком случају, идентификовање потенцијалне синергије прије закључивања договора даје тиму за интеграције одговарајућу предност. До синергије долази када два предузећа споје своје различите снаге и на тај начин омогуће да се елиминишу или смање слабости и максимизира снага. Искориштавање синергије је пресудно за постизање смањења трошкова као и за избјегавање трошкова. У фази постинтеграција и аквизиција, од кадра у свим дисциплинама и функцијама предузећа ће се очекивати да испита своју организацију, и да при томе трага за могућностима синергије. Безбједност није изузетак Оно што треба да се испита је на који начин безбједност обавља посао у циљном предузећу. Када се споје

⁶⁶ Синергија подразумијева заједничко дјеловање, сарадњу и међусобну сарадњу чланова тима за интеграције и аквизиције.

два предузећа, очекује се, свакако, napредак у раду. Најбоља пракса оба предузећа је оно што треба да се узме у разматрање за усвајање, док је са друге стране лоша пракса оно што треба да се елиминише .

Литература:

1. John J. Fau, *Encyclopedia of Security Management*, Butterworth-Heinemann, London, 2003.
 2. Edvard A. Kolodziej, *Security and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
 3. Robert R. Robinson, *Issues in Security Management*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
 4. Carl A. Roper, *Risk Management for Security Professionals*, Butterworth-Heinemann, Boston, 1999.
-

M.S. Milan Daničić

Advanced School of Internal Affairs, Banja Luka

The role of security management in the integrations and acquisitions of the company

Summary:

This paper points out to the importance of security in the process of integration and acquisition⁶⁷. The most important questions regarding security are discussed in the paper that integration and acquisition team encounters and explains why security management is necessary in order to effectively solve the questions related to security and to implement adequate security measures.

Key words:

integration, acquisition, security management, top management, security measures, acquisition and integration team, experts, data protection, strategic analyses.

⁶⁷ Acquisition stands for achievement, , profit or acquisition.
Integration stands for joining process or state of joining.

УДК:

мр Синиша Каран
СИПА

**12. ПРАЊЕ НОВЦА,
13. СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ТИПОЛОГИЈЕ И
МОДЕЛЕ ФИНАНСИЈСКО-ОБАВЈЕШТАЈНИХ
ЈЕДИНИЦА У СВИЈЕТУ
14.**

Резиме:

Прање новца је процес којим криминалци покушавају прикрити истинско поријекло и власништво над имовином која је стечена криминалним активностима. Прање новца у БиХ је саставни елемент активности организованог криминалитета и доказан метод којим групе организованог криминалитета траже да трансформишу средства стечена криминалним радњама или своје илегалне активности у легитимно зарађена средства. Постоје три општеприхваћена нивоа у процесу прања новца: а) пласирање б) услојавање и в) интеграција. Док је ФОО-одјељење (финансијско-обавјештајно одјељење) задужено одговорношћу за координацију ове борбе, битку морају подржати сви битни учесници у, преваходно, финансијском сектору. Сви релевантни субјекти треба да остану усредоточени на борбу против прања новца. У сваком случају енормност ових пријетњи ојачава потребу за општом одбраном у сврху стварања безбједног окружења.

О прању новца уопште

Прање новца је изузетна пријетња интегритету финансијских установа којом се у неповољан положај доводе привредни субјекти који легално послују. Перачи новца уопштено не настоје остварити највишу стопу добити на новац који оперу, већ им је важније мјесто или инвестиција која ће им омогућити најлакше и најбрже рециклирање новца. Велика средства која се зарађују прањем новца утичу на пораст потражње за луксузним производима, пораст цијена некретнина и неких потрошних добара. У најгрубљој варијанти, незаконитост постаје основно начело економске активности.

Генерално посматрано, прањем новца, осим што се подрива слободна тржишна привреда, нарушава се и демократска политичка структура и политичка стабилност земље. Добро су познати случајеви да су представници кокаинских картела или мафије покушавали, и понекад успијевали, доћи у централна тијела власти појединих земаља и утицати на њих. У условима правне несигурности и развијене корупције јако се смањује интерес страних инвеститора за улагања у те земље. Прањем новца и корупцијом која је његова честа попутна појава ствара се опасна пријетња државној суверености, ауторитету државне власти, нарушавају демократске вриједности и јавне установе.

За већину земаља, прање новца покреће низ питања у вези с превенцијом, откривањем и кривичним гоњењем. Софистициране технике које се користе за прање новца дају додатну комплексност овом питању. Те софистициране технике могу да укључују много различитих типова финансијских и нефинансијских институција, те много различитих финансијских трансакција, укључујући пружаоце услуга као посреднике, пренос на различите земље, кроз њих и у њих, као и коришћење великог броја различитих финансијских инструмената.

И поред тога, прање новца је суштински једноставан концепт. То је процес којим се приход од криминалних активности маскира како би се сакрило његово нелегално поријекло. Прање новца уопштено подразумијева рјешавање, претварање или чишћење новца стеченог криминалним активностима (свих облика криминалитета), његов прелаз преко међународних граница и поновно укључивање у регуларне новчане токове.

У основи, прање новца укључује приход од имовине добијене криминалним активностима, а не саму ту имовину. Кад се врши прање новца, криминалци су награђени маскираним и наизглед легалним приходима. Једно је сигурно – новац добро функционише јер је лако преносив, широко је прихваћен и има стандардне вриједности свуда у свијету.

Кривични закон БиХ каже да је прање новца „...примање, замјена, држање, располагање, употреба у привредном или другом пословању новца или имовине за коју се зна да потиче из кривичног дјела...”.

Према дефиницији FINCEN-а (Финансијско-обавјештајна јединица САД), прањем новца сматра се „коришћење новца који потиче из илегалних активности прикривањем идентитета особа које су прибавиле новац и конвертирале га у средства која изгледају као да потичу из легитимног извора”.

Према дефиницији FATF-а (Радна група за спречавање прања новца), „прање новца је обрада средстава створених криминалним активностима ради прикривања илегалног поријекла таквих средстава”,

док радна дефиниција прања новца гласи: „ прање новца је начин да прљави новац постане чист” или „ прање новца је скривање чистог новца”.

Јасно је да се прање новца може дефинисати на више начина. Већина земаља прихвата дефиницију коју је усвојила Конвенција Уједињених нација против незаконите трговине наркотицима и психотропним супстанцама из 1998. године (United Nations Convencion Against Illicit Drugs and Psychotropic – Бечка конвенција), према којој се под прањем новца подразумева „конверзија или пренос имовине, са знањем да је та имовина резултат било каквог прекршаја или било каквих прекршаја (тада везаних за продају дроге), или чин учествовања у таквом прекршају или прекршајима са намјером сакривања или маскирања криминалног поријекла имовине или помагања било ком лицу које је укључено у извршење таквог прекршаја или таквих прекршаја с намјером избјегавања правних посљедица активности тог лица”.

Бечка конвенција додаје да прање новца укључује и „куповину, посједовање или коришћење имовине, са знањем у вријеме примитка те имовине да је она резултат прекршаја или више прекршаја... или чина учествовања у таквом прекршају или прекршајима”.

Уједињене нације дефинишу прање новца као „свако прикривање или покушај прикривања поријекла новца или капитала изведеног из криминалних активности”.

Према томе, у суштини, прање новца је процес којим криминалци покушавају прикрити истинско поријекло и власништво над имовином која је стечена криминалним активностима. Ако се оно успјешно обави, исти новац може изгубити свој криминални идентитет и појавити се као легитимно стечен.

Поједностављено, циљ перача новца јесте:

- пласирати новац у финансијски систем, без изазивања сумње;
- помјерати новац унаоколо, у оквиру многобројних надлежности или преко њих и често у серијама сложених трансакција, тако да постане тешко идентификовати његов оригинални извор;
- затим, помјерати новац назад у финансијски и пословни систем, тако да се он појављује као легитимно средство или капитал.

Чини се да процес прања новца изгледа веома компликован, премда упрошћено разликујемо три фазе или нивоа. Постоје три општеприхваћена нивоа у процесу прања новца:

а) **Пласирање** је физичко одлагање средстава стечених криминалом које криминалац жели пласирати у финансијски систем. Пласирање може бити обављено на многе начине, у складу са доступним могућностима.

б) **Услојавање** је одвајање средстава стечених криминалом од њиховог извора стварањем слојева трансакција дизајнираних за прикривање и давање изгледа легитимности.

в) **Интеграција** је ниво у којем се средства стечена криминалом третирају као легитимна. Ако је услојавање успјело, интеграција пласира

средства стечена криминалом натраг у економске токове као легитимна средства.

Ова се три основна корака појављују одвојено, а и као различити нивои, али се могу одвијати симултано или заједно, а могу се и преклапати. Расположиви механизам прања новца и потребе криминалне организације обликују начин коришћења ових нивоа.

У Босни и Херцеговини се стварању предуслова, прије свега правне и институционалне природе, те других видова организационих активности на путу борбе против прања новца и финансирања терористичких активности, пришло на организован начин, интензивно од 2003. године.

Полазне основе, према процјенама неких међународних институција о БиХ, биле су поразне: „...да је БиХ подложна прању новца, да се економија заснива на готовини, да је законска регулатива неуређена, а провођење закона слабо и подложно корупцији...“. Надаље, амбијент у БиХ је био карактерисан нестабилним политичким окружењем, као и несређеним унутрашњим приликама, високом незапослености, недостатком институција за провођење закона на нивоу БиХ, тзв. Балканским коридором за дрогу, лошим стањем на пољу трговине људима и другим проблемима. Све то скупа је овим активностима дало додатну тежину и одговорност.

У таквим околностима, БиХ је себи, на путу борбе против ових карактеристика амбијента, поставила неколико оквирних задатака, који се могу груписати у неколико области: а) правне претпоставке, б) институционалне претпоставке, в) међународне претпоставке и г) друге активности (обука и сл.).

Вођене су активности на нивоу извршне власти БиХ, као и агенција за провођење закона у БиХ.

Задати оквири су се реализовали успостављањем и доношењем:

- Закона о Агенцији за истраге и заштиту,
- Закона о спречавању прања новца,
- Измјена Закона о кривичном поступку и Кривичног закона (инкриминизација кривичног дјела прања новца),
- Законске регулативе у вези са тајношћу и размјеном информација,
- Закона о банкарству,
- Законске регулативе за регистрацију фирми,
- Успоставом ФОО-одјелења,
- Успоставом „Специјалне радне групе институција Босне и Херцеговине за спречавање прања новца”,
- Сачињавањем списка фиктивних фирми,
- Успоставом централног регистра рачуна при Централној банци,
- Успоставом механизма контроле финансијског сектора,
- Успоставом ИТ подршке у банкама,

- Ратификацијом и provedбом Стразбуршке конвенције Вијећа Европе о прању новца, претресу, привременом и трајном одузимању имовине стечене криминалом,
- Пријемом у Егмонт,
- Обуком институција за провођење закона,
- Транспарентним приступом јавности.

Као веома важно, у БиХ је требало усвојити различите међународне правне стандарде. Различити закони из области кривичног права могу представљати препреку ефикасној и успјешној борби против међународног организованог криминала. Стога је било неопходно усвојити такве законске мјере које ће омогућити откривање, замрзавање, привремено и трајно одузимање прихода стеченог кривичним дјелом и омогућити међународну сарадњу служби за спровођење закона, као и судску сарадњу током кривичног поступка.

У том смислу кључну улогу имају међународни правни стандарди. Њихов битан циљ је хармонизација законодавства на међународном плану како би се избјегли нежељени ефекти. Посебно је, међутим, питање ко тумачи већ повелики број међународних правних аката, када се она примјењују, да ли противрјече међусобно, као и друга практична питања.

Међународни стандарди су установљени на нивоу Уједињених нација (Бечка конвенција, Конвенција из Палерма, Међународна конвенција о спречавању финансирања тероризма, Резолуција Вијећа сигурности 1337, Глобални програм против прања новца, Противтерористичка комисија и др.), затим Савјета Европе, Европске уније, FATF-а (четрдесет препорука у вези са прањем новца, девет посебних препорука за финансирање тероризма), базелске Комисије за супервизију банака, Међународне асоцијације супервизора, Међународне организације комисија за хартије од вриједности, Егмонт групе и Moneuvala.

У периоду од 2003. до 2005. године Босна и Херцеговина је донијела неколико закона и подзаконских аката, циљајући на превенцију и откривање, између осталих, деликата прања новца и финансирања терористичких активности:

1. Закон о Државној агенцији за истраге и заштиту БиХ („Службени гласник БиХ“, број 27/04),
2. Закон о полицијским службеницима („Службени гласник БиХ“, број 27/04),
3. Закон о спречавању прања новца („Службени гласник БиХ“, број 29/04),
4. Кривични закон БиХ („Службени гласник БиХ“, број 37/03),
5. Закон о кривичном поступку БиХ („Службени гласник БиХ“, број 36/03),

6. Правилник о подацима, информацијама, документацији, методама идентификације и минимуму других показатеља неопходних за ефикасно провођење одредаба Закона о спречавању прања новца („Службени гласник БиХ“, број 17/05).

Типологије или технике за прање новца

Новац се може прати на више начина, почев од малих готовинских депозита на уобичајеним банковним рачунима (за каснији пренос), до куповине и препродаје луксузне робе. Незаконито финансирање се такође може преносити кроз серију комплексних међународних финансијских трансакција. Перачи новца су веома креативни – кад органи гоњења открију један метод, криминалци (перачи новца) ускоро нађу нови.

Различите технике које се користе за прање новца или финансирање тероризма најчешће се називају методима или типологијама. Термини методи и типологије користе се једнако и међу њима нема никаквих разлика. У било ком временском тренутку немогуће је тачно описати цијели универзум различитих метода које криминалци користе за прање новца или финансирање тероризма. Штавише, њихови методи ће се највјероватније разликовати од земље до земље, због великог броја карактеристика или фактора који су јединствени за сваку појединачну земљу, укључујући њену привреду, комплексност финансијског тржишта, режим ПДВ, напоре које та земља улаже у имплементацију законског оквира и степен међународне сарадње. Уз то, методи се стално мијењају.

Ипак, различите међународне организације произвеле су изузетне референтне радове о методима и техникама за прање новца. FATF, односно Међународна радна група за спречавање прања новца је припремила референтне материјале о методима у оквиру својих годишњих извјештаја и годишњих извјештаја о типологијама. Различита регионална тијела налик на FATF такође обезбјеђују информације о различитим типологијама које су виђене у њиховим регионима. Уз то, Егмонт група је произвела компилацију стотину систематизованих случајева везаних за борбу против прања новца својих чланица – јединица за финансијско обавјештавање. ФОО-одјељење БиХ је чланица Егмонт групе и партиципира у овим активностима, посебно на регионалном плану (земље бивше Југославије).

Опште типологије

Nomininees

Ово је једна од најчешћих метода прања новца и скривања капитала. Перач користи чланове породице, пријатеље или сараднике којима заједница вјерује и који неће привући пажњу, да извршавају трансакције у његово име, уз коришћење просторија које "Nomininees" посједује, затајивање извора и власништва предметних средстава.

Структурирање или "smurfing"

Многи појединци полажу готовину или купују банковне мјенице код различитих институција, или једна особа врши трансакције у износу који је мањи од онога који мора бити пријављен ФОО-одјељењу, а готовина се накнадно пребацује на централни рачун. Ове особе, које обично знамо као "смурфс", нормално не привлаче пажњу, јер се баве средствима која су испод границе за пријављивање и чини се да извршавају уобичајене трансакције.

Куповина капитала гомилом готовине

Појединци купују веће предмете као што су аутомобили, бродови, некретнине, умјетнине и драго камење. У многим случајевима перачи користе капитал, али се дистанцирају од њега тако што га региструју на име пријатеља или рођака. Капитал може такође бити препродат за даље прање средстава стечених криминалом.

Позајмица од банке

Користећи овај метод, криминалац даје свом сараднику износ нелегитимног новца, а сарадник припрема папире за хипотекарни кредит за криминалца у истом износу, укључујући сву или потребну документацију. Ово ствара привид да су средства криминалца легитимна. Легитимност шеме се даље појачава редовно организованим уплатама рата кредита од стране криминалца и давањем других средстава за трансфер новца.

Легитимно пословање / "Co-mingling" средства

Криминалне групе или појединци могу преузети или инвестирати у пословање које уобичајено користи велике готовинске трансакционе износе како би помијешали средства нелегитимно стечена криминалним

путем са средствима која потичу из легитимног пословања. Криминалци могу такође бирати послове који уобичајено примају готовинске уплате, укључујући ресторане, барове, ноћне клубове, хотеле, мјењачнице и компаније које се баве аутоматизованим машинама за продају робе. Они ће, затим, уметнути криминална средства као лажан доходак помијешан с приходом који у супротном неће бити довољан за одржавање легитимног пословања.

Саучесништво банке

Саучесништво банке се дешава када је запослени у банци умијешан у олакшавање дијела процеса прања новца.

Новчане услуге и мијењање валута

Појединци често користе средства стечена криминалом за куповину страних валута како би их могли пребацити на offshore банковне рачуне било гдје у свијету.

Кријумчарење валуте

Средства се помјерају преко граница како би се прикрио њихов извор и власништво и како би перачи избјегли излагање закону и систему који снима улаз новца у финансијски систем. Средства се кријумчаре на различите начине (путем поште, курира и пакетима причвршћеним уз тијело), често у земље које немају политику борбе против прања новца или у оне са строгим банковним законима о тајности.

Електронски трансфер средстава

Односећи се као и на телеграфски трансфер или кабловски трансфер, ове методе прања новца се састоје од слања средстава електронским путем из једног града или земље у другу како би се избјегла потреба физичког транспорта валуте.

Коцкање у казинима

Појединци доносе готовину у казино и купују чипове за клађење. Након игре и само неколико клађења, коцкар врши исплату остатка чипова и тражи чек од казина.

Примјери неких новијих (2006. година) типологија у свијету:

Незаконите арбитражне трансакције стране валуте

- Страна валута која улази у локалну земљу. Страна валута у готовини се прикупља као резултат неке криминалане радње. Генерално се у земљу уноси тајно, а да се не поштују све правне обавезе, или се не пријављује.

- Стицање стране валуте у локалној земљи. Страна валута може бити купљена од стране појединаца или компанија (чије економске активности могу бити законите или не), новцем који може бити чист или не.

- Пренос стране валуте у другу земљу. Страна валута се преноси у готовини у неку другу земљу. Ово може бити у складу са свим правним, царинским, берзовним и пореским обавезама или тајно и против закона.

- Страна валута која се депонује у страниој земљи. Страна валута се депонује у готовини у некој банци неке земље, а депоновање може бити извршено уз поштивање правила или тајно и нелегално, у зависности од тога на који начин је новац ушао у ту земљу.

- Располагање новцем у локалној земљи. Новац депонован на банковним рачунима у страниој земљи размјењује се за локалну валуту. Он се може користити легално преко финансијских посредника и кориштењем законитих метода, како на сређеном тржишту тако и на слободном тржишту. У супротном, све то може бити урађено уз кориштење више електронских картица чији су власници евентуално фиктивни или су посудили своја имена за подизање готовине.

- Трансфери незаконитог новца структурирани кроз међународне новчане пошиљке. У циљу избегавања пријаве трансакције, што је дефинисано различитим прописима који се тичу дефинисања готовине, дознаке трансакција су испод прага. Перачи обично подијеле износе трансакције испод законског лимита.

- „Песо брокер” (Песо размјена на црном тржишту). „Алтернативне службе за слање новца”, које се зову „неформални системи за трансфер новца”, генерално се повезују са одређеним географским регионима и зато добијају различита имена у складу са локацијом на којој се налазе: хавала, хунди, црно тржиште, песо размјена и други.

- Међународна симулација позајмица и капитализација легитимних компанија незаконитим средствима. Кориштење правилно инкорпорираних обвезника за које постоји доказана финансијска евиденција је обично један од најчешћих метода прикривања правога власништва и поријекла новца. Ове компаније се зову фронталне компаније (основне) за легализацију новца.

- Физички транспорт незаконите добити из криминала. Прекогранични пренос новца је метод који криминалци користе, а који укључује, на примјер, службе за транспорт путника и робе, курире и др.

Типична шема која се може сматрати почетном фазом „намјештања“ прања новца.

Уочене типологије прања новца на нашим просторима

Пореске утаје

Може се препознати једна општа типологија "прања новца" са предикатним кривичним дјелом "пореске утаје". Ова општа типологија (карактеристична прије увођења пореза на додатну вриједност) има три подгрупе или облика, у зависности од тога ко су утајивачи пореза, и то:

1. Фирма задњи велепродавац,
2. Фирма задњи велекупац и
3. Треће лице или група лица.

Заједничка карактеристика за сва три облика је велепродајно раздужење робе на фирму недоступну контролним органима. Поријекло новца је непознато и упућује на разне видове криминалитета, пореска утаја није „класична“ утаја пореза из

„легалног“ пословања, а новац по сазнањима упућује на криминално поријекло из најтежих облика кривичних дјела. Као посљедица немогућности органа за провођење закона у БиХ да контролишу валидност докумената, било је могуће да се појави велики број „фиктивних фирми“.

Наводимо неке примјере и различите модусе „фиктивних“ фирми:

1. недоступна предузећа,
2. непостојећа предузећа,
3. незаконито основана предузећа и
4. паралелна предузећа.

Злоупотреба легитимних предузећа

„Организатори“ уцјенама и другим начинима присиле користе легитимна предузећа којима посао не иде, односно, користе предузећа која за њихове потребе оснивају лица која имају битно смањену радну способност.

Утаја пореза, кориштење подметнутог човјека

Свакодневне уплате – полози готовине већих износа новчаних средстава на рачун предузећа у којем је уплатилац лично и директор и овлашћена особа, а истовремено даје налоге за уплату различитим пословним субјектима који нису комитенти наведене банке.

Вриједносни папири

Уочене су сљедеће типологије прања новца кроз трговину вриједносним папирима:

- Блок-послови су послови купопродаје у којима је препуштено купцу и продавцу да самостално одређују цијену дионица, независно од цијене дионица на берзи, уз услов да укупна вриједност посла мора износити преко 500.000,00 КМ. Ови послови су коришћени у сврху:

- извлачења новца из правних лица на рачуне физичких или других правних лица, тако што фирма купује дионице по нереално високој цијени или их продаје по нереално ниској цијени,

- прикривање поријекла новца – страни држављани доносе веће износе готовог новца непознатог поријекла и предају га у земљи у коју долазе физичком лицу које за тај новац на своје име купује дионице. Ове дионице су касније предмет купопродаје у блок-послу по цијени нижој од тржишне, а у том послу страни држављанин плаћање врши својим новцем и долази у посјед дионица веће вриједности, чијом продајом по тржишној вриједности може приказати да има новац са поријеклом из трговине вриједносним папирима.

- уговори о поклону – слична ситуација као код "блок послова", гдје се лице, стварни посједник новца за који су дионице набављене, појављује као поклонопримац дионица којима касније легално располаже.

- продаја туђих дионица на основу фалсификоване документације – ради се о томе да криминалци прибављају фалсификате личних докумената лица која стварно посједују вриједносне папире. На основу тих докумената они завршавају комплетну процедуру продаје дионица које су посједовала та лица.

ПДВ (Порез на додату вриједност)

- Фирма није регистрована као ПДВ обвезник – фирма се не налази на регистрованој адреси и нема пословне активности из којих би потицао новац за увоз робе. Лице које је евидентирано приликом регистрације фирме као одговорно лице или неко друго лице полаже готов новац на рачуне фирме и трансферише га путем шпедитерске куће Управи за индиректно опорезивање на име плаћања царине и ПДВ-а, као обвезник дажбина приликом увоза. Роби се након увоза губи сваки траг. Тржишна вриједност робе је знатно већа од оцарињене вриједности робе. Избјегнуто је плаћање ПДВ-а у наредним фазама трговине робом.

- Фирма је регистрована као ПДВ обвезник – не налази се на регистрованој адреси и нема пословне активности из којих би потицао новац за увоз робе. Лице које је евидентирано приликом регистрације фирме као одговорно лице или неко друго лице полаже готов новац и

трансферише га на име плаћања царине и ПДВ-а, а роби се након увоза губи сваки траг.

У наведеним случајевима је уочено да је приликом увоза робе у БиХ приказивана мања вриједност и количина увезених артикала (фактурна вриједност) на које је плаћана царина и ПДВ.

- ПДВ преваре у иностранству – постојеће фирме из других земаља у циљу утаје пореза у властитој земљи, робу продату у властитој земљи фиктивно приказују као извезену у Босну и Херцеговину, и по том основу остварују право на поврат ПДВ-а у тој земљи (у ту сврху самостално или уз помоћ лица из БиХ користе наведене фирме из БиХ – непостојеће, недоступне, незаконито основане или паралелне).

Приватизација

- Страни улагач формално уплаћује новац на рачун приватизоване фирме, по основу емисије дионица, чиме се окончава поступак приватизације и значајно повећава удио у власништву фирме, да би та средства одмах вратио назад у матичну фирму у иностранству у виду позајмице.

Типови финансијско-обавјештајних јединица у свијету

На састанаку у Бриселу 1995. године одлучено је да се формира неформална група како би се стимулирала међународна сарадња. Чланице ове, данас познате као Егмонт групе (коју чине финансијско-обавјештајне јединице – FIU), састају се редовно како би пронашле начин за сарадњу, посебно с обзиром на размјену информација, обуку, те подјелу искустава.

Државе морају проћи кроз формалну процедуру коју је поставила Егмонт група како би биле препознате као државе које испуњавају услове и биле дефинисане као финансијско-обавјештајне јединице.

FIU-јединице морају, у најмању руку, примати, анализирати и пружати информације о сумњивим и неуобичајеним финансијским

транзакцијама које пријављују финансијске институције надлежним тијелима. Иако свака FIU-јединица дјелује према различитим упутствима, највећи број њих, под одређеним условима, може размјењивати информације са страним FIU-јединицама.

Иако се разликују на више начина, финансијско-обавјештајне јединице имају заједничку дефиницију која се односи на њихову основну функцију: оне служе као национални центри за прикупљање, анализу и пружање информација које се односе на прање новца и финансирање терористичких активности. Те три функције представљају основну дјелатност свих FIU-јединица које је признала Егмонт група. Дефиниција јединице FIU је уобличена (установљена) 1996. године у Егмонт групи. Сличне дефиниције такође почивају на те три основне функције и инкорпориране су у ревидиране FATF-ове препоруке 2003. године и двије глобалне конвенције (Палермо конвенција и УН конвенција против корупције).

Посебне активности у БиХ су биле усмјерене ка успостави финансијско-обавјештајне јединице (FIU или FID - униформни назив за све овакве јединице). Велике расправе су вођене о моделу (типу) који би био најефикаснији за прилике у БиХ. Изабрани модел финансијско-обавјештајног одјељења (ФОО-FIU) је мјешовити-хибридни тип (по својој унутрашњој структури), мада се официјелно води као полицијски тип, пошто се налази у оквиру полицијског органа.

ФОО-одјељење је успостављено (члан 16. Закона о спречавању прања новца) као финансијско-обавјештајна јединица или одјељење за извршавање функција за примања, прикупљања, биљежења и анализирања података, а када је то прописано Законом о спречавању прања новца или другим законима, оно податке просљеђује тужиоцу и на основу овлашћења истражује и другим овлашћеним лицима просљеђује информације, податке и документацију за примљену у складу са одредбама Закона о спречавању прања новца. ФОО-одјељење је постало оперативно 28.12.2004. године, односно даном ступања на снагу Закона о спречавању прања новца Босне и Херцеговине.

Данашњи резултати рада ове јединице (ФОО) потврђују да је изабран нојоптималнији и веома ефикасан модел. Такође је требало, поред дјелотворног FIU, створити и стручне финансијске аналитичаре и истражиоце, дјелотворне тужиоце и судије, те створити амбијент за њихов заједнички рад. Искуство је било оскудно или готово никакво.

Међутим, треба нагласити да је таква подјела у извјесном смислу произвољна и да су могуће и друге подјеле јединица FIU. Ипак, ове категорије показују да је велика разноликост административних договора према којима се формирају финансијско-обавјештајне јединице у свијету.

Питање модела или типа FIU-јединице у посљедње вријеме добија на актуелности. Основни разлог лежи у тежњи да се пронађе што

ефикаснији модел који даје видљиве резултате. Показало се у пракси да сваки од модела има своје добре и лоше стране.

Широка леза типова FIU-јединица у свијету може бити сведена на четири назива: а) административни тип FIU, б) полицијски тип FIU, в) судски или тужилачки тип FIU и г) мјешовити или „хибридни“ тип FIU.

Административни тип FIU

Овај тип је увијек дио структуре или је под надзором неке управе или агенције која не припада полицијским или судским тијелима. Административни тип FIU понекад конституише одвојену агенцију смјештену под независан надзор неког министарства или управе („аутономан“ тип FIU) или која није смјештена под такав надзор („независни“ FIU). Главни логични разлог за такву структуру је постављање „buffera“ (заштите, међуспремника, одбојника) између финансијског тијела (уопштено гледајући, институција и професија које подлијежу обавези извјештавања) и тијелâ за провођење закона која су задужена за истраге о финансијском криминалу и процесуирање.

Стварна управна локација за такав тип FIU варира: најчешћи је договор о структури FIU унутар министарства финансија, централне банке или при регулаторној агенцији. Неколико их је уређено као посебна структура, независна од било којег министарства (нпр. STIF/CFI у Белгији). У највећем броју случајева, одлука да се уреди FIU изван полицијског система такође води одлуци да ће моћ FIU бити ограничена на примање, аналитичку обраду и подношење извјештаја о сумњивим трансакцијама и других извјештаја, те да FIU неће имати овлашћења за истрагу и процесуирање.

Предности овог типа

FIU дјелује као повезница између финансијског и других сектора који подлијежу обавези извјештавања, на једној страни, те тијелâ за провођење закона на другој страни, избјегавајући на тај начин стварање директних, институционалних веза између тих институција и тијелâ за провођење закона приликом давања података на поступање тијелима која проводе закон.

Финансијске институције имају више повјерења ако приликом давања информација знају да ће откривање информација бити ограничено на случајеве прања новца и финансирања тероризма, те да ће бити темељено на анализама FIU, а не на ограниченим подацима добијеним од извјештајних тијела.

FIU је неутралан, технички, те стручан саговорник финансијском сектору.

Ако је FIU смјештен у регулаторној агенцији, то је природни саговорник финансијске институције. Информације могу бити лако размјењиване са свим типовима FIU.

Недостаци овог типа

Пошто FIU није дио управе тијела за провођења закона, може бити кашњења у примјени мјера агенција за провођење закона, као што су блокирање сумњивих трансакција или лишење слободе осумњичених на основу финансијских информација.

FIU нема увијек правну моћ као што је имају тијела за провођење закона и судска тијела.

Административни тип FIU (уколико није потпуно независан) више подлијеже директном надзору политичких тијела.

Примјер земаља које имају административни тип FIU: Андора, Аруба, Аустралија, Белгија, Боливија, Бугарска, Канада, Колумбија, Хрватска, Чешка Република, Француска, Израел, Република Кореја, Лихтенштајн, Малта, Монако, Холандија, Холандски Антили, Панама, Пољска, Румунија, Русија, Словенија, Шпанија, Украјина, САД и Венецуела.

Полицијски тип FIU

У неким земљама нагласак на полицијски аспект FIU доводи до устројавања FIU као дијела полицијских снага, с обзиром на то да је ово најлакши начин да се устроји тијело са одговарајућом полицијском снагом без потребе за креирањем новог тијела и новог правног и административног оквира.

Оперативно, на такав начин ће FIU бити ближе осталим полицијским јединицама, таквим као што су јединица за финансијски криминал, и имаће користи од њихових стручњака и извора информација. За узврат, подаци добијени од FIU могу полицијским тијелима бити лакше доступни и могу бити употријебљени у било којој истрази, што им повећава корисност. Размјена информација може се вршити брзо, употребом постојећих националних и међунационалних мрежа за размјену криминалних података.

Предности овог типа

Надограђен је на постојећу инфраструктуру, тако да не постоји потреба успостављања нове агенције; пријава финансијског податка може бити максимално искориштена од стране полицијских снага; брза

полицијска реакција на индиције на праће новца и други озбиљни криминал; подаци могу бити размијењени коришћењем развијене мреже међународне размјене криминалних података (као Интерпол) и лак приступ кривичним евиденцијама и обавјештајним подацима.

Недостаци овог типа

Настоји бити више усредоточен на истрагу него на превентивне мјере; полицијска тијела нису природни саговорник финансијским институцијама; мора бити успостављено узајамно повјерење, иако је за то потребно одређено вријеме, а полицијским тијелима може недостајати финансијске стручности која је потребна за такав дијалог; FIU не добија увијек податке о трансакцијама изнад утврђеног износа; добијање приступа подацима финансијске организације (оним који се не односе на пријављене трансакције) увијек захтијева покретање службене истраге; извјештајна тијела могу се опирати одавању информација полицијским тијелима ако знају да могу бити употребљена за истрагу било којег кривичног дјела (не само праћа новца и финансирања тероризма) и одавању информација полицијским тијелима о трансакцијама које нису више него само „сумњиве“.

Примјери земаља које су уредиле полицијски тип FIU: Аустрија, Естонија, Њемачка, Мађарска, Исланд, Ирска, Њу Џерси, Словачка, Шведска и Уједињено Краљевство.

Судско-тужилачки тип FIU

Овај тип FIU успоставља се унутар судске власти, а најчешће под јурисдикцијом тужилаштва. Примјери таквих успостава налазе се у државама са традицијом континенталног права, гдје су јавни тужиоци дио судског система и имају овлашћења која су изнад истражних тијела, а која им дозвољавају да усмјеравају и надзиру криминалне истраге.

Предности овог типа

Главна предност овог начина успостављања је да се информација просљеђује из финансијског сектора директно агенцији која је лоцирана при судству за аналитичку обраду и процесуирање. Увијек има виши степен независности од политичког утицаја; добијена информација је директно дата тијелу које је овлашћено за истраге и процесуирање; допушта судска овлашћења (нпр. привремено одузимање средстава, замрзавање рачуна, обављање испитивања, задржавање људи у притвору, обављање истраживања) да одмах ступе на снагу.

Недостаци овог типа

Уопштено има исте недостатке који су наведени код полицијског типа FIU и може имати проблема у размјени података са FIU-јединицама које нису судског или тужилачког типа.

Примјер: Кипар и Луксембург.

Мјешовити или „хибридни” тип FIU

Ова, посљедња категорија обухваћа финансијско-обавјештајне јединице које представљају различите комбинације претходно описаних договора. Ова структура хибридног типа је један покушај да се добију предности свих елемената. Неки FIU комбинују карактеристике административног типа и полицијског типа FIU, док други комбинују овлашћења царине са полицијским типом FIU. За неке државе то је резултат удруживања двију агенција које су биле укључене у борбу против прања новца у једно тијело.

Можемо уочити да у неким FIU који су наведени као примјери административног типа FIU раде службеници из различитих регулаторних и полицијских агенција (тијела), задржавајући овлашћења својих изворних тијела (агенција). Међу државама које су уредиле „хибридни” тип FIU су и: Данска. Њу Џерси и Норвешка. Овом типу FIU припада и ФОО БиХ. Неоправдано се у јавности често каже да је ФОО БиХ чисти полицијски тип FIU, што су и аргументи оних који заговарају другачији тип за БиХ (због слабости полицијског типа).

Генерално гледано, сви FIU су условљени вањским и унутрашњим факторима који су карактеристични за сваку земљу. Вањски фактори су: величина земље, јурисдикција, законодавство, минималан број запослених с обзиром на врсту унутрашње организације и сл. Унутрашњи фактори су: буџет, радни простор, субјективни разлози, искуство и сл. Постоје и друге подјеле, мање важне, као што су велики и мали FIU, са двије или више унутрашњих јединица, као и подјеле по неким другим параметрима.

Свеукупан значај активности прања новца демонстрира важност провођења јаког режима за борбу против прања новца. Процјењује се да би укупан износ новца који се у свијету опере могао бити негдје између 2 и 5 процената од свјетског бруто домаћег производа (отприлике 900 милијарди и 2, 25 трилиона долара).

Прање новца у БиХ је саставни елемент активности организованог криминалитета и доказан метод којим групе организованог криминалитета траже да трансформишу средства стечена криминалним радњама или њихове илегалне активности у легитимно зарађена средства.

Истраге су откриле да криминалне организације које се баве прањем новца покушавају манипулисати финансијским системом како би подстакле велики број противзаконитих активности. Активности прања новца имају

потенцијал за искривљавање економске слике и проузроковање негативног утицаја на раст економије.

ММФ-ове студије о односу раста бруто домаћег производа и прања новца у индустријским земљама су дошле до доказа да значајна смањења у расту годишњег бруто националног производа јесу учестала тамо гдје постоји повећање активности прања новца. С друге стране, однос са перачима новца и терористичким групама би могао изложити обвезника, било коју финансијску установу или финансијске посреднике, значајном ризику у погледу угледа, оперативности, правних проблема и окрупњавања. Ризик је чак и озбиљнији ако се накнадно покаже да су перачи новца стекли корист због недостатка ефективног мониторинга или нехатног сљепа одређене установе или посредника који су им омогућили да проводе илегалне активности.

Док је ФОО задужен одговорношћу за координацију ове борбе, битку морају подржати сви битни учесници у, преваходно, финансијском сектору. Сви релевантни субјекти треба да остану усредоточени на борбу против прања новца. У сваком случају енормност ових пријетњи ојачава потребу за општом одбраном у сврху стварања безбједног окружења.

Сарајево, 9.2.2007. године мр Синиша Каран

M.S. Siniša Karan
SIPA

**MONEY LAUNDRY, WITH SPECIAL REGARD TO TYPES
AND MODELS OF FINANCIAL-INTELLIGENCE AGENCIES
IN THE WORLD**

Summary:

Money laundry is a process in which criminals try to cover up the true origin and possession of the property gained through criminal activities. Money laundry in BiH is a component of organized crime and proven method which organized groups use to transform means gained through criminal activities or their illegal activities through legally gained means. There are three general levels of money laundry: a) distribution b) layering c) integration. While the FID (Financial-intelligence division) is responsible for coordination of this combat, all the relevant factors, especially the finance sector, must support the battle. All subjects involved have to focus on the combat against money laundry. In any case the enormity of these threats sharpens the need for defense in order to have a safe environment.

УДК:

Мр Александар Бошковић,
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

15. СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ У КОНЦЕПТУ ИСТРАГЕ У КРИВИЧНОПРОЦЕСНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ И СРБИЈЕ

Резиме: Истрага је једна од централних фаза кривичног поступка и од тога колико је она успешно спроведена добрим делом зависи и исход кривичног поступка, а самим тим и његова ефикасност. У савременом кривичнопроцесном законодавству заступљени су судски концепт истраге и тужилачки, односно тужилачко-полицијски концепт истраге. У раду се разматра проблематика која се односи на основне карактеристике истражног поступка у кривично процесним законодавствима Републике Српске, где је заступљен концепт тужилачке истраге, и Републике Србије, где ће од 1. јуна бити у примени концепт тужилачко-полицијске истраге, сходно новом ЗКП.

Кључне речи: Законик о кривичном поступку, истрага, јавни тужилац, тужилац, полиција, судија за претходни поступак, истражни судија.

Увод

Након распада СФРЈ и осамостаљења њених бивших република, Република Српска, као један од ентитета Босне и Херцеговине, преузела је скоро у целости ЗКП СФРЈ из 1976. године, који је, са одређеним изменама и допунама, био у примени до првог јула 2003 године, када је ступио на снагу Закон о кривичном поступку Републике Српске.⁶⁸

Овај закон је усаглашен са Уставом Републике Српске и захтевима међународне заједнице у погледу његовог усаглашавања са одредбама

⁶⁸ "Службени гласник Републике Српске", бр. 50/2003 и 111/2004.

међународног права које се односе на ову област⁶⁹, и својим приступом у систематици и неким новим кривичнопроцесним решењима заузима веома значајно место у законодавној реформи у кривичној области у Републици Српској.

У погледу нових кривичнопроцесних решења које предвиђа ЗКП Републике Српске треба истаћи да је у основна начела сврстано и начело заштите личне слободе (чл. 5 ЗКП), а предвиђено је и успостављање судије за претходни поступак као и судије за претходно саслушање, са новим специфичним овлашћењима. Такође треба истаћи нове институте који су у кривичнопроцесно законодавство Републике Српске уведени по узору на земље са применом адверсарног система права, и то признање кривње (чл. 236–237 ЗКП), споразум о признању кривње (чл. 238–239 ЗКП) и поступак за издавање казненог налога (чл. 340–345 ЗКП). Међутим, оно што је најзначајније истаћи јесте измена концепта истраге, с обзиром на то да Законом о кривичном поступку из 2003. године истрага у Републици Српској више није судска, већ је прешла у надлежност тужиоца.

С друге стране, у Републици Србији је тренутно специфична ситуација у погледу законске регулативе која се односи на материју кривичног процесног законодавства. Наиме, тренутно се у Републици Србији примењује Законик о кривичном поступку из 2001. године⁷⁰, с тим што је донесен нов Законик о кривичном поступку који је ступио на снагу 10. јуна 2006. године⁷¹, а примењиваће се од 1. јуна 2007. године. И један и други законик садрже многа нова, актуелна кривичнопроцесна решења, али се међусобно разликују највише у погледу конципирања истраге. У том смислу, ЗКП из 2001. године је задржао и осавременио концепт судске истраге какав је био и до тада, док ЗКП из 2006. године уводи тужилачко-полицијски концепт истраге по узору на савремена европска права, уз одређене специфичности и разлике.

У сваком случају, међу најважнија питања спада питање концепта истраге као фазе претходног кривичног поступка. Ово из разлога јер се савремене тенденције крећу ка томе да истрага не буде класично судска, већ тужилачка или тужилачко-полицијска по узору на развијене земље Европске уније, Енглеску и САД. Веома је битно указати на субјекте и радње у истрази јер од њихове ангажованости и резултата зависи пре свега ефикасност кривичног поступка.

1. Основне карактеристике истражног поступка у Републици Српској и Србији

⁶⁹ Др М. Симовић (1), *Кривични поступци у БиХ*, Привредна штампа, Сарајево, 2003, стр. 31.

⁷⁰ "Службени лист СРЈ", бр. 70/2001 и 68/2002, "Службени гласник Републике Србије", бр. 58/2004, 85/2005 и 115/2005.

⁷¹ "Службени гласник Републике Србије", бр. 46/2006.

Закон о кривичном поступку Републике Српске одступа од претходног концепта уређења преткривичног и претходног кривичног поступка и тежиште истраге са суда пребацује на тужиоца⁷² и друге органе који су дужни да поступају по захтеву тужиоца, а то је, пре свега, полиција. То је у складу са одредбом која предвиђа да тужилац предузима све радње у поступку за које је по закону овлашћен, и то сам или преко лица која су на основу закона обавезна да поступају по његовом захтеву у кривичном поступку (чл. 44 ЗКП).

У том смислу веома занимљиво је истаћи систематику ЗКП Републике Српске која се односи на ток поступка. Наиме, у закону где се говори о току поступка предвиђена је фаза истраге (чл. 213–232), поступак оптужења (чл. 233–241), фаза главног претреса и пресуда (чл. 242–297), и поступак по правним лековима (чл. 298–339). Као што се види, у Републици Српској преткривични поступак није формално дефинисан, али из садржаја одредаба ЗКП може се закључити да је полиција овлашћена за предузимање одређених потражних радњи и радњи доказивања у поступку који претходи истрази, као првој фази кривичног поступка. Такође, поред тога што формално не одређује преткривични поступак, овај закон у склопу тока поступка не садржи ни назив претходни поступак, мада се из садржаја закључује да овај други део, у ствари, представља претходни кривични поступак који започиње истрагом⁷³.

С друге стране, систематика ЗКП Републике Србије – који се тренутно примењује⁷⁴ – која се односи на ток поступка је следећа: преткривични поступак (чл. 222–240), претходни поступак у оквиру којег су одредбе о истрази и оптужењу (чл. 241–282), главни претрес и пресуда (чл. 283–362) и поступак по правним лековима (чл. 363–432).

Као што се види, разликују се законска решења која се односе на део којим се регулише ток поступка у том смислу што у Републици Српској формално нису предвиђени ни преткривични поступак, који претходи истрази, ни претходни кривични поступак под тим називом, већ се о истрази и оптужењу говори самостално, тј. у оквиру тока поступка.

ЗКП Републике Србије који је донесен 2006. године предвиђа другачију систематику, и то у оквиру тока поступка је предвиђено следеће: кривична пријава, претходна истрага и обавештење о кривичном делу (чл. 253–269), претходни поступак у оквиру којег су одредбе о истрази и оптужењу (чл. 270–303), споразум о признању кривице (чл. 304–308), главни претрес и пресуда (чл. 309–386) и поступак по правним лековима (чл. 387–

⁷² ЗКП Републике Српске користи термин тужилац, при чему се мисли на државног тужиоца, с обзиром на то да више не постоји приватни тужилац, а ни оштећени као супсидијарни тужилац, док ЗКП Републике Србије користи термин јавни тужилац.

⁷³ Мр Александар Бошковић, *Радње органа унутрашњих послова у преткривичном и претходном кривичном поступку и њихова доказна вредност – магистарска теза*, Правни факултет, Крагујевац, 2005, стр. 169.

⁷⁴ ЗКП из 2001. године.

445). У овом смислу нови ЗКП Републике Србије који почиње да се примењује 1. јуна 2007. године предвиђа претходну истрагу као фазу поступка која би садржински требало да одговара бившем преткривичном поступку. Међутим, претходна истрага се разликује квалитативно од преткривичног поступка пре свега због могућности предузимања готово свих доказних радњи и пре истраге, о чему ће бити касније речи.

Једна од главних карактеристика новог истражног поступка у Републици Српској јесте да је укинут концепт судске истраге, односно истрага је прешла у надлежност тужиоца, а такође је елиминисан и институт истражног судије. Према томе, истрагу наређује и спроводи тужилац непосредно или преко органа власти и овлашћених службених лица, који су дужни да поступају по његовим захтевима. Уведен је судија за претходни поступак који у истрази помаже тако што издаје налоге за претрес лица, стана и других просторија, налоге за одузимање предмета, одређује притвор и посебне истражне радње и одлучује о томе да ли резултати истраге поткрепљују основану сумњу да је осумњичени учинио кривично дело, како би се могла потврдити оптужница⁷⁵. Такође, истрагу тужилац наређује и спроводи када постоје основи сумње да је извршено кривично дело (чл. 216. ст. 1 ЗКП) и у току спровођења истраге је овлашћен да предузме све истражне радње. Тужилац цени када ће да оконча истрагу, и када нађе да је стање ствари довољно разјашњено, тј. када нађе да постоји довољно доказа из којих произилази основана сумња да је осумњичени учинио кривично дело, тужилац ће подићи оптужницу и упутити је судији за претходно саслушање.

Основна карактеристика судског истражног поступка у Републици Србији према још увек важећем ЗКП јесте да је истрага прва фаза претходног кривичног поступка до које долази када се на захтев овлашћеног тужиоца донесе решење о спровођењу истраге против одређеног лица због постојања основане сумње да је извршило кривично дело⁷⁶ и коју спроводи истражни судија надлежног суда.

Анализирајући основне карактеристике истражног поступка у Републици Српској и Републици Србији, по Законику из 2001. године, који ће се примењивати до 1. јуна 2007. године, може се закључити да нема много сличности, односно да их карактеришу суштинске разлике, које се, пре свега, огледају у следећем:

Прво, у Републици Српској је у примени тужилачки концепт истраге, а у Србији судски;

Друго, у Републици Српској истрагу наређује и спроводи тужилац (мисли се на државног тужиоца) и елиминисан је институт истражног судије, а уведен судија за претходни поступак, док се у Србији истрага

⁷⁵ Др М. Симовић (2), *Кривични поступци у Босни и Херцеговини*, Привредна штампа, Сарајево, 2004, стр. 221.

⁷⁶ Др С. Бејатовић, *Кривично процесно право*, Савремена администрација, Београд, 2003, стр. 461.

покреће по захтеву јавног тужиоца, на основу чега суд доноси решење о спровођењу истраге коју спроводи истражни судија;

Треће, истрага се у Републици Српској покреће када постоје основи сумње да је извршено кривично дело, а степен основане сумње да је одређено лице извршило кривично дело је потребан за подизање оптужнице, док се у Србији истрага покреће тек кад постоји основана сумња да је одређено лице извршило кривично дело, а за оптужење је неопходна вероватноћа да је одређено лице извршило кривично дело;

Четврто, из претходно наведеног се може закључити да је у Републици Српској могуће водити истрагу и против непознатог учиниоца, док у Србији такво решење није могуће, тј. зато се и спроводи преткривични поступак да би се дошло до осумњиченог и покренула истрага.

Ово су само неке суштинске разлике у концепту истраге у Републици Српској и Србији, с тим што треба још једном нагласити да се о уређењу истражног поступка у Републици Србији говорило у складу са одредбама ЗКП из 2001. године и такво стање ће се одржавати све до 1. јуна 2007. године.

Управо тај нови ЗКП Републике Србије који у 2007. години треба да почне да се примењује установљава другачији концепт истраге, који је по много чему ближи решењу које је успостављено у Републици Српској. Наиме, предвиђено је да надлежни јавни тужилац доноси решење о спровођењу истраге и спроводи је вршењем доказних радњи против одређеног лица за које постоји основана сумња да је учинило кривично дело. Против решења о спровођењу истраге осумњичени и његов бранилац могу уложити жалбу и о њој решава истражни судија (чл. 275 ЗКП).

Исто тако, предвиђена је и претходна истрага коју такође спроводи јавни тужилац и која претходи истрази и спроводи се управо из разлога да се дође до основане сумње да је одређено лице извршило кривично дело и на тај начин испуни основни материјални услов за покретање истраге и кривичног поступка уопште. У том смислу се у претходној истрази могу, под одређеним условима, предузети готово све доказне радње и подаци прикупљени на такав начин касније могу бити презентирани на главном претресу као доказ. Јавни тужилац има овлашћење за предузимање готово свих доказних радњи, с тим што у појединим случајевима мора тражити одобрење истражног судије (нпр. за претресање стана и других просторија), али готово сваку од њих може поверити полицији на извршење, чиме и сам концепт истраге добија тужилачко-полицијски карактер.

Анализом оваквих одредаба ЗКП Србије из 2006. године могу се извући одређене сличности са решењем законодавца Републике Српске. Сличности су следеће:

Прво, и један и други концепт су у основи концепти тужилачке истраге, с тим што у Републици Србији има више елемената тужилачко-полицијске истраге;

Друго, и у једном и у другом законодавству истрагу покреће и води јавни тужилац;

Треће, овлашћење за предузимање доказних радњи је најчешће тужиочево изворно овлашћење, уз одређене изузетке када је за то потребно одобрење суда;

Такође, и поред у основи сличног система истраге, постоје и одређене разлике. Најзначајније су следеће:

Прво, разлика је у степену сумње који је потребан за покретање истраге. У Реп. Српској су потребни основи сумње да је учињено кривично дело, а у Србији основана сумња да је одређено лице извршило кривично дело;

Друго, из напред реченог произилази да се у Републици Српској истрага може водити против непознатог лица, док у Србији то није могуће;

Треће, истрага се у Републици Српској покреће наредбом тужиоца, а у Србији решењем јавног тужиоца о спровођењу истраге;

Четврто, у Републици Српској више не постоји институт истражног судије, већ је уведен судија за претходни поступак, док је у Србији задржан истражни судија као орган који ће се највише бавити питањима која се тичу ограничења и угрожавања људских права и слобода.

На овај начин је указано само на суштинске сличности и разлике које се тичу основних карактеристика истражног поступка у Републици Српској и Србији.

Субјекти истраге

Доношењем решења, односно наредбе о спровођењу истраге почиње и формално кривични поступак против окривљеног и у истрази се предузима низ радњи и мера. С обзиром на то да је у Републици Српској и Србији (према новодонетом Законику из 2006. године) заступљен тужилачки, односно тужилачко-полицијски концепт истраге, то је самим тим један од главних субјеката истраге јавни тужилац, односно тужилац, а поред њих јављају се и други субјекти.

Улога тужиоца у истрази

Положај тужиоца у кривичнопроцесном законодавству Републике Српске је такав да је он главни субјект истраге с обзиром на утврђени концепт тужилачке истраге. У том смислу је предвиђено основно право и дужност тужиоца да открива и гони учиниоце кривичних дела. Такође, одмах по сазнању да постоје основи сумње да је извршено кривично дело, он је дужан да предузме потребне мере у циљу његовог откривања и спровођења истраге, проналажења осумњиченог, руковођења и надзора над истрагом, као и ради управљања активностима овлашћених службених лица

везаних за проналажење осумњиченог и прикупљање изјава и доказа (чл. 43 ЗКП).

Такође, тужилац наређује спровођење истраге ако постоје основи сумње да је извршено кривично дело. Уколико тужилац одлучи да не спроведе истрагу, обавестиће у року од три дана оштећеног и подносиоца пријаве, који имају право поднети притужбу у року од осам дана уреду тужиоца, из чега произилази да ова лица немају право жалбе на такву одлуку тужиоца. Исто тако, у току спровођења истраге тужилац може предузети све истражне радње, укључујући испитивање осумњиченог и саслушање сведока и оштећеног, вршење увиђаја и реконструкцију догађаја, наређивање вештачења, а у одређеним случајевима и обдукције, као и одређивање ексхумације леша.

Као што се види, тужилац је главни субјект истраге у кривично процесном законодавству Републике Српске, јер је он тај који је наређује и спроводи и у том смислу има на располагању велики број овлашћења и радњи које може предузети и за које му најчешће није потребно одобрење суда.

У Републици Србији је Закоником из 2006. године, који још није почео да се примењује, такође прописано да је јавни тужилац главни субјект истраге. У том смислу је предвиђено да јавни тужилац доноси решење о спровођењу истраге и вршењем доказних радњи спроводи истрагу против одређеног лица за које постоји основана сумња да је извршило кривично дело. Као и у Републици Српској, јавни тужилац има на располагању велики број овлашћења и радњи које под одређеним условима може поверити јавном тужиоцу тужилаштва на чијем подручју треба предузети те радње, а само неке, стриктно одређене Закоником, полицији, с тим што постоје и неке радње које може предузети само по основу наредбе суда (нпр. претресање стана и других просторија).

Међутим, према тренутно важећем Закоником о кривичном поступку Србије из 2001. године јавни тужилац има пасивнију улогу у истрази. С обзиром на то да је предвиђен судски концепт истраге, то јавни тужилац и није главни субјект истраге већ је то истражни судија. Јавни тужилац подноси захтев за покретање истраге, али решење о спровођењу истраге, па самим тим и формалну одлуку да је истрага покренута, доноси суд. Такође, истрагу не спроводи јавни тужилац већ истражни судија надлежног суда, а јавни тужилац може предлагати суду да се предузму поједине истражне радње, може присуствовати приликом извођења појединих истражних радњи, и потребно је да о њиховом предузимању буде благовремено обавештен, али их не може предузимати. Као што се види, према тренутно важећем Закоником у Републици Србији јавни тужилац у истрази нема велика овлашћења нити је надлежан за њено спровођење, за разлику од новог Законика о кривичном поступку Србије и за разлику од процесног решења у Републици Српској.

Улога полиције у истрази

Већ је речено да је концепт истраге у Републици Српској тужилачки и да је тужилац као такав главни субјект истраге. Међутим, поред тужиоца као несумњиво најзначајнији субјект истраге се појављује и полиција⁷⁷, што непосредно произилази из одредбе чл. 20, ст. 1, тач. И ЗКП, која каже да истрага обухвата активности предузете од стране тужиоца или овлашћеног службеног лица у складу са законом, укључујући прикупљање и чување обавештења и доказа. Тужилац је тај који врши контролу над радом овлашћених службених лица и који управља њиховим активностима. Тако је предвиђена дужност овлашћеног службеног лица да одмах обавести тужиоца чим сазна да постоје основи сумње да је извршено кривично дело за које је законом предвиђена казна затвора преко пет година. У таквој ситуацији, овлашћено службено лице, под надзором тужиоца, предузима потребне радње и мере да се пронађе извршилац кривичног дела, да се спречи скривање или бекство осумњиченог или саучесника, да се открију и сачувају трагови кривичног дела и предмети који могу послужити као доказ и да се прикупе све информације које могу да буду од користи за кривични поступак.

На страни овлашћеног службеног лица стоји обавеза да у том случају одмах обавести тужиоца, с тим што има дужност да, због опасности од одлагања, предузме неопходне радње у складу са законом и у истом циљу када поступа под надзором тужиоца. Такође, о свему предузетом, службено лице је дужно да одмах обавести тужиоца и да достави прикупљене предмете који могу послужити као доказ.

Међутим, када постоје основи сумње да је извршено кривично дело за које се може изрећи казна затвора до пет година, овлашћено службено лице је дужно да обавести тужиоца о свим расположивим информацијама и предузетим истражним радњама најкасније у року од три дана, што оставља ширу могућност полицији за предузимање одређених радњи у преткривичном поступку. У оба наведена случаја, за кривична дела преко и до пет година затвора, тужилац ће оценити да ли постоји потреба да донесе наредбу о спровођењу истраге.

Као што се види, полиција је активни субјект истраге и налази се под непосредном контролом тужиоца и може предузети низ радњи и мера које се пре свега односе на узимање изјава и прикупљање доказа.

Новим Закоником о кривичном поступку Републике Србије из 2006. године је предвиђено слично решење. Наиме, јавни тужилац је тај који води истрагу и који је овлашћен да предузима све радње у току истраге. Међутим, под одређеним условима он може поверити и полицији извршење појединих

⁷⁷ Др М. Симовић (3), *Практични коментар Закона о кривичном поступку Републике Српске*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2005, стр. 371.

доказних радњи, али не свих, већ само појединих, тачно предвиђених у Законику. За разлику од истраге, у току претходне истраге јавни тужилац може поверити полицији извршење готово свих доказних радњи, чиме и улога полиције добија на значају.

У сваком случају, положај полиције према новом ЗКП Србије је знатно другачији од тренутно важећих прописа, тј. полиција је заједно са тужиоцем неизбежан субјект истраге.

Тренутно важећи ЗКП у Србији предвиђа судски концепт истраге, што значи да је истражни судија главни субјект истраге и на тај начин је улога других органа у истрази сведена на минимум, па самим тим и улога полиције. Основна делатност полиције се одвија у преткривичном поступку и радње које полиција предузима су најчешће неформалног карактера, односно немају доказну снагу, уз одређене изузетке.

Улога судије за претходни поступак, судије за претходно саслушање и истражног судије

Једна од главних карактеристика кривичног процесног законодавства Републике Српске јесте управо та да је укинут институт истражног судије и уместо њега су успостављени судија за претходни поступак и судија за претходно саслушање. Судија за претходни поступак помаже у истрази тако што издаје налоге за претрес лица, стана и других просторија, налоге за одузимање предмета, одређује притвор и посебне истражне радње. Такође, он надгледа законитост истраге и одлучује о томе да ли резултати истраге поткрепљују основану сумњу да је осумњичени учинио кривично дело, како би се могла потврдити оптужница⁷⁸. Речју, његова улога се своди на одобравање и контролу оних радњи којима се задире у људска права и слободе. Судија за претходно саслушање, у складу са одредбом чл. 20, ст. 1, тач. Д ЗКП, поступа након потврђивања оптужнице и има овлашћења судије за претходни поступак.

По Законику о кривичном поступку Републике Србије из 2006. године није предвиђено постојање нити судије за претходни поступак нити судије за претходно саслушање. Наиме, задржан је институт истражног судије, али не у смислу да он води истрагу, јер је то сад у надлежности јавног тужиоца, већ пре свега да контролише и одобрава примену принуде која је потребна за предузимање доказних радњи, чиме се његова функција изједначава са функцијом судије за претходни поступак у Републици Српској. Међутим, истражни судија се може појавити у истрази кад је потребно предузети процесне радње које се на претресу пред судећим судом не би могле поновити, а важне су за формирање судске одлуке. Исто тако, може се појавити као орган за изрицање дисциплинских казни и чак као орган за

⁷⁸ Др М. Симовић (2), *op. cit.*, стр. 221.

предузимање комплетних истражних радњи чије извођење тражи јавни тужилац, чиме се доводи у питање читава идеја о преласку на нови модел истражног поступка, јер ако истражни судија треба и даље да води један број истрага, зашто не би водио и остале?⁷⁹

Може се закључити да положај истражног судије у Републици Србији у принципу одговара положају судије за претходни поступак у Републици Српској, с тим што први ипак има шира овлашћења која се чак тичу и могућности предузимања доказних радњи.

Најзад, према тренутно и даље важећем Законику о кривичном поступку из 2001. године у Србији истражни судија има доминантну улогу, што произилази из концепта судске истраге. Он је главни кривичнопроцесни субјект и као такав је задужен, а тиме и одговоран за законито и ефикасно спровођење истраге. У циљу остваривања основног задатка истраге он предузимањем потребних истражних радњи као и других процесних радњи које су неопходне за законито и ефикасно спровођење истраге спроводи истрагу.⁸⁰

Потражне и доказне радње у истрази

Основни задатак истраге је да се прикупе докази и подаци који су потребни да би се могло одлучити о подизању оптужнице или обустави поступка⁸¹. Ради остварења овог задатка законодавац је предвидео низ потражних и доказних радњи које се могу предузимати од стране субјектата истраге. У том смислу је Законом о кривичном поступку Републике Српске предвиђено, у оквиру одредаба којима се регулише истрага, да овлашћено службено лице може предузети следеће потражне радње:

- прикупљати потребна обавештења од лица,
- извршити потребан преглед превозних средстава, путника и пртљага,
- ограничити кретање на одређеном простору за време потребно да се обаве одређене радње,
- предузети потребне мере у вези са утврђивањем идентитета лица и предмета,
- расписати потрагу за лицем и стварима за којима се трага,
- у присуству одговорног лица претражити одређене објекте и просторије државних органа, јавних предузећа и установа,
- обавити увид у одређену њихову документацију, као и предузети друге потребне радње и мере.

⁷⁹ Др М. Грубач, *Критика "новог" Законика о кривичном поступку*, РКК, бр. 2/2006, стр. 32.

⁸⁰ Др С. Бејатовић, *op. cit.*, стр. 467.

⁸¹ Др С. Бејатовић, *op. cit.*, стр. 462

О свим чињеницама које утврди предузимањем наведених радњи као и о предметима који су пронађени или одузети, овлашћено службено лице ће саставити записник или службену белешку (чл. 219, ст. 1 ЗКП).

С друге стране, за предузимање радњи доказивања⁸² у истрази надлежан је тужилац. Закон предвиђа следеће радње доказивања: претресање стана, просторија и лица, привремено одузимање предмета и имовине, поступак са сумњивим стварима, испитивање осумњиченог, саслушање сведока, увиђај и реконструкцију и вештачење. Тако је предвиђено да у току спровођења истраге тужилац може предузети све истражне радње, укључујући испитивање осумњиченог и саслушање сведока и оштећеног, вршење увиђаја и реконструкцију догађаја, наређивање вештачења, а у одређеним случајевима и обдукције. О свим предузетим радњама тужилац саставља одговарајући записник.

Из напред реченог се може закључити да су у току истраге у Републици Српској за предузимање потражних радњи надлежна овлашћена службена лица полиције, а за предузимање радњи доказивања, по правилу, тужилац, с тим што неке истражне радње може предузети и полиција, и то: претресање стана, других просторија и лица када поступа по наредби или без наредбе када су испуњени законски услови; привремено одузимање предмета које наређује суд и извршава полиција, односно овлашћено службено лице на основу наредбе врши одузимање предмета чије се чување обезбеђује по основу судске одлуке; и увиђај и вештачење овлашћено службено лице може само изузетно извршити, односно одредити, и то након обавештења тужиоца.

У Републици Србији је новим Закоником из 2006. године предвиђено да се у току претходне истраге могу предузети одређене потражне радње, тј. радње претходне истраге. Круг тих радњи се у принципу не разликује од радњи које предвиђа законодавац у Републици Српској и такође су у надлежности полиције. Међутим, суштинска разлика се огледа у томе што је предвиђено да се оне предузимају у фази претходне истраге, дакле пре почетка истраге, а у Републици Српској у току истраге. Ова разлика је последица околности да се у Републици Српској истрага покреће одмах, чим постоје основи сумње да је извршено кривично дело, а у Србији тек када постоји основана сумња да је одређено лице извршило кривично дело, а да би се дошло до таквог лица води се претходна истрага у оквиру које су и предвиђене одређене потражне радње. У сваком случају, као што се види, круг потражних радњи је у принципу исти и у Републици Српској и Србији и орган надлежан за њихово предузимање је полиција.

Што се тиче доказних радњи⁸³, по новом законнику једини надлежан за њихово предузимање у току истраге је јавни тужилац, што је идентично решењу које постоји у Републици Српској. Круг доказних радњи је

⁸² ЗКП Републике Српске користи термин радње доказивања.

⁸³ ЗКП Републике Србије користи термин доказне радње.

идентичан радњама доказивања које предвиђа законодавац у Републици Српској, с тим што је разлика у томе да ЗКП Србије више не предвиђа поступање са сумњивим стварима као доказну радњу, а и уводи као самосталну доказну радњу увид у фотографије, слушање звучних снимака и увид у звучне и видео снимке. Овде се може поставити питање да ли је ово нова доказна радња, с обзиром на то да фотографије и траке о којима је овде реч представљају врсту исправа о којима Законик посебно не говори, за разлику од других доказних средстава.⁸⁴

Међутим, предвиђено је да одређене доказне радње може предузети и истражни судија – по захтеву јавног тужиоца, других овлашћених тужилаца, окривљеног или браниоца. Ово решење је другачије него у Републици Српској, јер је тамо судија за претходни поступак искључиво надлежан за одобравање и контролу оних радњи којима се задире у људска права и слободе, а у Србији је истражни судија задржао нека своја истражна овлашћења, па се може поставити питање оправданости таквог решења.

Најзад, треба истаћи да се поред јавног тужиоца као главног субјекта истраге могу појавити и овлашћена службена лица полиције чија ангажованост у истрази зависи од јавног тужиоца, и једине доказне радње које јавни тужилац може поверити полицији су претресање стана, других просторија и лица, као и привремено одузимање предмета.

На крају, Закоником о кривичном поступку из 2001. године, који је још увек на снази у Србији, и који предвиђа судски концепт истраге, предвиђено је да овлашћена службена лица могу у преткривичном поступку, дакле поступку пре истраге, предузети одређене потражне радње које су идентичне радњама полиције у истрази Републике Српске. У току истраге полиција може, под одређеним условима, предузети следеће радње неформалног значаја: извршење наредбе о довођењу и решења о одређивању притвора, расписивање потернице, фотографисање окривљеног, јавно објављивање његове фотографије и узимање отисака његових прстију, пружање помоћи кривичном суду и прикупљање обавештења од грађана. Дакле, предузимање потражних радњи је у надлежности полиције.

Круг радњи доказивања⁸⁵ је идентичан ономе који предвиђа ЗКП Републике Српске, али с обзиром на судски концепт истраге, једини овлашћени орган за њихово предузимање је истражни судија, с тим што он може поверити и полицији извршење наредбе о претресању стана, других просторија и лица, као и извршење наредбе о привременом одузимању предмета.

Анализом законских одредаба сва три закона којима се регулише питање потражних и доказних радњи може се извући следећи закључак. Наиме, круг потражних радњи је идентичан у Републици Српској и Србији и орган надлежан за њихово предузимање је по правилу полиција. С друге

⁸⁴ Др М. Грубач, *op. cit.*, стр. 9.

⁸⁵ ЗКП Републике Србије из 2001. године користи термин радње доказивања.

стране, и круг доказних радњи је мање-више идентичан, с тим што разлика постоји у погледу субјекта који их предузима у току истраге. Тако је у Републици Српској предвиђено да је у истрази орган надлежан за предузимање истражних радњи тужилац, односно по Законнику из 2006. године у Србији је надлежан јавни тужилац, док је према тренутно важећем Законнику у Србији истражни судија тај који је надлежан за вођење истраге и предузимање истражних радњи у истрази

З а к љ у ч а к

Истрага представља централну фазу претходног кривичног поступка и уједно врло значајну, ако не и најзначајнију фазу кривичног поступка уопште. Најчешће од успешности спроведене истраге зависи и коначан исход кривичног поступка, што потврђује и често помињана изрека: каква истрага – таква и пресуда. У том смислу треба истаћи да је истрага временом често мењала свој обим и садржину и данас се може рећи да су, у зависности од субјекта који води истрагу, у примени судски концепт истраге и тужилачки, односно тужилачко-полицијски концепт истраге.

Савремене тенденције у кривичном процесном законодавству, пре свега у развијеним земљама Европске Уније, Енглеској и САД, иду у правцу да тужилачки, односно тужилачко-полицијски концепт истраге постаје доминантан, а да судски концепт истраге полако губи на значају.

Анализом законских решења у погледу конципирања истраге у Републици Српској и Србији, може се закључити да су она у складу са савременим тенденцијама. Наиме, Република Српска је још 2003. године увела тужилачки концепт истраге, а Србија је то учинила доношењем новог Законика 2006. године и увођењем тужилачко-полицијског концепта истраге, с тим што још једном треба нагласити да овај Законик почиње да се примењује 1. јуна 2007. године. Наравно, и једно и друго законско решење садрже одређене недостатке и отварају простор за одговарајуће измене и допуне како би се истрага конципирала на најбољи могући начин и тиме остварила што већа ефикасност кривичног поступка. С обзиром на то да се Закон о кривичном поступку Републике Српске примењује већ скоро четири године, могли су се уочити и одређени недостаци неких законских решења⁸⁶, док ће практична примена новог Законика о кривичном поступку у Србији сигурно отворити још низ нових питања и конструктивних предлога у погледу потребе да се промене нека законска решења која су и сада заступљена и о којима је било речи у овом раду.

⁸⁶ Др М. Симовић, (4), *О неким искуствима у функционисању новог кривичног процесног законодавства у Босни и Херцеговини*, Нове тенденције у савременој науци кривичног права и наше кривично законодавство, Удружење за кривично право и криминологију Србије и Црне Горе, Београд, 2005, стр. 611-639.

ЛИТЕРАТУРА

Бејатовић, С. (2003), *Кривично процесно право*, Савремена администрација, Београд.

Бејатовић, С. (2006), *Тужилачко-полицијски концепт истраге (разлози нормирања и очекивања)*, Нова решења у кривичном законодавству и досадашња искуства у њиховој примени, Удружење за кривично право и криминологију Србије и Црне Горе, Београд.

Бошковић, А. (2005), *Радње органа унутрашњих послова у преткривичном и претходном кривичном поступку и њихова доказна вредност – магистарска теза*, Правни факултет, Крагујевац.

Даничић, М., Митровић, Д. (2003), *Истрага је функција сарадње између тужиоца и овлашћеног службеног лица*, Зборник радова, ВШУП, Бања Лука.

Грубач, М. (2006), *Критика "новог" Законика о кривичном поступку*", РКК, бр. 2/2006, стр. 5-41.

Лазин, Ђ. (2006), *Судска истрага (дилеме и проблеми)*, РКК, бр. 2/2006, стр. 73-89.

Матијевић, М. (2003), *Криминалистички и кривичнопроцесни аспекти основа сумње и основане сумње*, Зборник радова, ВШУП, Бања Лука.

Симовић, М. (2003), *Кривични поступци у БиХ*, Привредна штампа, Сарајево.

Симовић, М. (2004), *Кривични поступци у Босни и Херцеговини*, Привредна штампа, Сарајево.

Симовић, М. (2005), *Практични коментар Закона о кривичном поступку Републике Српске*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука.

Симовић, М. (2005), *О неким искуствима у функционисању новог кривичног процесног законодавства у Босни и Херцеговини*, Нове тенденције у савременој науци кривичног права и наше кривично законодавство, Удружење за кривично право и криминологију Србије и Црне Горе, Београд.

Спаић, Ј. (2003), *Однос јавног тужиоца и полиције с аспекта места и улоге јавног тужиоца у ЗКП Републике Српске*, Зборник радова, ВШУП, Бања Лука.

Aleksandar Bošković, M.A.
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

SIMILARITIES AND DIFFERENCES BETWEEN INVESTIGATION CONCEPTS IN THE LEGISLATION ON CRIMINAL PROCEDURE OF THE REPUBLIC OF SRPSKA AND THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: Investigation is one of the central phases of criminal proceedings and the outcome as well as the efficiency of criminal proceedings depends in great measure on how successfully it was conducted. In the actual legislation on criminal procedure there are two investigation concepts: court investigation and prosecutorial, i.e. police and prosecutorial investigation. The paper deals with problems concerning key features of criminal proceedings in the legislation on criminal procedure of the Republic of Srpska, where we have the concept of prosecutorial investigation, and of the Republic of Serbia, where the concept of police and prosecutorial investigation will be applied from the 1st June, according to the new Code on Criminal Procedure.

Key words: *Code of Criminal Procedure, investigation, public prosecutor, prosecutor, police, pre-trial judge, investigating magistrate.*

УДК:

ПРИКАЗИ

Мр Здравко Скакавац,
Факултет за правне и пословне студије Нови Сад
Др Андреја Савић - Др Љубомир Стајић

16. “ОСНОВИ ЦИВИЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ ”

Крајем прошле године, у издању Факултета за правне и пословне студије у Новом Саду из породице УСЕЕ - Уније факултета југоисточне Европе, појавио се уџбеник “Основи цивилне безбедности.” Аутори овог значајног, пионирског рада из ове области, написаног на 300 страна, уважени су професори и ауторитети из области безбедности, проф. др Андреја Савић, редовни професор Криминалистичко-полицијске академије у Београду и гостујући професор на универзитетима у Београду, Крагујевцу и Новом Саду, и проф. др Љубомир Стајић, редовни професор Правног факултета у Новом Саду и дугогодишњи професор на Полицијској академији у Београду. Књигу су рецензирали проф. др Мићо Бошковић, редовни професор Факултета за правне и пословне студије у Новом Саду, дугогодишњи професор и бивши декан Полицијске академије у Београду, и проф. др Мило Бошковић, редовни професор на Правном факултету у Новом Саду, афирмисани стручњак из области безбедности.

Уџбеник др Савића и др Стајића, намењен студентима Факултета за правне и пословне студије у Новом Саду и студентима Факултета за пословни менаџмент у Бару, третира веома значајну сферу цивилне безбедности. Научни значај овог уџбеника је тим већи, ако се узме у обзир да се ради о једној потпуно новој наставно-научној дисциплини са мултидисциплинарним приступом изучавању концепта цивилне безбедности. Стручној јавности је познато да се цивилна безбедност углавном третира као део националне безбедности и најчешће се везује за концепте личне (појединачне, људске), друштвене (социјеталне), корпоративне и приватне безбедности.

Не занемарујући ни утицај глобалне и међународне безбедности на цивилну безбедност, аутори су анализом постојећег широког спектра садржаја наведених нивоа безбедности тежиште усмерили на теоријске

аспекте безбедности и система безбедности, односно на факторе угрожавања, с једне, и супротстављености институција система безбедности Републике Србије и Републике Црне Горе, с друге стране. Без обзира на сложеност материје, уџбеник је, текстуално и кроз одређени број шема, потпуно разумљиво, занимљиво и савремено написан, уз концизну и садржајну анализу појмова из области система цивилне безбедности. С обзиром на хетерогеност садржаја, као и на природу предмета “Основи система цивилне безбедности”, било је неопходно сажимање материје, при чему су аутори водили рачуна о поштовању програма овог предмета на наведеним високошколским установама. Тиме није умањен научни и стручни значај овог уџбеника, штавише, у њему су отклоњене и неке раније дилеме и додати квалитативно и квантитативно нови делови који до сада нису објављивани. Ово је, према мишљењу рецензента, врло значајно, јер су аутори, осим методолошких, педагошких и дидактичких побољшања, у сам текст уградили и најактуелније стране трендове из науке безбедности, примењиве на нашу праксу, уз уважавање сопствених искустава. Тиме је рукопис добио своју методолошку, стручну и педагошку заокруженост, што га чини врло употребљивим за његову основну намену, али и шире. Имајући у виду наведене констатације, несумњиво је да ће овај уџбеник представљати незаобилазну материју за будуће менаџере безбедности у компанијама, руководеће кадрове у службама и агенцијама које се баве пословима цивилне-приватне безбедности, као и друге профиле из сектора цивилне безбедности. Поред тога, овај уџбеник ће бити интересантна и драгоцен материја за потребе научнообразовних установа државног сектора безбедности, пошто је цивилна безбедност само подсистем и комплементарни део укупне националне безбедности.

У погледу композиције, “Основи цивилне безбедности” чине: Увод; главна садржина коју чини осам међусобно комплементарних поглавља; I – Савремени приступи теорији и системима безбедности, II – Теорија система безбедности, III – Угрожавање безбедности, IV – Унутрашња безбедност и облици угрожавања, V – Изазови, ризици и претње безбедности, VI – Обавештајне службе, VII – Тероризам као савремена друштвена појава, и VIII – Систем безбедности; Белешке и напомене и Литература. Поред великог броја фус-нота (укупно 229), уџбеник је оплемењен и одређеним бројем веома интересантних шема и илустрација.

У Уводу се указује на појмовни и методолошки приступ наставно-научној дисциплини, на основне принципе, методе и значај научног проучавања. У даљем тексту говори се о месту научне дисциплине у систему наука (односно са правним и осталим наукама) и потенцира политичка и уставно-правна концепција безбедности као основа конституисања научне дисциплине.

У глави I, која носи назив “Савремени приступи теорији и системима безбедности” (стр. 21-56), аутори проблемски прилазе различитим приступима дефинисања безбедности и одређивања њених функција,

закључујући да безбедносна функција и даље остаје држави, док је приватни сектор добродошао у укупном систему безбедности. У даљем тексту сагледавају се различити савремени теоријски приступи безбедности, од националне ка цивилној безбедности, у оквиру чега се разграничавају појмови националне и цивилне безбедности и указује на њихов међусобни однос.

Глава II, с називом “Теорија система безбедности” (стр. 56-65), садржи теоријски и шематски приступ тумачењу појма безбедности, при чему аутори цивилну безбедност дефинишу као “*подсистем система безбедности, организованог као дела националне безбедности у складу са владавином права, ради заштите цивилне безбедности – личне, друштвене и приватне безбедности становништва од изазова, ризика и претњи безбедности.*” У даљем тексту разматрају се појам и елементи система безбедности и подсистема цивилне безбедности, те сагледавају карактеристике и компоненте система безбедности.

У *глави III* - “Угрожавање безбедности” (стр. 66-92), аутори сагледавају појам угрожавања, а затим детаљније апострофирају изворе угрожавања, које селектирају као друштвене (култура и религија, раса, међународни односи, међународни статус, демографски развој, политика, идеологија), природне (клима, територија, географски положај) и техничко-технолошке изворе угрожавања. У другом делу ове главе сагледавају се облици угрожавања спољне и унутрашње безбедности, при чему се посебно наводе и појмовно одређују: саботажна делатност, тероризам, политички, економски и војни притисци и оружана побуна. Након тога, аутори презентирају мере супротстављања и заштите од угрожавања.

У *следећој глави*, с називом “Унутрашња безбедност и облици угрожавања” (стр. 93-116), посебна пажња посвећује се осталим облицима угрожавања унутрашње безбедности, где се детаљније објашњавају социјалнопатолошке појаве угрожавања (криминалитет, наркоманија, проституција, алкохолизам и коцкање), а затим и екстремизам, угрожавање безбедности саобраћаја, нарушавање јавног реда и мира, пожари и угрожавање животне средине. У даљем тексту аутори указују на институције међународне сарадње на пољу унутрашње безбедности, при чему детаљно апострофирају најважније: Међународну организацију криминалистичке полиције – ИНТЕРПОЛ и Европол (историјат, организација и надлежност).

Аутори су, гледајући по броју страна, највећу пажњу посветили *глави V*, с називом “Изазови, ризици и претње безбедности” (стр. 117-190). У овом делу они најпре дефинишу наведене појмове, а затим указују, према стратегијама националних безбедности, на њихову класификацију на војне и невојне. У преосталом делу ове главе аутори су детаљније, на веома разумљив начин, објаснили најважније изазове, ризике и претње безбедности, као што су: локални и регионални сукоби; нови светски поредак; глобализација и нуклеарно оружје; корупција; секте; организовани

криминал; медији и медијски рат; економске санкције; криминал и рат у сфери информатике и биотероризам.

У глави VI овог уџбеника, с називом “Обавештајне службе” (стр. 191-210), као значајном делу уџбеника, аутори на јасан и прикладан начин указују на смисао и значај обавештајних служби, а затим и обавештајних организација и система, као и на сличности и разлике у структурама обавештајних служби. Процес обавештајне активности (“обавештајни циклус”), узимајући у обзир различите моделе, аутори су презентирали кроз девет фаза у другом делу ове главе (одређивање обавештајних/информационих потреба; преношење обавештајних захтева од стране доносилаца политичких одлука обавештајним установама; фаза иницијативе; планирање и организовање обавештајног истраживања; прикупљање сирових обавештајних информација; производња обавештајних сазнања; израда завршних обавештајних докумената; уступање завршних обавештајних докумената и техничка интерпретација обавештајних сазнања).

Претпоследња глава уџбеника посвећена је тероризму као савременој друштвеној појави (стр. 211-224), и у њој је приказано схватање ове појаве као екстремног облика политичког насиља, уз презентовање одговарајућих шема и табела, типологије и организационе структуре тероризма.

И најзад, у последњој глави, која носи назив “Систем безбедности” (стр. 225-280), аутори на почетку указују на однос права и система безбедности и међународноправне основе система безбедности од Повеље Уједињених нација, Опште декларације о правима човека, до Завршног акта Конференције о европској безбедности и сарадњи из 1975. године. Даљи део текста посвећен је обавештајној делатности дипломатско-конзуларних органа, странаца у нашој земљи, као и појму и врстама тајни, уз разраду мера и поступака за заштиту тајних података. Посебна пажња посвећена је субјектима система безбедности, који су селектирани на конвенционалне, неконвенционалне и суплементарне, као и субјектима од значаја за систем цивилне безбедности. У последњем делу ове главе презентовани су обавештајно- безбедносни системи Републике Србије и Републике Црне Горе након раздруживања..

На крају, може се закључити да је објављивањем уџбеника “Основи цивилне безбедности”, издавач – Факултет за правне и пословне студије из Новог Сада испољио научно-образовни осећај за укључење у, иначе, широке студије безбедности. Тиме се сврстао у прве високообразовне институције у држави које су кренуле у изучавање недржавних актера безбедности, у складу са владавином права и слобода. Текстом који је веома стручно, садржајно и научно обрађен, безбедносна научна и стручна литература на нашим просторима биће значајно обogaћена, а читаоци су, у одсуству стратегије националне безбедности и безбедносне доктрине у Србији,

коначно у ситуацији да се ближе упознају са основним питањима у вези са проблематиком цивилне безбедности.